

T.C.

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FELSEFİ KAVRAMLAR VE ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE

Şüheda KUŞCU

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Çiğdem YAZICI

İSTANBUL, 2023

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FELSEFİ KAVRAMLAR VE ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE

Şüheda KUŞCU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Çiğdem YAZICI

İSTANBUL, 2023

YEMİN METNİ

Bu çalışmanın kendi tez çalışmam olduğundan, çalışmada yer alan tüm bilgilerin etik davranışlara ve akademik kurallara uygun planlanıp, toplanıp, sunulduğu, çalışmadaki bilgi, belge gibi tüm alıntılarım, alıntılama standartlarına uygun biçimde referans verilmiş olduğunu beyan ederim.

Şüheda Kuşcu

İmza

TEŞEKKÜR

Öncelikle çalıőmamın gerçekleőmesinde, tüm aőamalarda desteğini esirgemeyen saygı değer hocam Prof. Dr. ığdem Yazıcı'ya, her zaman ve her durumda, maddi manevi desteklerini esirgemeyen aileme, bu süreçte tüm desteği ile yanımda olan Arda Arslan'a, hayatımın her alanında öncelikli olarak kıymetleri ile var olan arkadaşlarıma ve özellikle tez çalıőmamda emeklerini esirgemeyen öğrencilerime sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

FELSEFİ KAVRAMLAR VE ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE

Bu tez felsefi kavramlar ve Çocuklar İçin Felsefe (P4C) metodunun bağlantılarını, birbirlerini etkileme durumlarını ele alır. Çocukların ileri seviyede soyut kavramlarla olmasa da temel bazı felsefi kavramları düşünebildiklerini iddia eder. Dört bölümden oluşan tezin birinci bölümü eğitim ve eğitim felsefesinin tanımı, felsefenin eğitime katkıları, eğitim-felsefe-kavram ilişkileri ve eğitimdeki önemli isimleri ele alır. İkinci bölüm Çocuklar İçin Felsefenin (P4C) tanımı, amaçları ve nasıl uygulanması gerektiği açıklar. Üçüncü bölüm Matthew Lipman, Gareth Matthews, McCall'ın Çocuklar İçin Felsefe (P4C) hakkında geliştirdikleri metotları ele alır. Son bölüm ise Çocuklar İçin Felsefe (P4C) uygulamalarının gerek kaynaklardan faydalanılarak gerek öğrencilere uygulanmış olan Çocuklar İçin Felsefe (P4C) örnekleri ile felsefi kavramlar ve çocukların zihinlerindeki felsefi kavramlar üzerine bir araştırmayı ve analizini aktarır. Sonuçta ele alınan literatüre ve uygulama örneklerine dayanarak çocukların felsefe yapabildiği değerlendirilmesini yapar ve eğitimde Çocuklar İçin Felsefenin ilerlemesi için önerilerde bulunur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Eğitim Felsefesi, Çocuklar İçin Felsefe (P4C), Dewey, Lipman.

ABSTRACT

PHILOSOPHY CONCEPTS AND PHILOSOPHY FOR CHILDREN

The thesis searches for the connection between philosophical concepts and the Philosophy for Children (P4C) methods. It claims that children can philosophize with basic concepts even though they cannot think about philosophically sophisticated concepts. The first part of the thesis, which consists of four parts, covers the definition of education and philosophy of education, the contributions of philosophy to education, etym-philosophy-concept relations and important names in education. In the second part, the definition of Philosophy for Children (P4C), its aims and how it should be applied are explained. The third chapter first deals with John Dewey's methods on education and Matthew Lipman, Gareth Matthews, McCall's Philosophy for Children (P4C). In the last part, a research and analysis were carried out on the philosophical concepts and philosophical concepts in the minds of children, with the examples of Philosophy for Children (P4C) applied to the students, both by making use of the resources and by the applications of Philosophy for Children (P4C). In conclusion, in reference to the literature and to the applications, it is claimed that children can philosophize with basic concepts, and some suggestions are made for the progress of the Philosophy for Children in education.

Keywords: Education, Philosophy of Education, Philosophy for Children (P4C), Dewey, Lipman.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
1. GİRİŞ	1
2. EĞİTİM VE FELSEFE	6
2.1. Eğitim Nedir?.....	6
2.2. Eğitim Felsefesi	6
2.3. Felsefenin Eğitime Katkıları	7
2.4. Felsefe, Kavram ve Eğitim İlişkisi.....	10
2.5. Eğitimde Önemli Düşünürler.....	12
2.5.1. Matthew Lipman ve Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Eğitimi	12
2.5.2. John Dewey ve Eğitim.....	13
2.5.3. Paulo Freire ve Diyalojik Eğitim	18
3. ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE (P4C)	21
3.1. Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Nedir?	21
3.2. Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C) Amacı ve Önemi.....	22
3.3. Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Neden, Nasıl ve Ne Zaman Uygulanır?	24
4. ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE'DE (P4C) KULLANILAN METOTLAR	30
4.1. Matthew Lipman ve Çocuklar İçin Felsefe (P4C).....	30
4.2. Gareth Matthews ve Çocuklarla Felsefi Diyalog.....	32
4.3. Catherine McCall ve Felsefi Sorgulama Topluluğu (FST).....	34
5. ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE (P4C) SORUŞTURMA ÖRNEKLERİ	38
5.2. Herakleitos ve 'Değişim' Kavramı	38

5.2.1. ‘Aynı Denizde İki Kez Yüzülebilir Mi?’ Soruşturma Örneği.....	41
5.3. Platon ve ‘Gerçeklik’ Kavramı.....	47
5.3.1. ‘Platon’un Mağarası’ Soruşturma Örneği.....	48
5.4. Aristoteles ve ‘Mutluluk’ Kavramı.....	52
5.4.1. ‘Geminin Bahçesinde Mutluluğun Peşinde’ Soruşturma Örneği.....	55
5.5. John Stuart Mill ve ‘Faydacılık’ Kavramı	61
5.5.1. ‘Omelas’ Soruşturma Örneği.....	64
6. SONUÇ	68
KAYNAKÇA.....	71

1. GİRİŞ

Felsefe günlük hayatımızın her alanında fark etmeden dahi kullandığımız bir disiplindir. Felsefeyi günlük hayatımızda kullandığımızı göstermek için belli bilgilere ve belli kavramlara vakıf olmak gerekmektedir. Dolayısıyla bir insanın felsefeyi ve felsefi kavramları günlük hayatına dahil etmesi, felsefi ve eleştirel düşünme biçimlerini kullanarak ilerleme katetmesi demektir. Bu şekilde bir insan, felsefenin dayandığı kavramları ve teorileri öğrenerek zihninde ve yetilerinde var olan felsefi kavram bilgilerini keşfedebilir ve felsefeyi hayatına daha hızlı dahil edebilir. Bu noktada felsefenin eğitimle ilişkisinin önemini belirlemektedir.

Günümüzde uyguladığımız eğitim sistemi üzerinde teknoloji belirleyici bir rol oynamakta ve insanları daha ezberci bir öğrenmeye itmektedir. Oysa eğitimin temelinde bireylerin ezberci bir tutumdan ziyade; ele aldıkları bilgileri kendilerince tanımlayarak, analiz- sentez ederek, eleştiri süzgecinden geçirerek öğrenmelerini ve hayata geçirmeleri amaçlanmaktadır. Çağdaş bir eğitim, teknolojinin çağdaş katkılarından da faydalanarak öğrenenin merkeze alınmasını amaçlar. Çalışmamızda da ele alacağımız Çocuklar İçin Felsefe (P4C) de çağdaş eğitim sisteminin, şu anki eğitim sistemine olan büyük katkısıdır. Bunun nedeni ise sayılan tüm çağdaş eğitim özelliklerini öğrencinin daha da verimli bir şekilde öğrenmesini ve öğrenimlerini yaşamlarına dahil etmesini sağlamasıdır. Çünkü tüm bunların en doğru biçimde yapılabilmesi için başta doğru düşünme ve doğru muhakeme yapmayı öğrenmek gereklidir.

Felsefe eğitimi, günümüz eğitim sisteminde, yalnızca orta öğretim 10. 11. ve 12. sınıf öğretim müfredatında bulunmaktadır. Özellikle felsefi kavramları, MEB'in belirttiği müfredat dahilinde öğrencilere sunulmaktadır. Bu durum, felsefenin, yalnızca lise son sınıfların öğretiminde bulunması, öğrencilere felsefi kavramları oldukça geç bir zamanda öğretime sunulduğunun göstergesidir. Fakat son yıllarda gündemde olan ve eğitimcilerin de eğitimini aldıkları Çocuklar İçin Felsefe (P4C) ile felsefenin okul öncesi öğretimden başlayarak yaşam boyu sürdürülebilir ve insan hayatında baş tacı edilmesi gereken bir etkinlik olduğu savunulmaktadır.

Genel hatları ile öğrenciye sunulan felsefe eğitimi, felsefenin tanımı, felsefi akımlar, felsefe tarihi üzerinedir. Felsefe kesin, net ve tanımlayıcı cevaplar vermez. Dolayısıyla tanımlanan görüşler dışında, felsefenin, teorik olarak ve bir bilim dalı gibi

öğretilmesi imkansızdır. Bunun yanında soruları daha fazladır ve hatta soruları cevaplardan daha önemlidir.

Felsefi eğitim denilince akla yalnızca felsefenin tanımı, felsefi akımlar, felsefe tarihi gelmektedir. Çünkü felsefenin öğretilmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Tam aksine felsefe yapmayı öğretmek ve felsefe yapmayı öğrenmek mümkündür. Felsefe yapmayı öğretmek veya öğrenmek adı altında ilk üzerinde durulması gereken nokta felsefi kavramlardır. İnsan, özellikle felsefenin nasıl yapılması gerektiğinde de farklı birçok alanda da kavramları kullanmaktadır. Fakat kavram kullanımları kimi zaman bilinçli, kimi zaman farkında olmadan gerçekleşmektedir. Diğer bir deyişle her bir birey yaşamlarında formal veya örtük olarak zaten bu kavramları kullanmaktadırlar.

Çocuk veya yetişkinlerin, felsefi kavramların tanımlarını teorik olarak bilmeseler de günlük hayatlarında bu kavramları çokça kullandıklarını görürüz. Bu duruma bağlı olarak kavramların çocuklar üzerinde de etki etmediği veya çocukların bu kavramları anlamlandıramadığı gibi düşünceler tartışmaya açık hale gelmektedir. Çünkü bir yetişkin veya bir çocuğun belli bir eğitime tabi tutulmadan da kavramları yaşamına dahil ettiği ve bu kavramlar aracılığı ile felsefe yaptığı görülür. Fakat bireylerin, bu durumların farkında olmadıkları anlaşılmaktadır. Günümüzde, zorunlu olarak 16 sene eğitim-öğretim hayatına dahil olan bir bireyin, felsefi kavramları tanımlayamadıkları fakat bir tartışma veya fikir alışverişi sırasında bu kavramlara hâkim oldukları yapılan çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Tüm bu kanıtlamaların ışığında felsefe ve eğitim, ayrılmaz ve felsefi kavramların farkındalığıyla düşünmelerinde ilerleme sağlayacak iki alandır.

Örneğin değer, ahlak, etik, vicdan, özgürlük gibi birçok felsefi kavramı farkında olarak kullanan bireyler kadar farkında olmadan kullanan bireyler de bulunmaktadır. Belirtilen kavramları Çocuklar İçin Felsefe (P4C) ile öğrencilere keşfettirmek ve onların farkındalığını sağlamak gibi felsefi kavramların yalnızca eğitim yolu ile değil insanların günlük yaşamlarında da kullandıklarını göstermek önemli bir araştırma konusu olmuştur.

Öğrencinin henüz bilmediğini ve öğrenmediğini varsaydığımız bu kavramları yaşamlarına dahil edip uygulayabilirler. Yani günlük yaşamlarında kullandıkları fakat ismen bilmedikleri veya farklı tanımladıkları kavramları hikayeler anlatarak, soru sorarak ve muhakeme yaparak, tartışma ortamına sunarak çocuklara ve yetişkinlere bildiklerini açıklayabilirler.

Bu çalışmanın amacı günümüz MEB müfredatında öğrencilere teorik olarak öğretilen kavramların, Çocuklar İçin Felsefe (P4C) aracılığı ile tüm öğretim kademelerindeki öğrencilerin ve yetişkinlerin farklı ifadelerle de olsa düşündüklerini göstermek ve bu düşüncelerini açığa çıkartmalarını sağlamaktır. Bu vesileyle de felsefenin yetişkinler kadar çocuklarla da yapılabileceğini göstermektedir.

Çocuklar İçin Felsefe'deki (P4C) amaç, teorik bir felsefe eğitiminden ziyade kişinin düşünme becerisini geliştirerek, doğru düşünme, doğru muhakeme yapma, doğru akıl yürütme ile doğru eleştirilerde bulunmasıdır. Bu şekilde bireyin bakış açısının değiştirmesi, bulunduğu durumlara farklı bir açılarından da bakabilmesi amaçlanmaktadır. Öğrenciye, teknik ve didaktik dersler yerine hikayeler anlatarak, basit sorular sorularak, tartışmalar açarak, günlük konuşma dili ile çocukların zihinlerinde kavramları ortaya çıkartmak onların yaşamlarında felsefenin daha etkin kılacaktır. Araştırmamız da bu bağlamında öğrenciyi, öğretmeni, veliyi ve eğitim alanında aktif olan/olmayan tüm insanları dahi ilgilendirir olacaktır.

Bu araştırmada, bir grup öğrenci ile Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturmaları yapılmıştır. Fakat çalışmamıza bir sınırlılık getirmek amacı ile soruşturmalar *gerçeklik, mutluluk, iyi-kötü, ahlak, fayda* gibi felsefi kavramlar üzerine yapılmıştır. Örnek olarak kullanılan öğrencilerin görüşleri ve bir filozofun belirtilen felsefi kavramlar dahilindeki düşünceleri ile ilişkilendirilmiştir. Başka bir deyişle her bir kavram bir filozof ile eşleştirilip yapılan Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturmaları ile bireylerin felsefi kavramlara vakıf oldukları kanıtlanmıştır.

Çalışmamızda bölüm planlaması şu şekildedir: Birinci bölüm, '*Eğitim ve Felsefe*' başlığı ile eğitimin ve eğitim felsefesi, felsefenin eğitime katkısının ilişkilendirildiği ve felsefe ve kavram ilişkisinin ve felsefedeki önemli isimler üzerinde durulan bölümdür. Eğitim felsefesi, eğitimin amaç ve araçlarını, eğitim ile ilgili olan ilke ve kavramları inceleyerek eğitimle ilgili temel sorunlar üzerinde durmaktadır. Ayrıca eğitim adına, olandan ziyade olması gerekenler üzerinde çalışmalar sürdürmektedir. Amacı, eğitim alanına yeni bakış açıları ile yaklaşmak, yeni sorular tespit etmek ve yeni fikirler üretmektir. Çalışmamızda, felsefenin eğitim ile beraberliğinde bireye erken yaşta da kazandırılabilir eleştirel düşünme becerisi olduğu savunulmaktadır. Bu durumda birey, eleştirel, yaratıcı, işbirlikçi, özenli düşünme becerileri ile beraber ezberci eğitimden kendini soyutlayarak fikir üretmekte ve fikirlerini geliştirmektedir.

İkinci bölüm, ‘Çocuklar İçin Felsefe (P4C)’ başlığı ile Çocuklar İçin Felsefe’nin (P4C) ne olduğunu, amacını, önemini, nerede, ne zaman, kime ve nasıl uygulandığı belirtilmiştir. Çocuklar İçin Felsefe’nin (P4C) amacı, çocukların veya yetişkinlerin akademik alanda felsefe yapmaları değil doğru bir biçimde felsefi kavramlar ile düşünmeleri ve iletişim kurmalarıdır. Ayrıca, katılımcılara felsefe tarihi veya filozofların hayatları ve görüşlerini ezbere öğretmek yerine kendi ifadeleri ile eleştirel, yaratıcı, işbirlikçi, özenli düşünme teknikleri destekli felsefi düşünme etkinliği kazandırmak amaçlanmıştır.

Çocuklar İçin Felsefe (P4C), belli kurallar çerçevesinde gerçekleştirilen bir çalışmadır. Bir katılımcı grubunun, rehber eşliğinde, yer ve zaman planını göz önünde bulundurarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Yaşları aynı veya birbirlerine yakın bireylerin, rehber niteliğindeki kolaylaştırıcı ile Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturmaları yapılmaktadır. Kolaylaştırıcı, uyarısını soruşturma grubuna sunarak etkinliğe başlamaktadır. Uyarı, hikâye, kısa yazı, kısa video gibi materyallerden oluşmaktadır. Uyarının sunumu devamında sorular sorular sonrasında kolaylaştırıcı ve soruşturan topluluk arasında soru-cevap etkinliği başlamış olur. Bu sırada soruşturan topluluk düşünme becerisini geliştirmektedir ve fikirlerini daha da ileri düzeye taşımaktadır. Soruşturma felsefi soruya varılarak son bulur. Felsefi soru, çoğunlukla temeldeki felsefi kavramın tanımını sormaktadır. Ve felsefi soruya cevap kesin, net olamayacağından soruşturan topluluktaki bireylerin zihinlerini meşgul ederek geliştiren bir soru olacaktır. Bu vesile ile felsefenin hayat boyu süren bir pratik olduğu kanıtlanmaktadır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, ‘Çocuklar İçin Felsefe’de (P4C) Kullanılan Metotlar’ başlığı ile Matthew Lipman, Gareth Matthew ve McCall’ın savundukları metotları ele alınmaktadır. Matthew Lipman’ın John Dewey’in görüşlerini temele alarak geliştirdiği Çocuklar İçin Felsefe (P4C) yöntemi ele alınmıştır. Unun yanında Gareth Matthews ve McCall’ın Hegel’in dışsal gerçeklik görüşünü temele alarak savunduğu Felsefi Sorgulama Topluluğu yöntemi ele alınmıştır.

Çalışmanın beşinci ve son bölümünde, ‘Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Uygulama Örnekleri’ başlığıyla öncelikle çalışmamızda ele aldığımız düşünürlerin ve felsefi kavramlarının tanımları yapılmaktadır. Devamında belirlenen kavram ile ilgili olan bir Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturma örneği üzerinden, analizler yapılarak, belirlenen

düşünür ile felsefi kavram ilişkilendirmesi yapılır. Sırayı ise hedefteki kavramın, bireylerin zihinlerinde halihazırda var oldukları fakat pratikte felsefi bilinç ile kullanmadıklarını kanıtlamak izlemektedir.

Bu bölümde, Suvaroğlu, Peker vd. *Çocuklarla Topluluklarla Felsefe* isimli eserinden Platon'un *gerçeklik* kavramı ile '*Platon'un Mağarası*' uyarını ve Mill'in *faıdacılık* kavramı ile '*Omelas*' uyarılarını lise seviyesindeki öğrencilere uygulanmıştır. Suvaroğlu, Peker vd. *Düşünce Denizinde Yolculuk* isimli eserinden Herakleitos'un *değişim* kavramı ile '*Aynı Denizde İki Kez Yüzebilir Misin?*' uyarını ve Aristoteles'in '*mutluluk*' kavramı ile '*Geminin Bahçesinde Mutluluğun Peşinde*' uyarını aktarılmıştır.

Örnek olarak, bir grup öğrenciye *Çocuklarla Topluluklarla Felsefe* isimli eserinde bulunan '*Aynı Denizde İki Kez Yüzebilir Misin?*' başlıklı hikâye üzerinden felsefi sorular sorularak Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturması uygulanmıştır. Hikâye öğrenci karşısında okunduktan sonra öğrenciye sorular yöneltilmiştir. Öğrenciye sorulan sorular ile asıl ulaşılmak istenen felsefi kavramlara hem öğrencinin hem de rehberin anlık olarak çizdiği yolda ilerlenir. Başka bir deyişle, öğrenci-rehber iletişimi, aralarında geçen sorular ve cevaplardan oluşan diyaloglar okura sunulacaktır. Sonrasında bir filozofun belirlenen felsefi kavram hakkında görüşleri hatırlatılıp; öğrencilerin cevapları ile filozofun görüşleri tartışılmaktadır.

Bu uygulamalarla, çocuk yaşta felsefe ve eğitim iş birliğini savunan Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C) bize her insanın felsefi kavramları düşünebildiğini, günlük yaşamlarında kullandığını fakat bu kavramları felsefe adı altında yaşamlarına dahil etmediğini görürüz. Çünkü çocuklarda kavramsal düşünme becerileri yoktur fakat bu beceriyi açığa çıkartabilecek potansiyeller vardır ve Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C) eğitime katılmasıyla felsefenin yaşamdaki rolünün daha iyi tanınması ve etkin kılınması mümkündür.

2. EĞİTİM VE FELSEFE

2.1.Eğitim Nedir?

Eğitim, yetişmiş kuşağın yetişen kuşağa bilgi, birikim ve deneyimlerini aktarma sürecidir. Bu bakımdan hiyerarşik rolleri olan idareciye, öğretmene ve öğrenciye özgü kurallar ile neslini terbiye etme rolüdür (İnce, 2019, s.21). Başka bir deyişle insanları maddi ve manevi olarak yaşama hazırlama dönemi olmasıyla eğitim, bilim, felsefe, tarih ve sanattır.

Eğitim, insan yaşamında doğumdan ölüme kadar devamlılığı olan bu süreçtir. Ve aileden başlayarak yaşamın her alanında informal; okul ile beraber formal bir nitelik kazanarak; ilk olarak insana insan olmayı öğretir. Çünkü eğitim için somut davranışlardan veya teorik bilgilerden ziyade değerlerin öğretilmesi, eğitimi eğitim yapan bir durumdur. Bu sebeple eğitim için insani bir olgu tanımı yapmak doğrudur (Günay, 2021, s.22).

İnsanın eğitilmesi toplumun ve toplumsal normların değişmesi için gerekli bir fiildir. İnsan, kendisi, ailesi, soyu ve toplumu için yeteneklerini nitel ve nicel olarak geliştirmek ve kültürünü geliştirmeye çalışmak amacındadır. Yani kişinin kendi medeniyetinin değerini kazanması, öncelikle kendisini ve varlığını düşünme-yorumlama gücüne sahip olmasına işarettir. Bağımsız düşünme, sorumluluk sahibi olmak, erdemli olmak, kültürünün değerlerini gelecek kültürlere aktarmak, yapıcı ve yeniden oluşturucu özelliklere sahip bireyler yetiştirmek eğitimin en önemli amacıdır (Tozlu, 1997, s.105,106). Bunların yanında bireyin, iç sorunlarına hâkim olması, hedef ve amaçlarını bilen ve bu amaçlardan sapmadan toplumu için her zaman en iyi olanı, en faydalı olanı istemesi ve faaliyete geçirmesi gerekmektedir (Sezgin, 2019, s.124). Başka bir ifade ile eğitimin amacı insanı fiziksel, entelektüel ve ahlaki olarak daha iyi bir konuma getirmektir.

2.2.Eğitim Felsefesi

Eğitim felsefesi, eğitimin ne olduğu üzerine tartışan, eğitim felsefesini belirleyen faaliyet ve kavramları sorgulayıp çözümleyen bir disiplindir (Cevizci, 2014, s.11).

Eğitim felsefesi eğitimin temel hedeflerinin belirlenmesini ve gerektiğinde yeni hedeflerin oluşmasını sağlamaktadır. Toplumun yapısına, durumuna, ihtiyaçlarına ve

isteklerine göre eğitimi şekillendirip eğitim ile ilgili alanlarda geliştirme veya iyileştirme yapmaktadır. Felsefe ise insana doğru hedef belirleme ve eğitim sistemini de doğru bir şekilde kurmayı öğretir. Eğitim, çok yönlü ve çok geniş bir alandır. Bu durumda eğitim felsefesi, bu geniş alan içerisinde kaybolmaktan ziyade; iyi bir hedef ile alanı mantık çerçevesinde ve bilinçli bir şekilde daraltma yoluna gitmelidir. Aynı zamanda farklı alanları da göz önünde bulundurarak var olan alanlar arasında da bağ kurmalıdır (Kurt, 2016, s.79). Kısacası eğitim felsefesi, eğitim adı altında tüm noktaları detaylı inceleme yoluna giderek; felsefi ölçütler ile bir sonuca varmaktır. Tüm işlevler sonucunda eğitim felsefesi, eğitime yol gösterici konuma sahip olur. Eğitim felsefesi, insanı, insanın düşünce sistemini ve birçok alanı da temele aldığından dolayı ele aldığı sorunlara daha hızlı ve sağlıklı cevaplar almaktadır. Bu durum etkinliğin de daha sağlam olmasını sağlamaktadır.

Eğitim felsefesi, düşünceyi, mantığı, akılsallığı temele alarak kapsayıcı ve bütünsel bir hal almaktadır. İnsan ve toplum için öğrenme ve öğretme amacı ile ilgili olan tüm kavramları felsefi ve eğitim bakış açısı altında, bir bütün olarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Olan eğitim sistemini daha iyi bir konuma taşımak adına bu alanda yeni kuram ve kavramlar geliştirmek adına çalışmaktadır. Çünkü felsefe ve eğitim felsefesinin amaçlarından birisi de olması gerekeni belirleyip, belirlenen alana yoğunlaşmaktır. *'Neden iyi bir insan yetiştirmek gerekir?'* *'İyi insanın kriterleri nelerdir?'* gibi sorulara cevap aramaktadır. Bu amaçlarına ek ve toparlayıcı olarak eğitim felsefesi, istenilen düzeyde çağdaş görüş ve çağdaş düşünce tarzına sahip çağdaş bir vatandaş yetiştirmek olacaktır (Günay, 2021, s.51-53).

2.3.Felsefenin Eğitime Katkıları

Felsefe ve eğitim kavramlarının hem ilişkileri hem de birbirlerine katkıları bulunan birçok durum ve alan mevcuttur. İnsan, *'İyi yaşam nedir?'* *'İnsanın doğası nedir?'* *'Amaçlar ne olmalıdır?'* gibi sorular ile dünyada bir yer edinme gerekliliği duymaktadır. Eğitim de insanı dünyada bir yere yerleştirmek, ona bir kimlik kazandırmak amacındadır. Eğitim bu amacını felsefe ile gerçekleştirir (Büyükdüvenci, 2019, s.39).

Günümüzde de birçok alanda yapılan tartışmalarda varlık, etik, siyaset gibi konuların tartışmalara bir şekilde dahil olduğu görülmektedir. Bu durumdan felsefenin tüm bilimlerin temelinde olması çıkmaktadır. Dolayısıyla diğer tüm bilimlerin eğitimi

verilirken de felsefe eğitiminin önemini bilmek ve öncelikli olarak, felsefe eğitimine değer vermek gerekmektedir. Felsefe eğitiminin sonucundaki önemli olan noktalar, kişinin felsefeyi yaşamına nasıl dahil edeceği, felsefeyi nasıl tanımladığı, felsefeyi yaşamına ne kadar dahil ettiği, eğitimini nasıl etkilediği gibi noktaları fark etmesi ve bu noktaları içselleştirip yaşamına dahil etmesidir. Dolayısıyla felsefe eğitimine tabi tutulan kişi, artık felsefi bir bakış açısına sahip olacak ve dolayısıyla yaşamının her alanında felsefi bir bakış açısını kullanacaktır.

Eğitimin felsefi işlevi, eğitilen kişi veya topluma düşünme becerisini kazandırmasıdır. Düşünme becerisini doğru bir şekilde kazanan insan, bakış açısını değiştirebilir, objektif bir bakış açısına sahip olabilir veya eleştiri yapabilir. Ve tüm bu özellikleri saygı ve hoşgörü çerçevesinde fiile dönüştürebilir. Bu şekilde birey, felsefi analiz yapabilir durumda olmalıdır. Bu durumda toplumun gelecek için daha sağlıklı planlar yapmasına, toplumu için daha bilinçli insanlar yetişmesine, daha sağlıklı düşünceye sahip insanlar yetiştirmesine neden olacaktır.

Felsefe direkt olarak verilecek belli başlı bilgiler yığını değil; kişinin kendi varoluşunu anlaması ile yola çıkarak, merak ve hayret sonucu sorular sorarak kendi varlığını keşfedeceği bir süreçtir. Sorularını ilk olarak kendisine sormak ve cevaplarını da kendisinde bulmak eğitim sonucu ile olacak bir durum değil; tam aksine felsefenin insana kazandırdığı bir durumdur. Dolayısıyla felsefe kişinin kendisini bulmasıyla; felsefe eğitimi kişinin kendisini bulmasını sağlayan bir etkinliktir. Başka bir deyişle felsefe eğitimi insanın felsefi bir yaşantısının olmasını olanaklı kılan bir sistemdir.

Felsefe eğitimi söz konusu olduğunda Immanuel Kant ve Karl Jaspers, felsefe öğretmekten çok felsefe yapmanın öğretilmesinin daha önemli olduğunu savunmuşlardır. Felsefe bir bilim gibi kesin sonuçlara vararak, öğrenene net bir bilgi veremeyeceğinden dolayı felsefe adı altında düşünme, araştırma, inceleme ve değerlendirme yöntemlerinin öğrenilmesi demektir. Bu duruma bağlı olarak da felsefe öğrenmek değil; felsefe yapmayı öğrenmenin daha önemli olduğunu durumu ortaya çıkmaktadır (Taşdelen, 2007, s.284).

Felsefe bilgisinin yanında düşünme, analiz etme, eleştirel düşünme, değerlendirme gibi yetilerin de önemini fark edip; tüm bu yetileri yaşamımıza dahil ettiğimiz durumda felsefe yapma yolunda olduğumuz belirlemiş olur. Soru sormak, sorulara cevap aramak ve verilen cevapları irdeleyip tatmin olmamak ve daha farklı sorular ile doğrunun peşinde olmak felsefe yapmaktır.

O halde belirtilen başarı için gerçekleştirilmesi gereken basamaklar mevcuttur. Büyükdüvenci, *Eğitim Felsefesine Giriş* isimli eserinde bir soru, olay veya durum karşısında, başarı için gerekli basamakları sunmakta ve filozoflar gibi üç soruyu sormak gerektiğini savunmaktadır. Birincisi ‘*Ne demek istiyorsun?*’ Yani belirttiğin terim, kavram ne demek? İkincisi ‘*Nasıl biliyorsun?*’ İleri sürdüğün şeyi nasıl temellendiriyorsun? Sonuncu olarak ise ‘*Varsayılan nedir?*’ İleri sürdüğün şey hangi varsayımlara dayanıyor? (Büyükdüvenci, 2019, s.48). Felsefenin eğitime katkıları, soru sorma alışkanlığı kazandırmak ve filozof gibi düşünerek yanıtlar vermeyi sağlamaktadır. Bu başarı kolay ve hızlı kazanılacak bir başarı değildir; istikrara, bilinç ve çabayı gerektirmektedir.

Felsefe, bir bilim dalı gibi, sorularına kesin bir cevaplar veremediğinden; cevaplar ‘*bana göre, bence*’ gibi ifadeler ile başlamaktadır. Bu durum zincirleme şeklinde devam eder ve dolayısıyla verilen cevaplar yeni sorulara kaynaklık eder. Felsefenin bir hikmet arayışı oluşu ve dolayısıyla yolda oluşu tabirleri bu sebeplere kaynaklık etmektedir. Rehberin işlevi ise öğrenenin görüşlerinin daha da ileri taşınmasına yardımcı olmasıdır. Kümülatif olarak ilerleyen bu disiplin, olağan bilginin eleştirisi, yeni bilgilerin keşfedilmesi, yeni bakış açıların sağlanması adına bir noktada felsefe bilgisine de ihtiyaç duyulmaktadır.

İnsan önce kendi varlığını sonra çevresindekilerinin varlıklarını kavramaktadır. Bu durum felsefe eğitimine de yansımaktadır. Yani felsefe öğretmek için öncelikle felsefe öğrenmek gerekmektedir. İnsanın kendisinden başlayıp tüm insanlığa değinen felsefe, yine başladığı noktaya olan insanın kendisine gelmektedir. İnsan varlığını anlamaya yönelik bir etkinlik olduğundan dolayı başkalarına varlıklarını sorgulayabilmelerini ve algılayıp kavrayabilmeleri olanağı sağlanması amaçlanır. Bu durumda da felsefe hizmet durumunda olmadığından; diğer bilim dalları gibi meslek için de eğitilecek bir etkinlik değildir. Çünkü felsefeye, belli bir sonuç veya tatmin edici bir cevap ile nokta konulamaz.

Günümüzde, ortaokul, lisans, yüksek lisans ve doktora gibi seviyelerde felsefe eğitimleri mevcuttur. Ancak tüm bu eğitimler öğrenciye belli başlı bilgiler ışığında verilir. Müfredat kapsamındaki konular felsefe anlamı, felsefenin diğer alanlarla ilişkisi, felsefi akımlar ve filozofların düşünceleridir. Fakat sıralanan hiçbir konu, felsefe yapmanın bilgisini kendisinde barındırmaz. Dolayısıyla tüm bu dersleri ‘uygulamalı felsefe dersi’ olarak tanımlamak yanlış olacaktır.

Bu anlamda, ‘uygulamalı felsefe dersi’ adı altında felsefe eğitmeni için ilk amaç, bilgeliği sevdirmeye olmalıdır. Her bir durumda, koşulda ve konuda öğrencinin kesin sonuçlanmış bilgilere dahi kuşku ile yaklaşır, araştırır, yargılayır, değerlendirmesi öğretilmelidir. Başka bir deyişle felsefenin amacı, belli bir bakış açısı kazandırmak ve olanı olduğu gibi kabul etmek değil; konuya her bakımdan farklı gözlerle bakabilmeyi sağlayacak çok yönlü ve eleştirel bir bakış açısı kazandırmaktır.

2.4. Felsefe, Kavram ve Eğitim İlişkisi

Felsefe, kavramlar oluşturan, kavramları konu edinen dolayısıyla kavramlarla çalışan bir disiplindir (Çotuksöken-Tepe, 2013, s.169). Kavramlara ulaşmak adına doğru, açık ve anlaşılır terimler kullanmak önemlidir. Özellikle eğitim alanında karşımıza çıkan bu kavramları tanımlamak oldukça önemlidir. Çünkü konunun anlaşılması için kavramı açık ve anlaşılır olarak tanımlamak önemlidir.

“Felsefe, kavramlarla iş gören, Deleuze’ün dediği gibi ‘kavram yaratan ve konu edindiği kavramın anlamını ortaya koymaya çalışan’ bir bilgi alanıdır. Bir öneri olarak; felsefenin bu özelliği temele alınıp felsefe kavramından başlayarak belirli kavramlar ve bu kavramlarla ilgili soruları konu başlığı yapan bir program hazırlanamaz mıydı?” (Çotuksöken-Tepe, 2013, s.169)

Felsefe eğitiminin kavramlar temelinde, ezberci yapıdan ayrılmış ve öğrenci merkezli bir yapıda olması gerektiği savunulmalıdır. Bu bağlamda felsefe sorular sorar ve gelişimini sorular aracılığı ile sağlar. Sorularının ise hazır ve kesin bir cevabı yoktur. Adalet, etik, ahlak, ölüm, dostluk, zaman gibi birçok felsefi kavram üzerine olan soruların cevaplarına kolay bir yolla ulaşmak mümkün değildir çünkü felsefede net, kesin ve açık cevaplar bulmak imkansızdır. Dolayısıyla günlük hayatımızda çokça kullandığımız birçok kavramı irdeleme ve açıklığa kavuşturmak merak sonucundadır.

“Sınıfta bir şeyler anlatılırken sözümün arasında geçen ‘tebessüm’ kelimesinin ne anlama geldiğini soran öğrencimin bu sorusundan sonra felsefi bilgiler vermeyi erteledim. Çünkü en önce kavramlar gerekliydi çocuklara. Duyularını, düşüncelerini -ki düşünceleri de kavramlar olmadan gelişmiyordu- karşılayacak kavramları öğrenmeliydiler. Ve özellikle ilköğretimde sadece sınav gerçeğini bellemiş çocuklar bu konuda oldukça eksik geliyorlardı lise sıralarına. Dünyayla bağlarını kuramıyorlardı. Bilmek, inanmak ve zannetmek arasındaki ayrımları anlamaya ihtiyaçları vardı.” (Çotuksöken-Tepe, 2013, s.102)

Günümüz eğitim sistemindeki felsefe derslerinde kavram eğitimi, genel olarak teorik olarak verilen bir eğitimidir. Düşünebilen her insan düşüncelerini bilinçli bir biçimde ve bir rehber eşliğinde geliştirebilir. Dolayısıyla belli başlı farkındalık ve farklı eğitim sistemleri ile açıklığa kavuşması ile bireylerin düşünce becerilerinin geliştirilmesi ve kavram haznelarının zenginleşmesi sağlanabilir. Çocuklar İçin Felsefe (P4C), daha iyi bir düşünme becerisi sağlayarak ve kavram haznesini zenginleştirerek felsefe, eğitim ve kavram ilişkisini ön plana çıkartmaktadır. Çoğu kimse bunu farkında olmadan başardığı kavramları tam anlamıyla tanımlama becerisini Çocuklar İçin Felsefe (P4C), çocuklar dahil, herkesin bileceği ve farkında olmadan insanların her alanda kullandıkları yolları açığa çıkarır.

Çocukların hayal gücü ve düşünme becerileri çok geniştir. Fakat bu durumun önünü kapatmamak; tam tersine çocukların düşünme becerilerini geliştirmek gerekmektedir. Çocuklara kritik sorular sorarak onların eleştirel düşünce becerilerini geliştirmek mümkündür. Tüm bunlardan daha da önemlisi çocuğun eleştirel düşünme becerisine sahip olduğunu fark etmesidir. Bu durum çocuğun eğitim hayatına ve tüm yaşamına katkı sağlar bir etkidir. Matthew Lipman, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, sistemli düşünme becerilerinin birlik içerisinde bir yol izlemelerinin sağlıklı olacağını savunmaktadır. Her biri ayrı ayrı önem taşıyan bu düşünme becerileri, felsefi bir soruşturma için olmazsa olmaz olarak nitelendirilmektedir. Çocuklar İçin Felsefe (P4C), bu durumu kanıtlamak için gerekçeleri olan bir etkinliktir. Çocuklar İçin Felsefe (P4C), eleştirel düşüncesinin, tartışma becerisinin, analiz yapma yeteneğinin kazanılması ve geliştirilmesi için oldukça önemli bir konumdadır. İnsanların kavramlara aşina oldukları ve kavramları günlük hayatlarında kullandıkları; fakat bu durumun farkında olmadıklarını Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturmaları ile doğurtma yöntemi kullanılarak ispatlamak mümkündür.

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik olan düşünme yetisini; çocuğun aktif ve doğru bir biçimde kullanması için sınıf ortamında öğrenciyi her zaman düşünmeye itmek gerekmektedir. Yani ilk olarak öğrenciye merak duygusunu tattırmak gerekmektedir. Merakın devamında doğru düşünme teknikleri ile çevresindekilere hoşgörülü olarak ve saygı çerçevesinde eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek adına bir eğitim verilmelidir. Zincirleme gelişen bu işleyiş sonunda zaten insanın yapısı gereği ihtiyacı olan düşünme ve daha da önemlisi eleştirel düşünme davranışları önem kazanacak; eğitim ve felsefe, öğrenci için faydalı bir hal alacaktır.

2.5. Eğitimde Önemli Düşünürler

2.5.1. Matthew Lipman ve Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Eğitimi

Matthew Lipman, Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C) ortaya çıkması ve yaygınlaşması bakımından önem arz eden bir isimdir. 1960 yıllarından bu yana eğitim, çocuklar ve felsefe için farklı bakış açılarıyla farklı bir eğitim disiplini ortaya çıkartmıştır. İlk olarak 1960 yıllarında ders esnasında kendi öğrencilerine hikâyeler okuyup ve sonrasında hikâyeler üzerinde tartışmalar yapmıştır. Tartışmalar sonucunda elde ettiği verim ışığında Çocuklar İçin Felsefe (P4C) programını kurma ve geliştirme kararı almıştır.

1974 yılında ise Ann Margaret Sharp ile Montclair State Üniversitesi'nde *Institute for the Advancement of Philosophy for Children* (Çocuklar için Felsefeyi Geliştirme Enstitüsü) isimli merkezi kurmuşlardır. Çalışmalarının devamında Lipman, yaş gruplarına göre birçok hikâye yazarak öğretmen el kitapları yayımlamıştır. Günümüzde ise 63 ülkede uygulanan Çocuklar İçin Felsefe (P4C), yayınları ve kaynakları 24 farklı dile çevrilmiştir (Türksoy, 2020 s.19,20).

UNESCO Paris Bildirisi'nde Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C) eğitim ve politik açıdan, bağımsız düşünme, saygılı ve düşünceli bireyler yetiştirme, çocukların kişisel gelişimlerini destekleme, konuşma ve tartışma becerilerini geliştirme, felsefi kavramların bilincinde olma ve bu kavramların temeline inme ve son olarak çocukların merkezde oldukları bir eğitim şekli belirleme gibi önemlerini sıralamıştır (Türksoy, 2020 s.15-16). Dünyada 50 yıldır uygulanan eğitim, şu anda İngiltere'de yaklaşık 3000 okulda ders olarak uygulanmaktadır. Türkiye'de ise eğitici eğitimleri verilmekte ve söz konusu eğitim, gönüllü eğiticiler tarafından kimi okullarda devam ettirilmektedir.

'*Harry Stottlemeier's Discovery*' isimli ilk hikaye kitabı ile 11-12 yaş aralığındaki öğrenciler için Çocuklar İçin Felsefe (P4C) eğitiminin tanımını yayımlamış bulunmaktadır. '*Harry Stottlemeier's Discovery*' isimli eserinde, akıl yürütme becerileri, eleştirel düşünme önemi, tartışma, sorgulama, hayal gücünü kullanma gibi birçok unsur üzerinde durmuş ve teşvik edici bilgiler vermiştir. Lipman, 1967 yılında *Harry Stottlemeier's Discovery* isimli eserinden yola çıkarak öğrencilere mantık ve felsefe kavramları öğretilmeden uygulamalar yapmıştır. Öğrenciler, uygulamaya olumlu cevaplar verince Lipman'ın Çocuklar İçin Felsefe (P4C) metodu ortaya çıkmış ve her geçen gün daha da dikkat çekici olmuş ve eğitimlere dahil edilir bir hal almıştır.

Lipman, Çocuklar İçin Felsefenin (P4C) ülkelerin eğitim bakanlıklarına bağlı olarak okullarda ders olarak verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Felsefi temelli sorular, çocukları karmaşık düşüncelere yönlendirerek düşünme becerilerini kazandırması ve çocukların kendi düşüncelerini veya bir başkasının düşüncelerini değerlendirme, açıklama, eleştirme gibi becerileri de geliştirmeleri hedef olarak alınmıştır. Program sonunda çocuklarda yalnızca belirtilen becerilerinin kazanılması değil aynı zamanda onların ahlaki, saygın, iş birlikçi, ayırt edebilen, özgür, özgün ve mantıklı bireyler olması da hedefler arasındadır. Çocuklar İçin Felsefe (P4C) programı, felsefi kavramları açıklamak ve tanımlamak bakımından başarılı bir yöntemdir. Lipman, yapılacak kavram tanımlarının diyaloglar ve tartışmalar sonucunda oluşturulmasının verimli ve sağlıklı olacağını savunmaktadır (Ünal, 2021, s.33). Lipman'ı Lipman yapan bir özellik, eleştirel düşünme eğitiminin bireye küçük yaşlardan itibaren verilmesini gerektiğini savunmasıdır.

Lipman için eleştirel düşünme, sağlam yargı üretme ile bağlantılıdır. Doğru bir eleştirel düşünme için sağlam yargı oluşturmak şarttır. Bu durumda bireyler düşüncelerini farklı gerekçe, teknik ve yöntemle temellendirmek durumundadırlar. Bu şekilde her bir düşünce dilsel veya simgesel olarak dışa vurulur. Lipman eleştirel düşünmenin üç koşulundan bahsetmektedir. Bunlar, kriterlere dayanmak, kendini doğrulamak ve bağlama duyarlı kalmaktır. Lipman kriterlere dayanmak koşulu ile sağlam yargılara ulaşmak için uygun araçlar ve uygun işleyişler tarafından yönlendirilen eylemleri ele almaktadır. Eleştirel düşünme yalnızca kritere bağlılık şartı ile oluşamayacağından kendini doğrulamak olan diğer koşul da göz önünde bulundurulmalıdır. Lipman için bireyin kendini doğrulaması aynı ancak kendi zayıf ve hatalı yönlerini de fark etmesi ile gerçekleşmektedir. Bu koşul ancak topluluk ile karşılıklı ilişki esnasında gerçekleşebilmektedir. Eleştirel düşünme için belirtilen son koşul, bağlama duyarlı kalmaktır. Bağlama duyarlı bir düşünme için düzensiz şartlar ve koşulları, sınırlamaları, ihtimalleri, sıradan olmama olasılığını ve kimi anlamların bir alandan diğer alana tercüme edileme olasılığıdır (Boyacı, Karadağ, Gülenç, 2018, s.148, 149).

2.5.2. John Dewey ve Eğitim

1859-1952 yılları arasında yaşamış, toplum ve demokrasi filozofu olarak tanınan Amerikalı filozof John Dewey, çok yönlü bir düşünürdür. Toplum bilimi, sosyal

psikoloji, ahlak, siyaset, mantık, epistemoloji, din, doğa gibi birçok alanda felsefi görüşlere sahip olsa da eğitim için savunduğu görüşler günümüzde hala önemini korumaktadır. John Dewey'in görüşleri, birçok düşünürle beraber Lipman'ın görüşlerinin de gelişmesinde öncülük etmiştir.

John Dewey'e göre fiziksel ve biyolojik olarak normal şartlardaki bir çocuk, on yaşına kadar sorgulamaya elverişli, önyargısız bir konumdadır. Yani çocuk, gelişmeye açık durumdadır. İnsanın gelişmeye hazır olan zihinsel gelişimini eğitim yoluyla geliştirmek ve daha da iyi bir konuma getirmek mümkündür. On yaşına kadar verilen eğitimin verimli olmasının sebebi de bu durumdur. Dewey, bu yaş gruplarındaki eğitimin, kişilik gelişiminin yanı sıra bireyi her bakımdan etkileyecek olduğunu savunur. İlk on sene boyunca çocuğa eşlik eden ve onu yönlendiren aile ve öğretmendir. Bu demek oluyor ki, çocuk eğitiminde, aile kadar öğretmen ve okul eğitimi de fazlasıyla önem arz etmektedir.

John Dewey'in faydacı görüşüne göre, insan, çevre ile sürekli iletişim halindedir. Ona göre bilgi sahibi olmayı hedefleyen insan, sürekli çevreyi değiştirmek amacı ile çevre ile iletişim-etkileşim halindedir. Yalnızca birey odaklı değil, toplum genelini de içinde barındıran bir etkinlik olan deneyim, canlılar ve çevre arasındaki ilişki ile bir etkileşim ve iletişimde bulunma durumudur. Dolayısıyla deneyim söz konusu olduğunda hem özne hem de nesne bütünlük oluşturarak yol almalarıdır (Eroğlu, 2017, s.58). Düşüncelerimize deneyim yolu ile ulaşırız. Deneyim akıl ile eylemin birlik olduğu ve beraberce eylemde buldukları, kendi içinde *bütünlük* kavramını da barındıran bir kavramdır. Kısacası deneyim, insanın yalnızca kendisi değil, çevresi ile iletişimi ve etkileşimi sonucu, bir başlangıca ve sona sahip olan durumlardır. Eroğlu, *John Dewey'de Deneyim ve Sanat* isimli eserinde Dewey'in deneyim kavramına karşılık şu örneği vermektedir:

“Deneyimin başlangıcı ve sonu vardır. Yalnız bu başlangıç ve son, bireyi yapılması gereken etkinliğe götüren kabiliyet olmalıdır. Örneğin, bir müzik kabiliyeti etkinlik haline getirilmezse geliştirilemez. Böylece edinilen deneyimin bir başlangıcı olur; ama sonu olmaz. Kısaca deneyim tanımlanamaz, deneyim süreçsel olarak yenilenir, gelişir ve böylece devam eder.” (Eroğlu, 2017, s.59)

Bir problem karşısında Dewey, insanların tek başlarına değil; iş birliği ile problemlere karşı duracaklarını savunmaktadır (Ünal, 2021, s.4). Bu durumda sürekli bir değişim halinde olan bilgi John Dewey'e göre durağan değil dinamiktir. Eğitim alanında da durum aynıdır. Ezberci ve net olan sonuçlardan kaçınarak; yeni bir bilgi, farklı bakış

açıları barındıran tartışma soruları ile eğitim, dinamik bir durumda olmalıdır. Öğrenciler, problem çözmeye yönelik olmalıdırlar. Dolayısıyla öğrenci, sorgulamalı, araştırmalı ve eleştirel düşünebilir olmalıdır. Yalnızca ezberden ziyade; dinamik bir yapıda eğitimi sağlamak adına ezber eğitiminden kaçınılmasını savunulmaktadır.

Dewey'e göre eğitim iki karşıt görüş ile şekillenir. Birincisi, pasif öğrenci kitlesine sahip geleneksel eğitimidir. İkinci eğitim modeli ise öğrencinin aktif olduğu, *demokratik eğitim* olarak tanımlanmaktadır. Dewey, geleneksel eğitim modelini eleştirerek; geleneksel eğitim modelinden ilerlemeci eğitim modeline doğru bir yol izlemektedir.

John Dewey, kendisinin benimsediği eğitim görüşünü tanımlamadan önce geleneksel eğitim görüşünü eleştirmektedir. Dewey, bu eleştirisini *Deneyim ve Eğitim* isimli eserinde şu şekilde belirtmektedir:

“Eğitimin konusu ve içeriği, geçmişte işe yarayan bilgi ve becerilerden oluşur; bu nedenle okulun yeni görevi bunları yeni kuşaklara aktarmaktır. Geçmişte, davranış standartları ve kuralları da geliştirilmiştir; bu nedenle ahlaki eğitimin amacı bu kurallara ve standartlara uygun davranış alışkanlıkları oluşturmaktır. Son olarak da okul örgütlenmesinin temel biçimi (bununla öğrencilerin birbirleriyle ve öğretmenlerle olan ilişkilerini kastediyorum) okulu diğer toplumsal kurumlardan son derece farklı bir kurum haline getirmektedir.” (Dewey, 2007, s.20)

Geleneksel eğitim modeli öğrenci ihtiyaçlarının ikinci planda, öğretmenin emredici konumunda olduğu eğitim modelidir. Temelde zorlamanın olduğu bu görüş biçimi öğretmenin, öğrenciye isteği dışında belirlediği koşullar ve gerekçeler çerçevesinde bilginin aktarılması ile oluşmaktadır. Tercihlerin bireye sunulup; istek ve ihtiyaçlarına göre şekillenmesi yerine başkaları tarafından zoraki kabul edildiği bir sistemdir. Yalnızca teorik bilgilerin ezber biçiminde öğrenciye aktarılmaya çalışılması, geleneksel eğitim modelinin öne çıkan uygulamalarındandır. Kitaptaki bilgiler, öğretmenin istekleri, müfredat sistemi ağırlık merkezi konumundadır. Dewey, geleneksel eğitim modeline uygun olan bir sınıfı şu şekilde tanımlamaktadır:

“Sınıf, masa ve sıraların geometrik bir düzenle yerleştirildiği, öğrencilerin hareket alanının çok az olduğu ve her şeyin öğrencilerin çalışması için değil, sadece ‘dinlenmesi’ için tasarlandığı bir yerdir. Bu sınıfların bir özelliği de öğretmenlerin çok sayıda öğrenciyi bir araya toplaması ve onlara toptancı bir yaklaşımla davranmasıdır. Her çocuğun/insanın farklı olduğu bir gruba tek düze bir yöntem ve program uygulamak, farklılıkları yok saymak demektir.” (Fakioğlu Bağcı, 2020, s.82)

Otoriter bir eğitimci etrafındaki öğrenciler, sorgulama yetilerini, eleştirel düşünme becerilerini, karşılaştırma ve yeni düşüncelere kapı aralama becerilerini kaybederler. Bu durumlar haliyle bireyler için ‘özgürlük’ kavramını da ortadan kaldırmaktadır. Özgürlüğün olmadığı bir konumda, farklı fikirlere açık olmak mümkün değildir. Dolayısıyla gelişmeye kapalı, bireyin düşüncelerine saygınlığını kaybetmiş ve kazanamayan bir gelecek ile karşılaşmak mümkündür.

Geleneksel eğitim sisteminin benimsediği görüşe göre kitaptaki bilgiler ile öğrenci arasındaki bağlantı kurmayı sağlayan öğretmendir. Fakat, Dewey’in eleştirisine göre öğretmenin görevi bilgiyi olduğu gibi aktarmaktan ziyade öğrenciye rehber olmasıdır. Dewey, okullardaki sistemin tamamen yanlış olduğunu savunmaz. Yalnızca bilgilerin yanlış bir şekilde aktarımının olduğunu belirtir. Ezberci ve zoraki bir sistemin temele alındığı kurumlarda bireyin kendini geliştirmesi de zor veya imkânsız olacaktır.

Geleneksel eğitim modeline karşılık gelen eğitim modelleri, demokratik eğitim modeli, ilerlemeci eğitim modeli, yeniden kuramcı eğitim modeli ve yapılandırmacı eğitim modelleridir. Demokratik eğitim anlayışı ile insanın belirlenmiş bir kalıba göre yaşamasına karşın; bireyi bireysel olarak topluma karışmasına izin verilmesi gerektiği düşüncesindedir. Bu durumda demokratik eğitim modeli, bireyin okulu, öğretmeni, bulunduğu toplumu, aile ortamını, çocuğun psikolojik ve felsefi yönlerinin daha iyi bir konuma getirilmesi adına çalışmaktadır. Bu bakımdan demokratik eğitim modeli, felsefe, psikoloji, deneyim ve demokrasi ile ilişki içerisindedir (Altunsöz, 2022, s.67).

Dewey’e göre ilerlemeci eğitim görüşünde de pragmatik görüşler ön planda tutulmalıdır. İnsan deneyimlerini kullanarak pasif durumdaki halinden sıyrılmalı ve yaşamında aktif rol almalıdır. Eğitim için öğrenme kadar deneyim de önemli ve gereklidir. Öğrenimler, deneyimlerin etkileşimleri sonucu oluşmaktadırlar. Her bir deneyim bir sonraki deneyime kaynaklık eder ve bu durum öğrenmeyi oluşturur. Deneyim, ezbere bir eğitimden ziyade yaparak yaşayarak elde edilmesi sonucu oluşmaktadır. Bu durumda ilerlemeci eğitim görüşünde öğretmen rehber olarak öğrenciye eşlik eden bir noktadadır.

İlerlemeci eğitim görüşünün temel amacı, insanın eğitimdeki değişen durumlara ayak uydurmasıdır. Değişen durum ve şartlardan dolayı sabit olan bir sistem oluşturmak yersiz olacaktır. Okul yaşantısından çok iş birliğine dayalı, yaparak-yaşayarak öğrenme

biçimleri ön planda tutulmaktadır. Dewey, *Okul ve Toplumsal Gelişim* isimli eserinde iş birliği adı altında şu görüşleri dile getirmiştir:

“İş faaliyetinin bulunduğu yerde başkalarına yardım etmek, yardım göreni beceriksiz düşüren merhamet şekli olmaz, sadece onun kuvvetini serbest bırakan ve uygulamaya zorlayan bir yardım olur. Sözlü olarak işlenen derslerde serbest konuşmalar, fikir alışverişleri, öğütler, önceki deneyimlerin gerek başarı gerek başarısızlık şeklinde sonuçları dersin en hâkim, en çok ilgi çeken noktaları olur. Burada okul hayatı, şekilsiz ve böyle olduğu için de daha kuşatıcı ve etkileyici biçimde sosyal bir temel üzerinde organize olur.” (Dewey, 2010, s.29)

Yeniden kuramcı eğitim modeline göre eğitim, toplumsal bir kurum olup; değişen ve gelişen dünya düzenine ayak uydurmak için sürekli bir yapılandırma içinde olmalıdır. Toplumun kendisini gerçekleştirmek için kültür aktarımının olması gerekmektedir. Bu kültür aktarımı tüm toplumu ele alacak şekilde olmalıdır. Başka bir deyişle toplumun her kesimine hitap edecek biçimde olmalıdır. Yeniden kuramcı eğitim modeline göre süreklilik ilkesi önemli olduğundan; değişmeye de açık olmalıdır.

Yapılandırmacı eğitim modelinde ise eğitim, bir araçtır. İnsanın kendi bilgisini oluşturarak yaşamını anlamlı hale getirmesidir. Amacı, toplumu yapılandırmak olan düşüncenin toplum için çalışması, sosyal problemler ile ilgilenmesi ve sosyal problemlere çözüm üretmesidir. Öğrencinin merkezde olduğu yapılandırmacı eğitim modelinde de öğretmen rehber konumundadır.

Günümüzde fazlaca görülen ezberci yöntem, Dewey’in görüşlerine ters düşmektedir. Çocuğu, kendi düşüncesini belirten, kendi sorunlarını çözen, eleştiren, sorgulayan ve çözüm üreten bir yapıda yetiştirmek gerekmektedir. Dewey tüm bunların mümkün olması adına okulların iyileştirmeye açık olmasını savunmaktadır. Bu durumda Dewey, doğal ortamda gözlem, zanaat eğitimi, bilimsel deneylerin uygulanması ve müzik-hikâye anlatıcılığı, resim gibi sanatların da eğitime dahil olması görüşünü savunmaktadır. Dewey, öğrenciye verilecek felsefe eğitiminden, felsefe tarihinden, filozofların yaşam ve öğretilerinden ziyade bilişsel ve duyuşsal olarak öğrenciyi geliştirecek tartışmaya, eleştirel düşünmeye, savunmaya karşılık gelen pratik anlamda bir eğitim verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Ünal, 2021, s. 4,5).

Dewey, Lipman’ın *Çocuklar İçin Felsefe (P4C)* hakkındaki görüşlerine kaynak oluşturan bir düşünürdür. Dolayısıyla *Çocuklar İçin Felsefe (P4C)* ve Dewey’in eğitim sistemi ile bağdaşacak görüşler mevcuttur. Dewey, felsefî yaklaşımın diğerlerinden

farkını göstermek amaçlı *araştırma teorisi* geliştirmiştir ve geliştirdiği teorin adımlarını belirlemiştir. Problemlili bir durumda, ilk adımda insanlar problemleri belirlerler, ikinci adımda problemlerin çözümlerine yönelik kavram ve teorileri göz önünde bulundurarak hipotezler oluştururlar. Üçüncü adımda ise problemi çözmek adına belirledikleri hipotezlere göre hareket ederler (McCall, 2023, s.102). Bu durumda Dewey'in görüşlerinden Çocuklar İçin Felsefe'ye (P4C) temel oluşturan durumlar şunlardır: İnsanlar çevresi ile iletişim halinde oldukları sürece sürekli problemler ile de karşı karşıya kalacaklardır. Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C) amaçladığı da tam olarak budur yani bireyin problem karşısında bilinçli bir şekilde problemini belirlemesi, hipotezler oluşturması ve problemi çözmesi. Bu durumda Dewey'in görüşlerini de göz önünde bulundurarak, Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C) bireye sağladığı faydalardan birisinin de ezberci eğitimden ziyade bireyin düşünme, sorgulama ve eleştirme yeteneğini kullanarak bir eğitime tabi tutulmasıdır.

2.5.3. Paulo Freire ve Diyalojik Eğitim

Ezberci eğitime karşı görüşlerde, Matthew Lipman'ın yanında Paulo Freire'nin de ismini anmak gerekmektedir. Paulo Freire'de, ezberci eğitime karşı nasıl bir iyileştirme yapılması gerektiğini ve ezberci eğitime karşı çıkarak öğretmen-öğrenci-sınıf için sistemi üçlünün nasıl olması gerektiğini eleştirel felsefe bağlamında açıklamıştır.

Eleştirel felsefe, birçok düşünür tarafından çokça çalışması yapılmış bir alandır. Eğitim ile bağdaştırılan ve eleştirel felsefenin eğitime dahil edilmesini savunan görüşler mevcuttur. Çalışmamızda bu isimlerden Paulo Freire'yi ele alacağız. Eleştirel felsefe söz konusu olduğunda Paulo Freire önem taşıyan bir düşünürdür. Eleştirel felsefe, eğitim bağlamında oluşan yanlış bilinçleri ortadan kaldırarak olan eğitim anlayışının gerçek yüzünü, arka planını ve dayanaklarını gözler önüne sermektedir (Cevizci, 2014, s.201).

Freire için eğitim, mevcut olan düzenin daha adil ve demokratik olarak değişmesine, insanların özgürleşmesine katkı sağlamak amacıyla. Eğitimin insanlara pratik hayatta katkı sağlayan, bireylerin kendilerini ve sosyal güçlerini tanımlarına imkân sağlayan bir durumda olduğunu savunmaktadır (Cevizci, 2014, s.221).

Freire'nin eğitim düşüncesinin temelinde eleştirel pedagoji düşüncesi vardır. Eleştirel pedagoji, mevcut olan yapıyı iyisiyle kötüsüyle gözler önüne sererek onun gerçek demokrasi ve adalete hizmet etmesi adına çalışmalar sürdürmektedir. Başka bir

deyişle eleştiri dilini imkân diline çevirmeye çalışmaktadır (Cevizci, 2014, s.204). Önce sorunu ortaya koyma sonrasında soruna çözüm bulma şeklinde bir çalışma sürdüren Freire'nin eleştirel pedagojisini özetleyen iki önemli kavram bulunmaktadır. Hem bireyin kendisini geliştirmesi hem de eğitim için önemli olan ilk kavram *praksistir*. *Praksis*, Freire'nin eğitim anlayışı bakımından eylem ve söylemin birleşerek bilinçli bir eylemin oluşturulmasına karşılık gelen bir kavramdır (Yıldırım, 2010, s.48).

“Kendileri araştırmadan, *praksis* olmaksızın, insanlar hakikaten insani olmazlar. Bilgi ancak ve ancak buluş ve yeniden buluş yoluyla, dünya içindeki, dünya ile ve birbirleriyle olan insanların sabırsız, durmak bilmeyen, sürekli, umut dolu araştırmalarıyla peşinden koşmalarıyla meydana gelir.” (Freire, 2020, s.90).

Freire'nin eleştirel pedagojisindeki bir diğer önemli kavram ise sessizlik kültürüdür. Sessizlik kültürü, bildiğimiz bir sessizlikten ziyade yalnızca kendi adına konuşulmasının yasaklandığı sessizlik olarak tanımlanmaktadır (Baudrillard, 1998, s.20). Sessizlik ile kitle olma durumu ve sonucunda da *praksisten* yoksun bir toplum olma durumu ortaya çıkar. Sessizlik ve *praksisten* yoksunluk durumundan kurtulmak için bilinçlenmek gerekmektedir. Bireyin bilinçlenmesi ile özne olma ve kendisini gerçekleştirme gerekir (Yıldırım, 2010, s.48). Freire, *praksis* ve sessizlik kültürü kavramlarının vakıf olduğu eğitim modeli olarak bankacı eğitim modelini tanımlamaktadır. Bankacı eğitim modelinden kurtularak diyalojik eğitime geçiş yapılmasını öneren Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi* isimli eserinde belirttiğimiz konular üzerinde çokça durmuştur.

Paulo Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi* eserinde bankacı eğitim modeli ve problem-tanımlama eğitim arasındaki farklar ile diyalojik eğitime dair görüşler sunar (Lone, Burroghs, 2023, s.62). “Bankacı eğitim modelinde bilgi, kendilerini bilen sayanların, yine onlar tarafından hiçbir şey bilmez sayılanlara verdiği bir armağandır.” (Freire, 2020, s.90). Bankacı eğitim anlayışı öğretmen merkezli eğitim anlayışına benzer olarak bilginin anlatı şeklinde durağan bir yapısı olduğunu savunur (Lone, Burroghs, 2023, s.62). Freire, göre bu durumu ‘anlatı hastalığı’ şeklinde açıklamaktadır.

“Okul içinde veya dışında, herhangi bir düzeydeki öğretmen öğrenci ilişkisi bir özne (öğretmen) ve sabırla dinleyen nesnelere (öğrenci) oluşur. Anlatılan her şeyler ister değerler ister gerçekliğin ampirik boyutları olsun, anlatılma sürecinde cansızlaşma ve taşlaşma eğilimindedirler. Eğitim, anlatım hastalığından mustarıptır.” (Freire, 2020, s.89).

Eğitim alanında, böylesine sıkıntılı bir durum karşısında, Freire bilginin dağıtıcısının yalnızca öğretmen olmadığı; öğrencinin de öğretmenlerin birikimleri için boş zihin olmadıklarını açıklamakta ve böyle bir tedavi yönteminin de olabileceğini belirtmektedir. Öğretmen ve öğrencinin ortak amaçları mevcuttur. İkisi de gerçekliği deşifre ederek gerçekliğin eleştirel bilgisini edinme görevinde değil, bilgiyi yeniden oluştura görevini üstlenirler. Gerçekliğin bilgisine ortak düşünce ve eylem ile ulaşıırken, kendileri bilgiyi sürekli yeniden yaratıcı olarak keşfederler. Bu şekilde ezilenlerin özgürleşme mücadelelerinde bulunmuş olacaktırlar. (Freire, 2020, s.88). Bu sayede öğretmen ve öğrencinin rolleri yeniden şekillenir. Rollerin değişmesi ile bilginin kavranma şeklindeki değişim ve diyalojik etkileşim ile öğrenmek gerçekleşmektedir (Lone, Burroghs, 2023, s.63).

Ezberci eğitime karşı duran diyalojik eğitim, öğrenci ve öğretmen bilgi edinmekten ziyade diyalog ile gerçekleşen bir öğrenme sürecinin olması gerektiğini savunmaktadır. “Freire, diyalogu, düşünce ve eylemlerini dönüştürölüp insanileştirilmeyi bekleyen dünyaya yönelmiş olan öğretmen ile öğrencilerin karşılaşması olarak tanımlar.” (Cevizci, 2014, s.229). Diyalojik eğitim ile öğrenciler, öğretmenlerinin *aktif alıcıları* olmaktan uzaklaşarak *aktif anlam yaratıcıları* unvanlarına sahip olurlar (Lone, Burroghs, 2023, s.64). Bu şekilde öğrenci düşüncelerini sınıf içinde kurulan diyaloglar yardımıyla kendisi geliştirme imkânı bulmaktadır.

Bu durum da ezberci eğitime karşı çocuklar için felsefe yöntemine benzer bir durum olarak tanımlanmaktadır. Freire’de Çocuklar İçin Felsefe (P4C) yöntemine benzer şekilde ezberci eğitime karşı gelerek, sınıf içindeki bankacı tipi öğretimden uzaklaşarak eğitimi diyalojik şekil ile iyileştirmeyi amaçlamaktadır.

3. ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE (P4C)

3.1. Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Nedir?

Çocuklar İçin Felsefe (P4C), ezberci eğitimin bireylerin düşünme becerilerini geliştirmede gereğince, Sokratik diyaloglar ışığında çocukların düşüncelerini, akıl yürütmelerini, eleştirel düşüncelerini geliştirmek amacıyla 1960 yıllarında Amerika'da Matthew Lipman tarafından ortaya çıkarılan bir eğitim türüdür. Eleştirel düşünme, iş birlikçi düşünme, özenli düşünme ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmek amaçlı felsefi temelli yazınsal metinleri kullanarak uygulanan bir programdır. Bünyesinde sorgulama, tartışma, farklı bakış açılarına karşı hoşgörü gibi kavramları barındıran bu eğitim türü ezberci eğitimden kaçınarak; doğru düşünme ve eleştirel düşünmeyi önemseyerek felsefenin nasıl yapılacağını öğretmektedir. Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C) temelinde John Dewey, Lev Vygotsky ve George Herbert Mead'in esas aldıkları düşünceler vardır. Sokratik yöntem, yapılandırmacı kuram ve yararçı felsefe ile Çocuklar İçin Felsefe (P4C), sağlam temeller üzerine kurulmuştur.

Philosophy for children, dilimize yalnızca çocuklar için felsefe olarak çevrilse de tanım, aynı zamanda topluluklar için felsefe (Philosophy for communities) ve eleştirel (critical), yaratıcı (creative), iş birlikçi (collaborative) ve özümseyici (caring) anlamlarına da karşılık gelmektedir. Topluluklar için felsefe, ebeveynleri, öğretmenleri, çocuk gelişimi ve çocuklarla iletişim alanlarında kendilerini geliştirmek isteyen her meslek grubundan bireyi kapsayan bir etkinliktir. Yirminci yüzyılın getirisi olarak bireyde özgürlükçü, eleştirel, iş birlikçi, yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi bir ihtiyaç durumu olmuştur. Çocuklar İçin Felsefe (P4C), yüzyılın bu ihtiyacını karşılamak adına John Dewey'in eğitim anlayışı ile harmanlanmış öğrenci merkezli bir eğitimidir.

Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturmalarında her insanın merak ettiği ve düşündüğü adalet, güzellik, iyilik gibi birçok kavramları sorgulamaya, tartışmaya, eleştirmeye ve değerlendirmeye tabi tutulabilir. Bu süreçte çocuk veya yetişkin her bireyin düşüncelerini tanımlamak ve yeni fikirlere kapı aralamak mümkün olacaktır. Merakı peşini bırakmayan ve her zaman bu alana yönelen bir birey ve filozof arasında benzerlikleri tanımlamak mümkündür. İlk olarak bitmeyen ve kesin olarak sonuçlandıramadıkları bir merak söz konusudur. Sonrasında mantığı da düşüncelerine

dahil ederek yeni fikirler, yeni düşünceler oluşturduklarını ve bu düşüncelerini savunduklarını görmek mümkün olacaktır (Öztürk, 2022, s.44).

Çocuklar İçin Felsefe (P4C) programı için belirlenen bir sistem ve yöntem mevcuttur. Felsefi kavramları veya felsefi soruları temele alarak ilerleyen eğitimde birey, zihnindeki kavram veya soruyu düşünmekte, tanımlamakta, diğer bireylerin düşünceleri ile karşılaştırarak analiz-sentez etmekte ve değerlendirmede bulunabilmektedir. Tüm adımları bir rehberin eşliğinde ve yönlendirmesi ile zihninde başka sorulara kapı aralmasına fırsat vererek iş birliği halinde hoşgörülü bir ortamda gerçekleştirmektedir.

3.2. Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C) Amacı ve Önemi

Çocuklar İçin Felsefe (P4C), çocukların düşünme becerilerini ve akıl yürütme becerilerini geliştirmek adına gerçekleştirilen bir uygulamadır. Doğru şartlar sağlandığında ve uygun yaş gruplarına uygun hikayeler eşliğinde sorular sunulduğunda çocuğun bilişsel ve duyuşsal alanda gelişimine katkı sağlamaktadır. Buradaki asıl amaç, çocuğa felsefe tarihini öğretmek değil; doğru bir biçimde felsefe yapmayı öğretmektir. Başka bir deyişle çocuğa sunulan metinden yola çıkarak; çocuğun kendi sorularını oluşturması ve kendi cevapları ile aydınlanması hedeflenmektedir.

20. Yüzyılın Alman düşünülerinden Martin Heidegger'e göre düşünmenin ne olduğunu anlamak için kendimiz düşünmemiz gerekmektedir (Heidegger, 2009, s.1,2,15). Düşünmeyi öğrenmek için, ancak düşünülmesi gerekene odaklanarak, onun üzerine düşündüğümüzde düşünmeyi öğrenebileceğimizi savunmaktadır (Çotuksöken-Tepe, 2013, s.50). Çocukların hayal güçleri geniş olduğundan soru yelpazeleri de çok geniştir. Ve hatta çocuğun herhangi bir engel durumu yoksa sorduğu sorular ve düşündüğü konular, filozofların üzerinde düşündüğü ve tartıştığı sorular ile benzerlik gösterebilmektedir. Yani çocukların kimi sorularından felsefi içerikler çıkartmak mümkündür. İyi bir eğitim için aktif olarak kullanılan ezberci eğitimden sıyrılarak çocukların soru sormalarına imkân vermek gerekmekte ve bu soruların izinde eleştirel düşünme becerilerini kullanarak tartışma ortamı oluşturulmalıdır. Bu şekilde çocukların düşüncelerine karşı öz güven sağlamasını ve düşüncelerini geliştirmesini sağlamak mümkündür. Çocuğun düşüncesini net ve açık bir şekilde dile getirmesinden ziyade düşüncelerini daha üst seviyelere taşıyarak farklı sorulara taşımak ayrıca önemlidir.

Tohumu, insanın merak duygusu olan felsefe, her insan için hayatında bulunan ve bilinçli bir şekilde hayatına sirayet ettirmesi gereken bir disiplindir. Her insanın zihninde oluşmaya elverişli felsefi sorular, bilinçsiz bir şekilde ebeveynler, eğiticiler veya soruya cevap vermesi için sorumlu kişiler tarafından merakının önü kesilerek cevaplandırılmakta veya soru cevapsız bırakılıp daha farklı sorulara yönlendirilmektedir. Küçük bir çocuğun *'Biz nasıl var olduk? Hayal gücü nedir? Bu insanlar gerçekten iyiler mi? Paylaşmak neden iyidir? Zaman neden yavaş veya hızlı? Ölüm nedir? Ölen kişiye ne olur?'* gibi soruları sorması çocukların dahi sürekli bir düşünce ile meşgul olduklarını ve düşüncelerini sorulara yansıtıklarına kanıttır.

Jana Mohr Lone, *'Filozof Çocuk'* isimli eserinde felsefe, sorgulama ve düşünme için önemli olanın içerik değil; sorunun araştırılması için kullanılan yaklaşımlar olduğunu savunmaktadır. Çünkü felsefi sorular belirlenmiş, yerleşmiş ve somut cevaplara kapı aralamaz (Lone, 2021, s.19). Çocuk için ne düşünmesinden daha da önemlisi düşünürken nelere dikkat ediyor olmasıdır. Okuduklarını anlamalarını, soruşturmalarını, tartışmalarını ve belli bir fikir üzerinden uzlaşmaları veya uzlaşmamaları için çeşitli yöntemler ve yollar kullanmak gerekmektedir. Bu başarıyı elde edebilmek için birçok filozof ile düşünce çatışmaları yaşansa da amaç filozofların görüşlerini öğrenmek veya ezberlemekten ziyade özenli, eleştirel, iş birlikçi, yenilikçi bir düşünce anlayışlarını öğretmek ve geliştirmek olmalıdır (Çotuksöken-Tepe, 2013, s.99).

Kriterlere bağlı kalmak, kendini doğrulamak ve bağlama karşı duyarlı olmak felsefe ile mümkündür. Sıralanan bu durumlar eleştirel düşünce için gerekli durumlardır. Dolayısıyla sağlıklı bir eleştirel düşünme becerisi için felsefe olmazsa olmazdır. Eleştirel düşünme ile iş birliği olan bir ortamda çocukların doğru, sistemli ve çok düşünen bireyler haline gelmeleri amaçlanır (Boyacı, Gülenç, 2018, s.150). Çocuklar İçin Felsefe (P4C) ile yalnızca çocukların değil; tüm bireylerin karşılaştıkları problemler ile nasıl başa çıkabilecekleri, alternatif çözüm yollarını değerlendirebilmeleri amaçlanmaktadır. Katılımcılar için soru sorma, hedef belirleme, sorumluluk alma, karar verme gibi başarılar hedeflenmektedir.

“Çocuklarımız; eleştirel-yaratıcı ve özenli bir biçimde düşünmemekte ya da bu düşünme biçimlerinde çeşitli sıkıntılar yaşamakta ve kendilerini bilinçli bir biçimde ifade edememektedirler. Ayrıca düşünme eğitimiyle felsefe eğitimi/felsefi eğitim arasında da bir koşutluğun kurulması noktasında, eğitimin bu boyutta verimlendirilmesinde, çocukların erken yaşta felsefe-mantık bilgisiyle buluşturulması gereksinimin fark

edilmesi çerçevesinde, artık 'düşünme eğitimi', öteki adıyla 'çocuklar için felsefe' ciddi bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır." (Çotuksöken-Tepe, 2013, s.3)

Şu an uygulanan eğitim sisteminin eksikliklerinden birisi bireye düşünmesi ve düşünme yetisini geliştirmesi için fırsat vermemesidir. Var olan herhangi bir eğitim sisteminin öncelikli görevi, bireye doğru bir biçimde düşünmeyi öğretmek; düşünme yetisini geliştirmesini sağlamaktır. Düşünme yetisi dolaylı bir şekilde bireyin tüm yaşamına etki edecektir. Düşünce karmaşık veya basit yapılarda yaşamımızın her alanında karşımıza çıkmaktadır. İnsanın yaşamını ve yaşamındaki her olay ve durum üzerinde anlam tanımlaması, problem çözmesi, karar vermesi, yargılarda bulunması için düşünce kavramını planlı, bilinçli ve mantıklı bir şekilde faaliyete geçirmesi gerekmektedir.

Düşünceleri analiz ve sentez ederek, biçimlendirerek ve değerlendirerek birtakım kararlar alınmaktadır. Basit gibi görünen bu faaliyet için belli başlı farkındalıklar ve eğitimler gerekmektedir. Çünkü bu eğitimler sonucunda düşünme kavramından ayrılan ve asıl önem arz eden eleştirel düşünme becerisi kazanılmış olacaktır.

Belli bir cevabın olmadığı bu eğitimde; cevaplardan ziyade sorulara önem verilmesi, kavram odaklı çalışılması, sorumluluk duygusunun geliştirilmesi ön görülmektedir. Edindiği tüm başarılar çocuğun bütün yaşamını etkileyecek ve eğitim öğretim yaşamı boyunca çocuğa kolaylık sağlayacaktır. Çünkü çocuk ne istediğinin ve ne sorduğunun bilincinde olan, mantık yürütebilen, doğru, sistemli ve eleştirel düşünebilen birey konumuna ulaşacaktır.

3.3. Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Neden, Nasıl ve Ne Zaman Uygulanır?

Bireylerin üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmemesi eğitim için sorun oluşturacak bir durumdur. Bireylerin hayal dünyalarını ve düşüncelerini geliştirmeleri için yeterli kabiliyetleri vardır. Fakat bu yeteneklerini çağımızın getirdiği teknoloji, çevre gibi faktörler ile geliştirmeleri pek mümkün değildir. Eğitim sistemimiz için düzeltilmesi gereken durumlardan birisi de budur. Okullarımızda, öğrenciye hazır bilgiler verilmektedir. Öğrencinin bu noktada 'Neden?' veya 'Benim düşüncem budur.' şeklinde karşı çıkışları olması gerekmektedir. Fakat kural veya müfredat adı altında, bu fırsatlar öğrencilerin ellerinden alınmaktadır. Öğrencinin bu şekildeki soru ve cevaplarına

ancak bir tartışma ortamında ulaşılır. Bu tartışma ortamı da felsefi sorular yardımı ve düşünme temelli bir sistem ile sağlanmaktadır.

Teorik veya pratik; akademik veya günlük yaşantılarımızı içeren tüm bilgilerin temeli aile ile atılmaktadır. Her sağlıklı birey, geliştirilmesini bekleyen bir düşünce açlığı ile dünyaya gelmektedir. Düşünceler, başka düşüncelere kapı aralayarak bu durum zincirleme bir hal alır. Bu şekildeki bir düşünce sistemi bireyi daha fazla geliştiren bir durum haline almaktadır. Aynı zamanda bireydeki merak duygusunu fark ettirmek ve açığa çıkartmak düşünmeye neden olmaktadır. Sürekli yeni şeyler düşünmek ve keşfetmek, düşüncelerini geliştirmek ve başka konulara yoğunlaşmak devamlılığı olan bir durumdur.

Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturmalarında, sorulan her sorunun temelinde felsefi bir kavram mevcuttur. Çocukların bilmediklerini ve zihinlerinin erişemeyeceğini düşündüğümüz bu kavramları merak etmeleri hedeflenen bir durumdur. Kavramları, çevresini, düşüncelerini merak eden çocuklar bu düşüncelerini eleştirel ve yaratıcı bir şekilde tanımlamaları, sorgulamaları, değerlendirmeleri gerekmektedir. Bu başarı için bilinçli bir yol izlemek gerekmektedir. Bu durumda, Çocuklar İçin Felsefe (P4C) ile çocuklar veya yetişkinler için eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerini ortaya çıkartma ve bu becerilerini tüm hayatlarına yansıtma amaçlanır.

Normal şartlarda, bir birey dokuz yaşına kadar sorgulama, soruşturma, merak yetisini, kullanmadığı takdirde kaybetmektedir. Bu durumun önüne geçmek adına aile, okul, sosyal çevre ile bireyin sorgulama, soruşturma, merak yetilerini canlı tutacak etkinlik ve eğitimler ile gelişimi sağlanmalıdır. Bu kazanımlar, Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturmaları ile öğrenciye kazandırılabilir. Çocuklar İçin Felsefe (P4C), öğrenciye felsefeyi teorik olarak öğretmek yerine öğrenciye düşünme becerilerini kazandırarak, sorgulama yetisini aşılacak, tartışma imkânı sunarak eleştirel düşünme becerisini kazandırır.

Çocuklar İçin Felsefe (P4C), okul öncesinden başlayarak tüm bireylere, eğitimcilere, ebeveynlere veya bu alanda ilgisi olan her bireye verilebilir. Burada önemli olan nokta, varılacak her kavram için uygun bir uyarıcı, başlangıç sorusu, ara geçiş sorusu ve felsefi sorunun olmasıdır. Çünkü amaç Sokrates'in diyaloglarında olduğu gibi günlük konuşma diliyle öğrenciye bildiği kavramları açığa çıkartmasına yardımcı olmaktır.

Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C) amaçlarından birisi de felsefe, eğitim alanları için de önemli olan ve farkında olmadan bile sürekli üzerine düşündüğümüz, konuştuğumuz, tartıştığımız ve üzerine fikir oluşturduğumuz kavramları açıklamak ve tanımlamaktır. Bu durumda yapılacak kavram tanımlarının diyalog ve tartışma şeklinde gerçekleşmesi daha verimli ve sağlıklı olacaktır.

Çocukların düşüncelerini ilk anda yargılamamak gerekir. Yani asıl ulaşmak istediğimiz soruyu ilk soru olarak sormamız hem çocuğun düşünmesine engel olacaktır hem de kolaylaştırıcının görevini yetersiz kılacaktır. Şöyle ki: Tartışmaya, '*Ahlak nedir?*', '*Özgürlük nedir?*' gibi sorular ile diyalog kurarak başlamak, çocuktan hiçbir iş birliğinde bulunmadan, eleştiri yapmadan veya eleştiriye maruz kalmadan düşünmesini istemektir. Bu gibi durumlarda hem çocuğun cevaba karşın bir bilgiye ulaşması engellenir hem de istenilen sonuca ulaşılmadığı gibi, etkinlik de tam anlamıyla sonuçlanmaz.

Belirtilen şartlar altında iyi bir felsefi sohbet oluşturmak için Jana Mohr Lone *Filozof Çocuk* isimli eserinde bazı taktikler vermektedir.

1. "Çocuğa hikâyede ilginç, şaşırtıcı veya önemli olan noktaları sormak.
2. Çocuğun kullandığı soyut kavramları daha da açmak adına; o soyut kavramlar hakkında açıklayıcı sorular sormak.
3. Çocuğun arkasında durduğu fikri temellendirmesini sağlamak adına; '*Neden*' ile başlayan sorular sorarak
4. Çocuğun düşüncesinin olası sorguçlarını da sorgulayın.
5. Çocuğun düşüncelerinin temelinde yatan ifadelere dikkat çekin.
6. Çocuğun karşılaştırma yapmasını sağlayarak; görüşler arasında ayırt etme yetisini kazandırmaya çalışın.
7. Mantıklı yargılar ile düşüncesine karşılık verin.
8. Alternatif yollar belirtin.
9. Çocuğun düşüncesi başka bir düşünceye ters düştüğünde bu durumdan haberdar edin." (Lone, 2021, s.64,65)

Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturmaları, bir tane kolaylaştırıcı ve en az beş katılımcı ile yapılmaktadır. Soruşturma, kolaylaştırıcı (rehber), oturma düzeni (çember/'O' şeklinde), soruşturan topluluk (rehberin karşısındaki bireyler), uyarıcı (hikâye), temel sorun veya sorular ve değerlendirme gibi önemli elementlerden oluşmaktadır.

Kolaylaştırıcı, etkinliğin düzen ve disiplinini sağlamaktadır. Ve soruşturan topluluktan herhangi bir bireyin fikrine karışamayacağı gibi kendi fikrini de beyan

etmemesi gerekmektedir. Amaç, her bireyin düşünmesini, yeni fikirler oluşturmasını ve akıl yürütmesini sağlamaktır. Tüm bunların yanında kolaylaştırıcı, doğru veya yanlış bilen, soruşturan topluluğun görüşlerini yargılayan bir hâkim de değildir.

Etkinlikteki ideal oturma düzeni 'O veya U' şeklindedir. 'O veya U' şeklindeki oturma düzeni her bir bireyin yüz yüze iletişim kurabileceği, ses tonunun eşit sağlanabileceği bir düzendir. Kolaylaştırıcının çocuklardan üstün, farklı seviyede, ya da çocukları görmediği veya çocuklar tarafından görünmeyen bir konumda oturmaması gerekmektedir. Bu durumun sebebi ise kolaylaştırıcının, soruşturan topluluktan teorik bilgi veya pratik bilgi bakımından üst seviyede olduğu düşüncesinin oluşmaması ve asıl amacın bilgi yarışı değil; düşünce ve akıl yürütme becerilerinin gelişimini sağlamak olmalıdır.

Çocuklar İçin Felsefe (P4C) için önemli bir diğer yapı taşı, kolaylaştırıcının karşısındaki bireylerin oluşturduğu soruşturan topluluktur. Soruşturan topluluk, kolaylaştırıcının karşısında ve yaş grupları birbirlerine yakın olan, soruların yöneltildiği topluluktur. Soruşturan topluluk, düşünce gelişimleri ve akıl yürütme biçimleri benzer olan bireylerin beraberliğinden oluşmalıdır.

Uyaran (hikâye), Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C) bir diğer yapı taşıdır. Uyaran, Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C) merkezinde bulunur. Uyaran, her yaş grubuna göre farklılık gösteren çocuk kitapları, sanat eseri, hikâye, yazı kesitleri, uzun mesajlı film kesitlerinden veya çeşitli videolardan oluşmaktadır. İlk amaç, uyarının ardından felsefi kavramın verilebilecek olmasıdır. '*Hangi sorun üzerine düşünülecek?*', '*Hangi temel kavram, yan kavram, alt kavram veya felsefi kavram ele alınacak?*' bu ve benzeri sorular, kolaylaştırıcının uyararı seçerken sorması gereken sorulardır. Zira iyi bir planlama sonucunda kolaylaştırıcının işi kolaylaşacak, amaca sağlıklı bir şekilde varılacaktır. Amacını, etkinliği hangi gruba uygulayacağını, hangi felsefi kavramı sormayı amaçladığını bildikten sonra; amaçlarına uyumlu bir uyaran bulması ve kullanması gerekmektedir.

Üzerinde durulması gereken diğer yapı taşı ise temel sorun veya sorulardır. Etkinlik boyunca üç tür soru ile karşılaşılacaktır. Sırası ile, başlangıç sorusu, ara geçiş sorusu ve felsefi sorudur. Soruşturmaya uyarının ilk bölümünü okuduktan sonra; başlangıç sorusunu sorarak soruşturan topluluğa söz vermek gerekmektedir. Sonrasında ikinci bölüm ve ara geçiş sorusu yöneltilmelidir ve son olarak görüşler çarpıştırılarak

felsefi soruya ulaşılmalıdır. Temel sorun veya sorular bölümünün en temel amacı bireye temellendirme yaptırmaktır. Çünkü felsefede amaç, kavramları aydınlatmaktır. Soruşturan topluluktan 'Evet', 'Hayır', 'Bu şekilde olmasını istiyorum' 'İşte' gibi birçok kısa ve net cevaplar gelebilir. Bu gibi cevapları 'Neden?' sorusu ile düşüncesine açıklık getirmesini saptamak gerekmekte veya açıklama yapması için kilit sorular sorulmalıdır. 'Bu fikre katılıyor musun?', 'Neden bu fikre katılıyorsun?', 'Neden bu şekilde düşünüyorsun?', 'Kullandığın ifade ile ne demek istedin, açıklar mısın?' gibi sorular örnek olarak verilecek sorulardır. Soruşturma, felsefi bir soru ile son bulur. Fakat bu sorunun kesin, net, doğru veya yanlış bir cevabı yoktur. Bunun yanında soruşturan topluluk, soruşturmadan zihninde daha farklı düşünce ve sorularla ayrılması soruşturmanın başarılı geçtiği anlamına gelmektedir.

Soruşturmanın son yapı taşı değerlendirmedir. Değerlendirme günlük, dönemlik veya senelik olarak yapılan etkinliklerin bitiminde, Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturmalarına dahil olan ve bu soruşturmaların bilincindeki olan her bireye kendinde fark ettiği, öznel düşünceleri sormakta fayda vardır. Bu şekilde mutlaka değişen ve gelişen belli durumları bireyler de fark edeceklerdir. Bireylerin 'Daha sistemli ve dolayısıyla iyi düşünebiliyorum.', 'Eleştiri yapabiliyorum ve eleştirileri olgun bir şekilde karşılayabiliyorum.', 'Parmak kaldırarak konuşabiliyor, sıramı bekleyebiliyorum.', 'Farklı düşüncelere kapı aralayabiliyorum.' gibi geri dönüşlerde bulunacağı bu duruma örnek gösterilmektedir.

Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturmaları belli yaşlara grup şeklinde uygulanmaktadır. Her yaş grubunun farkındalığı, zihinsel gelişimi farklı olacağından; alınacak verim de farklı olacaktır. Bu konuyu, psikologlar, bireyin zihinsel, ahlaksal gelişimine bağlamaktadırlar. Çalışmamızda bu konuya Piaget ve Vygotsky'nin gelişim hakkındaki düşünceleri örnek olarak verilmiştir.

Farklı psikologlar, çocukların soyut düşünme evresi konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C) soyut işlemler ile ilgili oluşu ve ancak belli bir zamandan sonra soyut işlemlerle bireyi felsefi düşünceye dahil etme amacı vardır. Örneğin, Piaget, 11 yaşından küçük çocuklarda yalnızca somut düşüncelerin gelişeceğini savunmaktadır. Piaget, çocuğun edindiği kavramları iki gruba ayırır. İlki programsız, kendiliğinden edindiği kavramlar; ikincisi, yetişkinlerden etkilenecek, eğitim ile edinilen kavramlardır (Erdener, 2009, s.94). Piaget'nin bu görüşüne bağlı kaldığımızda, okul

öncesi yaş grubu çocukların soyut düşüncelerinin olmayışı ve felsefi kavram veya düşüncelere yönelemeyeceği anlamı çıkmaktadır. Fakat bu durumda Piaget'nin karşısına birçok eleştiri çıkmıştır.

Siegler, Piaget'ye karşı soyut işlemler ve soyut düşünceler evresini 5 yaş grubuna indirmiştir. Bryant ise herhangi bir yaş grubu belirtmenin yanlış olduğunu savunarak, soyut düşüncenin belli bir sınırdaki tutulmasını eleştirmiştir. Tusting ve Barton ise Piaget'nin soyut işlemler evresinin Amerikan kültürüne ait olduğunu savunarak evre düşüncesini eleştirmişlerdir (Erdoğan, 2018, s.23).

Piaget'e gelen diğer bir eleştiri ise Vygotsky'dendir. Vygotsky, çocuğun hayal gücü ve gerçek dünya ayrımı yapabileceğini savunmaktadır. Çocuğun bu ayrımı yapabilmesi için akıl yürütme ve soruşturma becerisine sahip olması gerekmektedir. Vygotsky'nin Piaget'den ayrıldığı nokta şudur: Çocuk dünyaya geldiği ilk günden itibaren gözlem yapar, hafızasını kullanır ve yargıda bulunur. Piaget'e göre ise gelişim yaşa bağlı değişiklik göstermektedir. Piaget, her yaş grubunun her soruşturmaya elverişli olmadığını düşünmektedirler (Demiral, 2022, s. 53).

4. ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE'DE (P4C) KULLANILAN METOTLAR

4.1. Matthew Lipman ve Çocuklar İçin Felsefe (P4C)

Lipman'ın Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C) temelinde Dewey'in pragmatik felsefesi bulunmaktadır (McCall, 2023, s.102). Lipman, John Dewey'in eğitim düşüncelerinden de etkilenecek çocuklara hazır olan veya kesin cevapları olan bilgileri sunarak ezberci bir eğitimden kaçınmıştır. Ezberci eğitim anlayışı yerine saygılı, düşünceli, başkalarının fikirlerini ve eleştirilerini kaldırabilecek ve kendisi de eleştiri yapacak bireyler yetiştirmenin amacına değinmiştir. Bu durumda Matthew Lipman'ın geliştirdiği Çocuklar İçin Felsefe (P4C) metodunun temel amacı, çocukların kendi başlarına doğru biçimde düşünmelerini öğretmektir (Lipman, Sharp, Oscanyan, 2023, s.95).

Lipman, bu durumun anlam arayışından kaynaklandığını belirtmektedir. Ona göre anlamsızlık, yalnızca neye inanacağını bilmek değil; temel bir sorundur. Anlamsızlık ile karşılaşan çocuklar kendilerine bir yol ararlar. Yetişkinler ise astroloji ve hurafelere yönelirler. Fakat çocuk, neye, nasıl yöneleceğini belemeyebilir. Bu durumda okullar da çocuklar için hapsolmuş bir kurum olarak düşünülür (Lipman, Sharp, Oscanyan, 2023, s.35). Oysa iyi bir eğitim, çocuğun düşüncesine saygı duyarak onu bağımsız düşünmeye, akıl yürütmeye teşvik etmektir.

Lipman, kimi çocuğun çevresinin, inançların eleştiriye, sorgulamaya, tartışmaya açık olmadığını ve şüphenin de inançsızlık olarak algılandığını gözlemlemektedir. Bu durumda çocuğun ilk olarak sorguladığı Tanrı, başlangıç, dünyanın oluşması, insanın yaratılması gibi kavram ve durumlar hakkında tartışmak oldukça zordur. Ve okulda verilen teorik eğitim, bu gibi sorulara cevap oluşturmakta her zaman olumlu yanıtlar vermez (Ünal, 2021, s.20). Yani çocuklara teorik eğitimlerden evvel merakın doğal olduğunu, ayıplanacak veya dışlanılacak bir durum oluşturmadığını, özgürlük ve özgür düşünmenin olması gerektiği aşılmalıdır. Bu durumda çocukların çevrelerindeki aile, eğitimci gibi birçok kimse çocukların muhakeme yaparak kavramlar üzerine düşünmelerini sağlamalıdır. Lipman, bu şekilde daha fazla düşünebilen ve düşünceleri doğrultusunda yeni fikirler üretebilen, fikirlerini savunabilen ve diğer fikirleri sorgulayan ve eleştiren çocukların yetiştirilmesini amaçlamıştır.

Lipman, felsefe düşünme gücünün kazanılması konusunda ve Çocuklar İçin Felsefe'yi (P4C) dahi iyi tanımlamak ve uygulamak adına 'Sınıf İçi Sorgulama Topluluğu' yöntemini oluşturmuştur. Bu durumda Lipman, okullardaki felsefe öğretimi ile pedagojiyi harmanlamaktadır. Çocuklar henüz öğrenmedikleri kavramlara, mantıksal çıkarım yaparak, akıl yürüterek, eleştirel düşünerek ve sorgulayarak varmaktadırlar. Bu durumda çocuğa yardımcı olacak kişi öğretmendir. Lipman'a göre "Bir öğretmenin rolü, çocukların mantıksal çıkarım ve kuralları ve sınıf içi tartışma adabı gibi araçlarda ustalaşmasına yardım etmektir." (Lipman, Sharp, Oscanyan, 2023, s.147).

Lipman eğitimlerini '*kavram oluşturma*' üzerine kurmaktadır. Bireyin kavramları anlaması ile bilginin özünün anlaşılacağını, düşüncelerinin iyileşeceğini ve gelişeceğini savunmaktadır. Tüm bu gelişmeler üzerine çocuklar, bu kavramları farkında olmadan günlük hayatlarında da aktif olarak kullanır duruma gelmektedirler. Ezber ve yukarıdan aşağı bir eğitim yerine sorular sorarak, tartışmalar oluşturarak, öğretmenin rehber olacağı eğitim şekli, bu şekilde olmalıdır.

Lipman, çocuklar için felsefe (P4C) yönteminin uygulamasında belli bir gidişat belirlemiştir. Bu gidişat kuralları ile sağlamlaştırılarak çocuklar için felsefe (P4C) metodu olarak tanımlanmıştır. 'Matthew Lipman Metodu' şu şekilde uygulanmaktadır: Gruptaki herkes birbirini görebilmesi ve duyabilmesi için grup, daire veya at nalı şeklinde oturur. Öğretmen, romanı sesli bir şekilde okur. Okuma bittiğinde öğretmen, çocuklardan soruları ister ve soruları soran kişinin ismi ile beraber panoya veya flipchart yazı tahtasına yazar. Öğretmen soruları konularına göre gruplandırır. Öğretmen tahtadaki ilk soru için soran öğrenciden bir konuşma yapmasını isteyerek ya da soru gruplarından birisini seçerek soruşturmaya başlar. El kardırarak veya konuşma kartları ile öğrenciler söz haklarına sahip olurlar. Öğretmen sırayla her çocuk ile sorular ve konuyla alakalı konuşur. Öğretmen uygun zamanı kollayarak el kitabındaki alıştırmaları öğrencilere sunar. Bu şekilde ikinci soru ile soruşturma devam eder (McCall, 2023, s.103, 105).

Bu durumda Matthew Lipman'ın Çocuklar İçin Felsefe (P4C) metodu ile çocuklarda şu gibi başarılar sağlanmaktadır: Toplumsal yaşama katılım sağlama ve ayak uydurabilme, felsefi kavramlara hâkim olabilme ve bu kavramları günlük yaşantılarda da kullanabilme, yeni kavramlar oluşturabilme, felsefi araç ve stratejileri öğrenme ve aktif şekilde kullanma, sorgulama topluluğuna dahil olma, tarafsız bir şekilde akranları ile diyalog kurarak eleştirel düşünme becerileri geliştirme ve iş birlikçi düşünerek yeni

düşüncelere kapı aralamadır. Tüm bu sonuçlar ise çocuğun yaşamının her alanında ona olanaklar sağlayacaktır.

4.2. Gareth Matthews ve Çocuklarla Felsefi Diyalog

Gareth Matthews, din felsefesi, zihin felsefesi üzerine çalışmalar yapmış olan Amerikalı bir filozoftur. Çocuklar İçin Felsefe (P4C) ile kendi çocuklarının sordukları sorular aracılığıyla tanışmıştır. Devamında Harvard'ın *Çocukluk ve Felsefe* isimli eseri yayınlanmıştır. Matthews, çocukların da filozofların sorularına yaklaşık sorular sorması ile ortaya attığı '*Çocuklarla Felsefi Diyalog*' kavramını, çocuktaki merak duygusunu yetişkinlerin işlemesi ile geliştirmiştir.

Matthews'a karşı alanında uzman birçok düşünür çocukların yalnızca somut durum ve olayları algılayabileceklerini savunmaktadır. Fakat Matthews, çocukların yalnızca somut değil soyut olay ve durumlara karşılık da algılarının açık olduğunu savunmaktadır. Matthews bu durumu '*Felsefe ve Çocuk*' isimli eserinde şu şekilde açıklamaktadır:

“Kafa karışıklığı felsefeyi sahiden de motive edebilir, ama sadece bunu gösterip bırakmak, felsefenin kaçınılmaz olarak son derece ciddi bir iş olduğunu söyleme hatasına düşmek demektir. Aslında felsefe çoğu zaman bir oyundur; kavramsal bir oyun.” (Matthews, 2023, s.21)

Matthews, çocuklar için felsefenin yalnızca çocuklar için olmayacağını, yetişkin bireylerin de felsefe yapmaya yatkınlığı olduğunu belirterek '*yetişkinler için felsefe*' kavramını ortaya çıkartmıştır. Dolayısıyla Matthews için hem çocuklar hem de yetişkinler felsefe yapmaya elverişlidirler. Matthews, *Felsefe ve Çocuk* eserinde felsefe yapmak için gereken donanımın temel kavramlara orta derecede hâkim olan herkes için geçerlidir. Gereken ise sabır ve düşünmeye karşı istekli olmaktır (Matthews, 2023, s.102). Çocuğun gelişiminin hangi aşamasında felsefenin doğuşu beklenir? Sorusuna Matthews, şu cevabı verir:

“Beş, altı ya da belki yedi yaşındaki çocukların felsefi sorular sorması ve felsefi yorumlar yapması, on iki ya da on dört yaşındakilere göre çok daha olasıdır. Bu olguyu açıklamak kolay değildir ve kısmen felsefenin doğasıyla ilgilidir. Birçok, belki de çoğu felsefi soru belli bir masumiyet ve saflık barındırır. Bu, üniversite öğrencileri de dahil olmak üzere yetişkinlerin ilk kez bir felsefe kitabını eline aldığı anda kendinde geliştirmesi gereken bir şeydir. Çocuklarda ise doğal olarak bulunur.” (Matthews, 2023, s.90).

Matthews, çocukların her yaşlarında felsefi düşünebilme yetenekleri olduğunu savunmaktadır. Genel olarak 3-7 yaş aralığında felsefi düşünceye başlamaları çocuklar açısından verimli olmaktadır. Çocuklar, 8-9 yaşlarında artık felsefi düşüncelerden uzaklaşma ihtimalleri vardır. Bu durumun nedeni ise çocukların yaşamlarını sürdürmeleri adına daha çok pragmatist düşünmeye başlamalarıdır. Dolayısıyla çocukların düşüncelerinin köreltilmemesi için ebeveyn ve eğitimcilerin dikkatli davranması ve çocuklara bu konuda destek olmaları gerektiğini belirtmektedir.

Matthews, çocukların 5. sınıftan itibaren felsefe yapabileceklerini savunması ile Piaget'in çocukların soyut düşünce becerilerine karşılık savunduklarının yetersiz olduğunu kanıtlamak istemiştir. Matthews, çocukların küçük yaşlardan itibaren soyut düşünebilir ve dolayısı ile soyut kavramlar üzerine de düşüncelerini geliştirebileceklerini düşünmektedir (Ünal, 2021, s. 32).

Lipman, Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturmalarında uyanların hikayelerden oluşması gerektiği görüşündedir. Lipman'ın bu görüşlerine karşılık Matthews, uyanların yalnızca hikâye olmayacağını aynı zamanda çocuk edebiyatından şiir veya hikayelerin de kullanılabilmesi görüşündedir.

Matthews, çalışmalarını geliştirmek adına çocuk kitapları ile ele alınabilecek felsefi sorular üzerine çalışmıştır. Matthews ve Karin Murriss, 1992'de yayımladıkları *Resimli Kitaplarla Felsefe Öğretmeni* isimli eseri ile öğretmenlerle ve velilere bir kılavuz paylaşmışlardır (Ünal, 2021, s.32).

Matthews, Shel Silverstein'in *Cömert Ağaç* isimli eserinde mutluluk, sevgi, insan-doğa kavramları üzerinde durmaktadır. Hikâye, bireyi '*Mutluluk nedir?*' gibi soruların yanında '*Mutlu olmak için bir gerekçen olması gerekir mi, yoksa herhangi bir neden olmadan da mutlu olabilir misin?*' soruları ile bireyi günlük yaşamın kafa karıştırıcı sorularına yöneltmektedir. Soru, aynı zamanda kişiyi teorik felsefe bakımından da Aristoteles'in *mutluluk* kavramına yönlendirir (Ünal, 2021, s.32). Çocukların küçük yaşlardan itibaren düşünmeyi, akıl yürütmeyi öğrenmeleri ile her düşüncenin altında yatan felsefi kavramlara ulaşması veya kavramı kişinin bizzat kendisinin oluşturması mümkündür.

4.3. Catherine McCall ve Felsefi Sorgulama Topluluğu (FST)

Catherine McCall, 1975 yılında Lipman'ın ve Mathews'in metotlarından etkilenecek Felsefi Sorgulama Topluluğunu geliştirmiştir.

Felsefi Sorgulama Topluluğunun (FST) temel amacını anlamak için öncelikle altında yatan felsefi temeli anlamak gerekir. Felsefi Sorgulama Topluluğu (FST), Hegelci düşünce modelinden etkilenecek 'dışsal gerçeklik felsefesi' üzerine kurulmuştur. Felsefi Sorgulama Topluluğu (FST) uygulaması kadar başkanın bilgi düzeyi de önemli olacağı gibi başkanın dışsal gerçeklik felsefesini biliyor olması gerekmektedir.

Dışsal gerçeklik felsefesine göre herkes dünyanın doğasıyla ilgili yanlısamaya düşebilir. Herkesin dünyanın şekline yorumu farklı olabileceği gibi bu yorumlar ile asıl gerçek değişmeyecek ve yanlış düşünceler hiç bitmeyecektir. Her soruya karşı her bireyin bir fikri vardır. Bu fikirler yanlış, doğru veya doğruya yakın olabilir. Düşüncelerin doğruya yakın olabilmesi için diğer farklı düşünceler ile kıyas yapmak, test etmek gerekmektedir (McCall, 2023, s. 81).

Felsefi Sorgulama Topluluğu'nun (FST) temelini oluşturan dışsal gerçeklik, dil, kavram, teori, sembol gibi maddi olmayan, insanlığın oluşturduğu fakat insanların da bunlar için yanılabilirliğini savunmaktadır. Bu durumda insanın çevresindeki şeyleri olabildiğince doğru anlaması ve tanımlaması gerekmektedir. Maddi nesnelere tanımlamak için test edebilirken; maddi olmayan fikirleri test etmesi olanaksızdır. Bu durumda maddi olmayan fikirleri ancak kavramsal olarak test edebilir (McCall, 2023, s.83). Felsefi Sorgulama Topluluğu'nun (FST) da amaçladığı durum budur. Bu durumu, ancak akli mantık çerçevesinde kullanarak başarmak mümkündür. Felsefe için biricik olan kavram, akıl kavramıdır. Her şeyin akla uygun şekilde gerçekleşmesi, bilincin gerçeklik ile alakalı olduğunu gösterir (Türkyılmaz, s.200).

“Öte yandan, dünyayı, birbiriyle yasalara göre etkileşime giren, genel özellikler taşıyan tekil şeylerin bir bütünlüğü olarak anlama edimi bile, birçok çelişkili ve çatışkılı sonuç doğurur. Dünyaya dair 'bilincimize' yön veren normların çatışkılı sonuçlarına göğüs gerebilmenin tek yolu, bu çatışkılı, ne yaptığımız ya da bir yargıda bulunurken neyi amaçladığımızla ilgili bir 'özbilincin' temelinde anlamaya çalışmaktır.” (Pinkard, 2010, s.200)

Metodun temel amacı, diyalog yolu ile yeni düşünce ve argümanlar oluşturmaktır. Öğrencilerin iş birliği kurmaları, karşılıklı diyalog oluşturmaları, savundukları görüşleri sunmaları ve kavramlar üzerinden kendilerini geliştirmeleri hedeflenmiştir. McCall,

Düşünmeyi Dönüştürmek isimli eserinde Felsefi Sorgulama Topluluğu için şu şekilde bir açıklamada bulunmuştur:

“FST, özellikle çocuklar ve yetişkinlerin, profesyonel filozofların sözlü diyaloglarına benzer felsefi diyaloglarla meşgul olmalarına imkân sunmak amacıyla geliştirilmiştir. FST, katılımcıların soru sormadığı, kafa yormadığı ya da fikir sunmadığı bir forum için değil, tam tersine katılımcıların kendileri için düşüneceği ve daha sonra kendi argümanlarını, felsefi fikirlerini ve teorilerini sunmaları için oluşturulmuştur.” (McCall, 2023, s.79)

Metodun temel amacı, diyalog temelli düşünme yolu ile yeni argümanlar oluşturmaktır. Öğrencilerin iş birliği kurmaları, karşılıklı diyalog oluşturmaları, savundukları görüşleri nedenleri ile sunmaları ve kavramlar üzerinde kendilerini geliştirmeleri hedeflenmiştir.

McCall, Çocuklar İçin Felsefenin (P4C) daha küçük yaşlar itibari ile başlayacağı düşüncesindedir. Lipman’ın Çocuklar İçin Felsefenin (P4C) 5.sınıftan itibaren yapılacağını savunmasına karşı McCall, 5 yaşındaki çocukların da Çocuklar İçin Felsefenin (P4C) programına dahil olabileceklerini savunmaktadır. Savunmasını temellendirmek adına 1984 yılında 5 ve 6 yaşındaki çocuklar ile Çocuklar İçin Felsefenin (P4C) soruşturmaları gerçekleştirmiş ve beklenilenden daha iyi bir sonuç ile karşılaşmıştır. Lipman ve McCall, başarılarını 6 yaşındakiler için ‘*Sokrates*’ isimli belgesel ile kanıtlamışlar ve Çocuklar İçin Felsefenin (P4C) adına büyük bir başarı elde etmişlerdir (Ünal, 2021, s.33).

McCall, 5 yaşındaki çocuklar ile doksan dakikalık Çocuklar İçin Felsefenin (P4C) soruşturması gerçekleştirmiştir. Doksan dakika 5 yaşındaki çocuklar için fazla bir zaman dilimi olmasına rağmen Çocuklar İçin Felsefenin (P4C) programının, çocuklar için önemini ortaya çıkartmıştır. Çalışmaya tabi tutulan çocuklar üstün başarılı veya herhangi bir eğitime tabi tutulan çocuklar değildir. Yapılan diyaloglar sonucunda ortaya çıkan sonuçlar ise şu şekildedir: 5 yaşındaki çocukların doksan dakika boyunca korudukları konsantreleri ve kaybetmedikleri istekleri, soyut kavramları analiz etme, bütün-parça ilişkilerini ayırt etme, empati yapma, aktif şekilde dinleme, başkalarının argümanlarını hatırlama ve analiz edebilme, fikirlerini değiştirmeme konusundaki iradeleri, iş birliği oluşturma gibi becerilerinin var olduğu ve geliştirmeye açık oldukları gözlemlenmiştir (McCall, 2023, s.77).

Catherine C. McCall'un felsefi sorgulama topluluğu metodunda, katılımcılar 'U' şeklinde oturarak uygulama yaparlar. Başkan, topluluğa resim, müzik, metin gibi uyaranlar göstererek, topluluğun dikkatini üzerine çeker. Başkan uyaran üzerine topluluğa soru sorar ve sorulara gelen cevapları, cevaplayanın ismi ile beraber yazar. Cevapların isimler ile kayıt altına alınması, katılımcılar tarafından, fikirlerinin dikkate alındığı ve fikirlerine saygı duyulduğunu düşündürür. Başkan tarafından sorulan sorular seçildikten sonra; başkan sorular yoluyla diyalog başlatır. Seçilen soruyu soran kişiden bir konuşma yapılması istenir. Sonrasında topluluktan söz almak isteyenlere söz verilir. Başkan, diyalogu felsefi yöne iterek şekillendirendir. Yani diyalogun felsefi bir tartışmaya dönüşmesi için gerekli olan sorumluluk başkana aittir. Bu durumun başarı ile gerçekleşmesi için başkanın temel seviyede mantık ve felsefe bilgisine sahip olması gerekmektedir. Dolayısıyla felsefi sorgulama topluluğu, başkanın ayarlamalarına göre hem zamansal hem de şekilsel olarak biçimlendirilmektedir (McCall, 2023, s.89-92). Farklı uygulama şekillerine sahip olan Çocuklar İçin Felsefe (P4C) metodu, *Felsefi Sorgulama Topluluğu* için bu şekilde bir yapılandırma geliştirmiştir. Bu durumda rehberin her zaman dikkatli ve kontrollü biçimde etkinliği yönetmesi en önemli noktalardan bir tanesidir.

Rehber, her adımdaki çelişki ve karşıt önermeleri takip ederek diyalogun kontrolünü sağlamalıdır. Rehber sorular üzerinde belirleyicidir. Soruların değerleri üzerinde ölçüt belirleme hakkına sahiptir. Rehberin görevi farklı dinamikler için farklı koşullar peşinde olmalıdır. Dolayısıyla rehberin felsefe ve mantık bilgisine sahip olması gerekir. Çünkü rehberin doğru yönetimi, çocukların fikirleri için önemli bir etkidir.

Felsefi Sorgulama Topluluğu'nda rehber ve topluluk için her bireyin fikri, fikirlere duyulan saygı dikkat edilecek durumlar arasındadır. Bu durum yapılandırmacı yaklaşım açısından her bireyin fikirlerinin harekete geçirilmesinde ve farklı yönlere göre şekillenmesi açısından önem arz eder (Türksoy, 2020, s.23). Her bireyin hem kendi adına hem de çevresi adına yararlı olmuş olması istenen ve amaçlanan sonuçlardır. Felsefi Sorgulama Topluluğu, bireye tüm bu amaçları bir arada elde edebilecek fırsat tanımaktadır.

Felsefi Sorgulama Topluluğu, belli kurallar üzerine inşa edilmiştir. Gelişigüzel bir biçimde ilerlemez veya şekillenmez. Lipman'ın metodundan farklı olarak yalnızca kısa hikayeler uyaran kabul edilmez; etkinlikte video kesiti, hikâye, ses gibi birçok uyaran

kullanılabilir. Önemli olan diyalogdur. Etkinliğin büyük yükünü alan rehber veya kolaylaştırıcı, diyaloga karşı sorumluluk taşımaktadır. Dolayısıyla rehber, felsefi bilgiye de sahip olmalıdır. Sorular yalnızca başta sorulur. Topluluktan herhangi biri soruşturmanın farklı aşamalarında soru soramaz. Sorular, felsefi konulara ve tartışmalara doğru şekillendirilmelidir.

5. ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE (P4C) SORUŞTURMA ÖRNEKLERİ

Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C), bir hikâye, bir film kesiti, bir fotoğraf/ resim veya bir sözlü paylaşım üzerinden uyarın oluşturularak gerçekleştirilebilir. Amaç, soruşturan topluluğu eleştirel, yaratıcı, özenli ve iş birlikçi düşünmeye sevk etmektir. Başka bir deyişle bireye doğru düşünmeyi öğretmektir.

Çocuklar İçin Felsefenin (P4C) felsefi kavramlar üzerine kurulmuş bir disiplindir. Düşünürlerin de ilk olarak yoğunlaştıkları kavramlar için; felsefenin net ve kesin olamayışından dolayı düşünürlerin düşünceleri için doğrudur veya kesinlik barındırır demek yanlış olacaktır.

Soruşturan topluluk için de durum aynıdır. Her bir katılımcının belli fikirleri vardır. Soruşturma esnasında fikirleri değişebilir, gelişebilir veya fikir farklı bir yöne evrilebilir. Bu durum, bireyin Çocuklar İçin Felsefenin (P4C) ile bilinçli bir gelişme yaşadığını ve doğru düşünmenin, yaşamının her alanında ve her zaman aktif olarak kullanacağı kanısını doğurmaktadır.

Bu bölümde belirlenen filozoflar üzerinden uygulanmış uyarınlar mevcuttur. Bu uyarınların her birinin temelinde felsefi bir kavramlar bulunmaktadır. Amacımız, kavramların her bireye yönelik olduğu ve her bireyin farkında olmaksızın kullandığını amaçlamaktır. Böylece felsefeye ön yargı ile yaklaşan bireyin, ailenin veya toplumun doğru biçimde felsefe yapabileceği kanıtlanmak istenmiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde, filozof, kavram ve soruşturma üzerinden çalışmada savunulan temel görüş açıklanacaktır. Uyarında işlenen temel kavram değişim, ele alınan filozof ise Herakleitos'tur. Soruşturan topluluk ise lise kademesidir. İlk olarak Herakleitos'un değişim kavramını sonrasında ise soruşturma üzerinden öğrencilerin değişim ile ilgili görüşleri ele alarak incelenecektir.

5.2. Herakleitos ve 'Değişim' Kavramı

Hayatı ve düşünceleri hakkında fazla bilgiye sahip olmadığımız Herakleitos için fragmanlarından, Platon ve Aristoteles'in eserlerinden bilgi sahibi olmaktayız. Doğa, siyaset, teoloji, dinsel, toplumsal, düşüncelere yer verdiği fragmanlarından bu konularla

ilgili düşüncelerine ulaşmak mümkün olmuştur. Herakleitos, insana, topluma, dünyaya; ekonomik veya siyasal görüşlerini sivri bir dille, acımasız ve eleştirel bir tavır ile aktarmaktadır. Bunun nedenini yaşadığı dönemde, Anadolu'nun, Perslerin himayesinde olmasıyla aristokrasiden yana, demokrasiye karşı olan Herakleitos gibi yurttaşları kentlerinden sürmesi ile Herakleitos'un da kininin, nefretinin sert tavırlar ile ortaya çıkması ile açıklanmaktadır (Dürüşken, 2016, s.95,96).

Doğa filozoflarının, tümünün temel sorunu varlık sorunudur. Doğa filozofları, birliği ve birlikteki çokluğu *arkhe* dedikleri ana maddede aramışlardır. Örnek olarak, Miletoslu filozoflardan Thales *arkhe*'nin su, Anaksimandros *apeiron*, Anaksimenes ise hava olduğunu savunmaktadırlar. Herakleitos'da Miletoslu Doğa filozofları gibi varlık sorununa yönelmiştir. Herakleitos'a göre her şeyin altında yatan birlik, gerçeğin ana maddesi ateştir. Ateş her şeyin kendisinden çıkarak yine kendisine döneceği ana madde olan *arkhedir*. Herakleitos'un inandığı gerçek şudur: Birbirine zıt olanlar aslında aynı ve birdir. Bu birlik aynı zamanda çokluk olarak tanımlanmaktadır (Dürüşken, 2016, S.99).

“Ateş elementtir ve her şey ateşle takas edilir ve her şey seyrekleşme ve yoğunlaşmayla olur. Ancak hiçbir şeyi anlaşılır bir dille açıklamaz. Her şey karşıtlıktan oluşur ve nesnelere bütünü bir nehir gibi akar. Bütün sınırlıdır ve sadece bir kozmos vardır. Ateşten oluşmuştur ve belli aralıklarla tüm süre boyunca dönüşerek yeniden yanacaktır. Bu kadere göre olur.” (Herakleitos, 2022, T50, s.43)

Herakleitos'a göre oluştta, sürekli aynı yerde ve kalıcı olarak kalacağımızı sanmak bir yanılsamadır. Bu görüşünü: “Aynı nehre iki kez gireriz ve girmeyiz. ‘Nehir’ adı aynı kalır, ama su akıp gider” (Herakleitos, 2022, D66, s.18). deyişi ile açıklamaktadır. Ona göre ırmağa ikinci kez girildiğinde ırmak bambaşka bir ırmaktır. Akıp giden sular, ırmağı bambaşka bir ırmak haline getirmiştir. Herakleitos'a göre aynı şey olarak tanımladığımız her şey bu şekilde bir değişim halindedir. Kalıcı şeylerin varmış olması bir yanılsamadır ve bu yanılsamaya kapılmak değişimin bir ölçü ve yasaya söre olması yüzündendir. Herakleitos, bu ölçü ve yasaya *Logos* demektedir. Yani evrende egemen yasa, düzen ve akıl olan *Logos*'tur (Gökberk, 2011, s.24).

“Asıl bilgece olan beni değil, *Logos*'u dinledikten sonra her şeyin bir olduğunu anlamaktır. İnsanlar Bir'in ayrışarak kendi içinde uyum sağladığını anlamıyorlar, burada tıpkı yay ile lirde olduğu gibi karşıtına dönüşme, uyum vardır. Tanrı: Gündüz gece, yaz kış, savaş barış, tokluk açlık. O başkalaşır, tıpkı ateşin tütsüyle birleştiğinde her bir tütsünün kokusuna göre adlandırılması gibi.” (Herakleitos, 2022, D47, s.16)

Herakleitos varlık düşüncesini açıklarken ateş ve *logos* kavramlarını kullanmaktadır. *Logos*, ‘akıl’ olarak açıklanmaktadır. Ona göre *logosu* anlamak her insanın başarabileceği bir durum olmamakla beraber, anlayan ile anlamayan insanın farkını uyuyan ve uyumayan insana benzeterek açıklamaktadır. Onun için insan, akılsal ateş ile bağlantılı bir biçimde üç gruba ayrılır. Birinci grup, ‘Ateş-*logos*’a yakın olanlar’. İkinci grup, ‘uyanıkken ateşin ışığından/aklından yararlananlar’. Üçüncü grup ise ‘uykuda olanlar’dır. Birinci grup Herakleitos’tur. İkinci grup, sıradan insanlar ve üçüncü grup ruh gözü veya ruhlarının pencereleri kapanmış insanlardır. (Erkızan, Çüçen, 2019, s.62). Herakleitos’un bu görüşünü Kenny alkol örneği üzerinden açıklamaktadır.

“İnsan ruhunun kendisi de ateştir. Herakleitos, ruhu, bazen toprak ve suyla birlikte üç temel öğeden biri olarak görür. Çünkü su ateşi söndürür, en iyi ruh kuru ruhtur ve nemlilikten uzak tutulmalıdır. Bu bağlamda neyin nem olarak sağlayacağını açıkça bilmek zordur ama alkol bunlardan biridir.” (Kenny, 2011, s.36)

Herakleitos’un bu açıklamasına örnek olarak *Fragmanlar*’ındaki sarhoş örneğini verebiliriz.

“Ruhlar için ölüm ya da nemli olmak keyfidir. Ruhlar nemli şeylerde buharlaşır. Kuru bir ruh: En bilge ve en iyi. Bir insan sarhoş olduğunda basit bir oğlan olan bir köle tarafından hayata sürüklenir, nereye gittiğini bile bilmez, ruhu ıslaktır.” (Herakleitos, 2022, D109-111, s.23,24)

Herakleitos için çatışma ve savaş önemli iki kavramdır. Bu durumda, Herakleitos, savaşta ölen ve yiğit olarak nitelendirilen insanları kuru ruh olarak tanımlamaktadır. Çünkü Herakleitos için *Logos*’u bilmek, aklın ödevidir. *Logos*’u tanıyan bir insan, yaşadığı dünyada eylemlerine ölçüt olarak akıl yasalarını kullanacaktır (Gökberk, 2011, s.25). Dolayısıyla bu durumda insan, eylemlerine akıllı ile şekil veren ve aklını kılavuz olarak kullanan kimse olacaktır.

“Tek bir ortak ilke vardır, ama çoğunluk herkesin kendine özgü bir anlayışı varmışçasına yaşar. Evren uyanık olanlar için tek ve ortaktır, ama uykudayken her insan yana, yani kendine özel evrenine dönüp kıvrılır.” (Dürüşken, 2016, s.104).

Herakleitos, *ateş* ve *logos* ile uyuyan insanları, idrak etmeleri anlamına gelen, uyandırmak amacındadır.

Fakat bilinenin aksine Herakleitos, savaş ve çatışma kavramlarını değişim için kullanmıştır. Bu görüşünü “hastalık sağlığı, açlık tokluğu, çalışma da dinlenmeyi tatlı ve iyi kılar” (Herakleitos, 2022, D54, s.16) şeklinde savunmaktadır. Ona göre her şey olması

gerektiği gibi devamlılık sağlar ve hareket eder. Bu durumu belirleyen ise çatışmadır. Bir şeyin ortaya çıkmasını kavga ve savaş belirler.

Sürekli devinme içinde olan evren, karşıtların savaşı ile ilerler. Karşıtlar ile karşıtların savaşı olmasaydı; bu gerçekleşme ve devinim olmazdır. Dolayısıyla Herakleitos'un "Karşıt olanlar bir araya gelir, en güzel uyum uyuşmaz olanlardan doğar ve her şey çatışmadan meydana gelir" (Herakleitos, 2022, D60, s.17). Tanımlaması, savaşın her şeyin babası olarak nitelendirmesine karşılık gelmektedir. Ona göre her şey olması gerektiği gibi hareket eder ve bu durumu çatışma belirler. Dolayısıyla her şeyin ortaya çıkma nedenini de savaş olarak tanımlaması bu sebeptir. Herakleitos'a göre kavga ve savaş sonucunda uyum ortaya çıkar. Ve kavga, savaş, çatışma olması gereken ve kaçınılmaz olandır.

5.2.1. 'Aynı Denizde İki Kez Yüzülebilir Mi?' Soruşturma Örneği

Çalışmamızın bu bölümünde, 'Aynı Denizde İki Kez Yüzülebilir Mi?' uyarını ile çocuklara lise sınıf düzeyine bir soruşturma gerçekleştirilmiştir. İki tane başlangıç sorusu, kolaylaştırıcının soruları, bir tane ara geçiş sorusu ve bir tane de felsefi soru ile soruşturma gerçekleşmiştir. Ana kavramı değişim olan uyarının, felsefi alt dalı varlık felsefesidir. Soruşturma esnasında fikrini daha açık hale getiren, fikri değişen veya fikrini geliştiren birçok soruşturan topluluk üyeleri olmuştur.

"Güneş batmak üzereydi. Gökyüzü kızıla çalıyordu. Bulutların arasından sızan renkler sanki bir ressamın fırçasından çıkmış gibiydi. Pikaptan gelen ve hafifçe esen rüzgâra eşlik eden melodi insanın içini huzurla kaplıyordu.

Çocuklar denize girmek için güvertede toplandılar. Sırayla akşam serinliğine teslim olmuş denize atladılar. 'Oh dünya varmış. Hadi yarışalım.' Diyerek hızla kulaç atmaya başladı Poyraz.

Diğer çocuklar denizi köpürte köpürte onu takip ettiler. Epey yüzdükten sonra, en sevdikleri şeye, denizde sohbet etmeye başladılar.

'Bunu her gün yapalım. Yüzmek çok iyi geliyor bana. Canlanıyor ve çok mutlu oluyorum.' Diyen Can'a hepsi katıldıklarını söylediler.

'Yüzelim, yüzelim tabii. Ne de olsa sonraki günler yüzeceğimiz deniz aynı deniz olmayacak.' Dedi Ali.

‘Hoppala paşam Malkara Keşan. İşte sizin meşhur sözünüzün yeri geldi. Doğru kullandım değil mi?’

‘Evet Cansu tam yeri. Ne demek istiyorsun Ali?’ dedi Can.

‘Hiç duymadınız mı? Aynı ırmakta iki kez yıkanamazsın. Hem ırmak değişir hem sen değişirsin. Dolayısıyla, yarın öbür gün denize girdiğimizde hem biz hem de deniz değişmiş olacak.’ Ali’nin bu sözleri üzerine, hepsi soru soran gözlerle birbirine baktılar. ‘Anlaşıldı, duymamışsınız. Macit dedeyle daha çok vakit geçirmelisiniz. Herakleitos söylemiş bu sözleri. Her şeyin her anda değiştiğini, hiçbir şeyin olduğu gibi kalmadığını anlatmak için.’

‘Macit dede bu kadar çok şeyi nasıl bilebiliyor? Çok okuduğunun farkındayım ama insanın yaşı yetmez bunları bilmeye.’ Dedi Poyraz.

‘Yalnızca okumuyor, çok gezmiş, çok dolaşmış. Bir de uzun uzun düşünüyor. Yaşanan her şeyi dikkatle irdeleyip sorular soruyor. Ben onu örnek alıyorum. Büyüyünce Macit dede gibi her şeyi bilen biri olmak istiyorum.’ Dedi Ali.

Cansu bunun üzerine hararetle ‘Her şeyi bilmek mümkün mü? İnsan her şeyi bilebilir mi?’ diye sordu.

‘Tabii ki her şeyi bilemez. Bildikçe, bilmediğin birçok şey olduğunu fark edersin. Okudukça, okunacak daha ne çok kitap olduğunu görürsün. Bunların sonu yoktur. Ama değiştirir seni her biri. Bu kitabı okumadan önceki Ali ile okuduktan sonraki Ali, aynı olabilir mi? Sabah güneşi, gece ayazı, fırtınadaki deniz de hep farklı, çünkü değişiyor.’ Dedi Ali.

‘Ben üşüdüm, hadi çıkalım. Denize girerken üşümüyordum ama değiştim, artık çok üşüyorum. Deniz de değişti. Yarım saat önce soğuk değildi ama şimdi soğuk. Yaşasın felsefe, yaşasın arkadaşlarla felsefe!’ diyerek bağırarak Cansu’ya kahkahalarıyla eşlik etti diğer çocuklar.” (Suvaroğlu, Peker, Antepe, 2022, S.40-43)

Başlangıç Sorusu 1: Her şey sürekli değişir. Bu fikre katılıyor musunuz, katılmıyor musunuz? Neden?

Birinci Öğrenci: Katılıyorum. Çünkü duygularım değişir.

İkinci Öğrenci: Katılıyorum. Çünkü hayatta sürekli bir değişim vardır. Durağanlık yoktur. Mevsimler bile sürekli değişim halindedir. Bir yıl içinde hep aynı mevsimi yaşamayız.

Üçüncü Öğrenci: Katılıyorum. Çünkü sürekli olarak değişim içindeyiz. Mesela bir gün önceki karakterimiz ile bugünkü karakterlerimiz farklıdır.

Dördüncü Öğrenci: Katılıyorum. Bundan bir saniye sonraki düşüncemiz, karakterimiz, her şeyimiz farklılaşacaktır. Bu durumlar değişime dahildir. Fakat en önemlisi zaman da değişime dahildir.

Beşinci Öğrenci: Bu fikre hem katılıyorum hem de katılmıyorum. Çünkü çoğu şey değişir ama bazı şeyler değişmez. Mesela bir kişiye olan duygularımız hiçbir zaman değişmez.

Üçüncü Öğrenci: Ben Beşinci öğrenciye katılmıyorum. Çünkü zamanla bir insana olan sevgin azalabilir veya çoğalabilir. Dolayısıyla zaman için de insandaki duygular için de değişim vardır ve hep de var olacaktır.

İkinci, üçüncü ve dördüncü öğrenci Herakleitos'un düşüncesi gibi bir değişimin var ve kaçınılmaz olduğunu savunan öğrencilerdir. İnsanın her saniyede bile değişime tabi olduğunu savunan bu öğrenciler, her şey gibi zamanın da değişime maruz kaldığını savunmaktadırlar. Dolayısıyla üç öğrencinin soruya verdikleri cevaplar ile çıkarım yaparak hem zihinsel hem fiziksel hem de zamansal olarak değişimi fark ettiklerini gözlemliyoruz.

Kolaylaştırıcı: Beşinci öğrenci 'Her şey değişebilir ama değişmeyen şeyler de vardır. Mesela bir insana duyduğumuz sempati veya öfkemiz değişmez.' Dedi. Üçüncü öğrenci ise 'Bir insana karşı olan düşüncelerimiz de değişebilir.' Dedi. Siz hangi öğrenciye katılıyorsunuz? Neden?

Birinci Öğrenci: Değişebilir. İnsandan nefret ederken bir anda sevebiliriz de ya da severken bir anda nefret edebiliriz de.

İkinci Öğrenci: Değişebilir. Sevgi nefrete, nefret sevgiye dönüşebilir.

Üçüncü Öğrenci: Değişebilir. Çünkü karşımızdaki kişi de değişiyor. Onun davranışları değişirse, bizim de ona karşı olan davranışlarımız değişir.

Herakleitos, karşıtların birliği üzerinde durmaktadır. Bunun yanında karşıtlığın olmasının gerektiği ve savaş-barış gibi bir karşıtlığın her durumda gerekli olduğunu savunmaktadır. İkinci öğrenci de aynı şekilde bir karşıtlığı ele alarak, ancak iki durumun karşıtlığı bizlere bu durumların önemini ve değerini gösterebileceğini savunmaktadır. Üçüncü öğrenci ise karşıtların da her şey gibi değişime maruz kalabileceği öngörüsüne sahiptir. Çünkü kişi, olay veya durum için değişim kaçınılmazdır.

Dördüncü Öğrenci: İnsanın değişmeyen bir noktası var. Kendisinin değiştirmek istese bile içinde bazen bir duygu değişmez ve o duyguyu sadece bastırır.

Beşinci Öğrenci: İnsan, başkalarına olan duygularını değiştirebilir ama kendisini değiştiremez. Değiştirmek için çaba göstermesi gerekmektedir. Çünkü insanın değişmesi yani kendisini değiştirmesi zor bir süreçtir.

Bu noktada, beşinci öğrencinin bu görüşü ile Herakleitos'un 'Logos' görüşü bağdaştırılabilir. İnsan aklın ödevi olarak *Logos*'u tanımalı ve aklına göre hareket etmelidir. Bu durumda ne sıradan insanlar grubuna ne de uyuyan insanlar grubuna dahil olacaktır. Başka bir deyişle Herakleitos'un *Fragmanlar* eserinde değinildiği gibi sarhoş ve bir oğlan tarafından yönlendirilen bir kimse olmaktan kurtulacaktır (Herakleitos, 2022, D109-111, s. 24).

Başlangıç Sorusu 2: Aynı denizde iki kez yüzmek mümkün müdür değil midir neden?

Birinci Öğrenci: Mümkün değildir. Çünkü suya girdiğin sen ile sudan çıktığın sen aynı sen değilsin ve tekrar suya girmek istediğinde de su da sen de aynı olmayacaksınız.

İkinci Öğrenci: Mümkün değildir. Çünkü hem su hem de biz insanlar sürekli değişim içindeyiz. Dolayısıyla değişim her şey için kaçınılmazdır.

Herakleitos için evrendeki her şey kaçınılmaz bir biçimde akış, hareket ve değişim içindedir. Hiçbir şey olduğu gibi kalmaz. Evrenin bu uyumunu görmek için derin bir kavrayışa dahil olmak gerekmektedir (Erkızan, Çüçen, 2019, s.61). İşte Herakleitos'un sıradan veya uyuyan insanların dışına çıkma yönelimi bu noktada başlamaktadır.

Ara Geçiş Sorusu: Değişmeyen, hep aynı kalan şeyler var mıdır?

Birinci Öğrenci: Yoktur. Çünkü Hayatta bir döngü vardır ve hiçbir şey aynı kalmaz. Bir insana karşı hissettiğimiz bir duygu mesela, onun bir tavrı dolayısıyla değişebilir.

İkinci Öğrenci: Vardır. Mesela önümdeki deftere hiç dokunmazsam değişime uğramaz. Değişim, bir şeye müdahale etmemekle alakalı.

Üçüncü Öğrenci: Vardır. Büyüklerimize olan saygımızdan yola çıkacağım. Bir büyüğümüze bugün, o büyük diye saygı gösteririz. Ama yarın da o kişi bizim büyüğümüz

olacağından yine ona saygı göstermemiz gerekmektedir. Yani büyüğüm sürekli değişim içinde fakat ben de sürekli değişim içindeyim. Dolayısıyla değişimle beraber birimiz büyüklüğünü bir diğerimiz ise küçüklüğünü kaybetmiyor.

Kolaylaştırıcı: Üçüncü öğrenci ‘Saygı hiçbir zaman değişmez. Hep var olan bir şeydir.’ dedi. İkinci öğrenci ise ‘Bu fikre katılmıyorum. Böyle bir şey yitebilir veya değişebilir.’ dedi. Siz hangi fikre katılıyorsunuz?

Birinci Öğrenci: İnsan büyüdükçe kalbi kötüleşebilir ve saygısını yitirebilir. Yani saygı konusunda da bir değişim hali mümkündür.

İkinci Öğrenci: Annenin çocuğa olan sevgisi hiçbir zaman bitmez.

Üçüncü Öğrenci: İkinci öğrenciye katılmıyorum. Çünkü karşısındaki kişi onun çocuğu olduğu için gerçekten seviyor olabilir. Yani bir zorunluluk adı altında sevebilir.

Felsefi Soru: Değişmek nedir?

Birinci Öğrenci: Değişim, kendini sürekli bir yöne geliştirmek, farklılaştırmaktır.

İkinci Öğrenci: Değişim, insanın bir dakika önceki kendisi ile şimdiki kendisi arasındaki farktır.

Üçüncü Öğrenci: Değişim her zaman ve her alanda var olan ve kaçınılmaz olandır. Değişim ile büyür, gelişir ve ölürüz. Fakat değişimi kimi zaman şekillendirmemiz gerekmektedir. Bu da bireyin elinde olan bir durumdur. Yani değişim var ama biz değişime el koymalıyız.

Dördüncü Öğrenci: Değişmek, ilerlemek veya gerilemek. Yani ileri veya geri insanın kendisinin, hayatının veya çevresindeki her şeyin bir şekilde farklılaşmasıdır. Fakat arkadaşşıma şu konuda katılmıyorum: Değişim bizim şekillendirmemiz ile oluşamaz.

Kolaylaştırıcı: Üçüncü öğrenci ‘Değişimi şekillendirebiliyoruz.’ Dedi. Dördüncü öğrenci ise ‘Hayır, değişimi her zaman şekillendiremeyiz.’ Dedi. Siz hangi fikre katılıyorsunuz?

Birinci Öğrenci: İnsan değişmeyi istediği her anda her şekilde değişebilir. Benim için değişim ve istemek orantılı iki durumdur.

Kolaylaştırıcı: İnsan yalnızca istediği zaman mı değişime uğrar.?

Birinci Öğrenci: Hayır. Bir olay veya durum sonucunda ister istemez hem somut hem de soyut biçimde değişir ve gelişiriz.

İkinci Öğrenci: Hem farkında olarak hem de isteyerek değişebiliriz. Her ne şekilde olursa olsun değişim her zaman açık ve olağandır.

Üçüncü Öğrenci: Zaman ilerledikçe her şey değişir. Dolayısıyla zaman da değişmiş olur.

Dördüncü Öğrenci: Mesela şu anda bile bu soruşturmaya başlamadan önceki biz ile soruşturma bitimindeki bizler aynı bizler değiliz. Somut ve soyut anlamda değişime uğradık. Dolayısıyla değişim her zaman ve mekânda kaçınılmazdır.

Birinci ve ikinci öğrenci yine Herakleitos'un görüşünü temele alarak düşünmüş oldular. Her şey, her zaman değişmekte. Ve bu, değişmez bir durumdur. "Her şey sınırlı bir ateşten gelmektedir ve her şey ona geri döner." (Herakleitos, 2022, T70, s.49) Evrendeki ateş kendini sürekli var eden, yineleyendir. Yani ona göre dünya yaşayan ateştir. Ve ateşin de tek bir yöneticisi vardır. Bu da *Logos*'tur (Erkızan, Çüçen, 2019, s.61).

'*Aynı Denizde İki Kez Yüzülebilir Mi?*' uyarısını soruşturan topluluğun birçok görüşü, Herakleitos'un görüşlerini destekler niteliktedir. Topluluğun kimi üyeleri de Herakleitos'un görüşlerine ek görüş veya farklı görüşler geliştirmiştir.

Soruşturan topluluk ile Herakleitos'un *değişim* kavramı üzerindeki görüşlerini karşılaştırdık. Konuya hâkim olmayan soruşturan topluluktan kimi bireyler Herakleitos'un düşüncesini desteklerken kimi bireyler ise kendi düşünceleri ile farklı görüşler sunmuşlardır. Bu durumda, yaşı kaç olursa olsun, kimi bireylerin bir filozofun görüşlerine hâkim olmadan da onun görüşlerini bilerek destekler nitelikte savunabildiğini görüyoruz. Fakat bu durumda açığa çıkarılmak istenen nokta şudur: Her bir bireyin içinde kendisine ait düşünceleri ve fikirleri vardır. Ve bu düşünceleri değiştirebilir, geliştirebilir veya farklı bir düşünce ile sentezleyebilir.

Sıradaki uyaranda işlenen temel kavram *gerçeklik ve idea* kavramlarıdır. Ele alınan filozof ise Platon'dur. Bu sebeple ilk olarak Platon'un *gerçeklik ve idea* kavramını sonrasında ise soruşturma üzerinden öğrencilerin *gerçeklik ve idea* ile ilgili görüşleri ele alarak incelenecektir.

5.3. Platon ve ‘Gerçeklik’ Kavramı

Platon’un önemle anılan kuramlarından birisi idealar kuramıdır. Platon dört şeyi ayırır. Daire sözcüğü, daire sözcüğünün tanımı, daire şekli ve daire kavramı. Besicisi ise dairenin kendisidir. Daire kavramı ve daireden ne anladığımız, daire ideasıyla farklı şeylerdir. Daire hiçbir bireysel içeriğe ilişkin düşünülemez; daire bağımsız bir gerçekliktir (Erkızan, Çüçen, 2019, s.107).

Platon’un idealar kuramını daha açık ifade etmek gerekirse; Platon’un *Mektuplar* eserinin yedinci mektubunda idealar pasajı işaret edilebilir:

“Bir örnek verelim. Daire diye bir şey vardır ve onun ismi dairedir. Ayrıca dairenin adı ve fiillerden oluşan bir tanımı bulunmaktadır. Bu, tüm uçların merkeze aynı uzaklıkta olduğu bir şeyi tanımlamaktadır. Yuvarlak çevre, daire denilen şeylerin tanımıdır. Daha sonra nesne gelmektedir. Bu nesne çizilebilir, silinebilir ya da tornayla yapılabilir veya bozulabilir. Oysa daire denilen şey, tüm bu değişimlerin dışındadır. Dördüncü noktaysa bilgidir, yani anlattıklarımın akıl yoluyla kavranmasıdır. Bunlar aynı türdendir ve sözde ya da maddi olarak değil, ruhta bulunurlar. Bu nedenden dolayı bunlar, daire ve biraz önce sözünü ettiğim üç şeyden farklı bir özde bulunmaktadır (...) Dört ögenin kavranmadığı süre boyunca beşincisi bilinemez (...) Hepsi beşinciye zıt şeylerle doludur (...) Öz ve nitelik olarak iki ilke vardır ve ruhun öğrenmek istediği, özün kendisidir. O halde, dört öğeden her biri yorumlama ve olaylar yoluyla ruhun istemediğini şeyi ortaya koymaktadır. Çizilen ya da bizlere gösterilen her nesneyi duyu organları sayesinde kolayca çürütebileceğimizden, insanlar kuşku ve kararsızlık içinde kalırlar. Bu nedenle kötü bir eğitim yüzünden hakikati aramadığımız zaman, karşımıza gelen ilk imgeye kanıp bize sorulan soruya yanıt verdiğimizde, aslında birbirimizle alay etmiyoruz, çünkü dört öğeyi parçalamak ve çürütmek aslında elimizde olan bir şeydir. (...) Bilgi, ancak bu dört ögenin çeşitli zahmetlerle incelenmesi sayesinde elde edilebilir. Bu da ancak elde edilmesi istenen ve elde edilen aklın iyi olması ile mümkün olabilir.” (Platon, 2010, 38,39)

İdealar kuramını daha da açık ifade etmek Kenny, altı tane ilke ile analiz yapmıştır. İlk ilke, şeylerin F ideasına katılmaları veya ortak olmaları bakımından ortak olma ilkesidir. İkinci ilke, F ideasının F olan şeylerden ayrı olması itibariyle ayrılma ilkesidir. Üçüncü ilke, F ideasının kendi kendine ilişki olmasıyla kendi hakkında tasdik edilme ilkesidir. Dördüncü ilke, F ideası kendinden başka bir şey olmadığından saflık ilkesidir. Beşinci ilke, F ideası dışındaki her şey gerçekte kendisi olmadığından kendine özgü olma ilkesidir. Altıncı ve son ilke, ideaların sonsuz, bölümsüz ve değişmez olmasıyla mükemmellik ilkesidir (Kenny, 2011, s.75).

Platon için asıl gereklik ideadır. İdea, görünen biçimdir. Bilginin temeli ve insana nasıl ve ne ise o şekilde görünendir. Platon, ideaların varlığı onların üzerinde taşıdığı nesnelere bağımsız veya tek başına var olan idealar olduklarını savunmaktadır. Dolayısıyla idealar hem uzay ve zamanda hem de uzay ve zamanın dışında var olabilirler (Dürüşken, 2016, 181). Mağara alegorisindeki temel fikir de budur. İnsan yalnızca gölgeleri görmekte ve geçeklerin gölgelerine inanmaktadır. Fakat diğer tutsak gibi zincirlerini kırıp mağaradan çıkarsa, bu dünyada duyuları ile algılanan tek tek şeylerin ideaların birer yansıması olduğunu idrak edecektir. Bu algıya eriştiği vakit doğru ve hakikatin olduğunu, kendi yaşamının dışında olduğunu fark edecektir. Ve doğru bir yaşam için atılmış bir adım olacaktır (Dürüşken, 2016, 185-186).

Platon, maddi evren ile idealar arasındaki farkı tanımlamak adına da *Devlet (Politeia)* isimli eserinin 7. Kitabında *Mağara Alegorisi*'ne yer vermektedir. Platon, Mağara Alegorisi ile insanın dünyadaki durumunun bu kadar trajiktir olduğunu kanıtlamak istemektedir. *Çocuklarla-Topluluklarla Felsefe* isimli eserden alınan *Platon'un Mağarası* uyarı örneği ile Platon'un idealar ve gerçeklik kavramlarının felsefe bilgisine sahip olmayan herhangi bir birey tarafından da aynı şekilde düşünülebileceği gösterilmektedir. Her bireyin merakla sorguladığı ve kendince açıklamaya çalıştığı kavramlardan birisi 'gerçek/gerçeklik' kavramıdır. Çalışmamızın bu bölümünde Platon'un 'gerçek ve idea' kavramlarının lise öğrencilerine uygulanan uyarı örneği üzerinde çalışılmıştır. Bu durumda, öğrencilerin kimisi Platon ile aynı düşünceye sahiptir. Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturmaları ile çocukların filozofların düşüncelerine benzer veya daha farklı düşünceleri oluşturabilecekleri potansiyele sahip oldukları görülmüştür.

5.3.1. 'Platon'un Mağarası' Soruşturma Örneği

Çalışmamızın bu bölümünde, *Platon'un Mağarası* uyarı ile 13 yaş ve üzeri çocuklara bir soruşturma gerçekleştirilmiştir. Ana kavramı gerçek ve gerçeklik olan uyarının felsefi alt dalı varlık felsefesidir. Soruşturma iki başlangıç sorusu, bir ara geçiş sorusu ve bir de felsefi soru ile gerçekleşmiştir. Soruşturma esnasında fikrini daha açık hale getiren, fikrini değiştiren veya fikrini geliştiren birçok soruşturan topluluk üyeleri olmuştur.

“Bir şehrin içinde bir kasaba ve kasabanın içinde de bir mağara var. Mağara uzun, derin ve mağaranın girişini güneş ışığı aydınlatıyor. Mağaranın içinde, çocukluklarından bu yana içeride tutulan tutsaklar var. Bu tutsaklar oldukları yere bağlı; boyunlarındaki ve bacaklarındaki zincirlerle öyle bir şekilde bağlanmış ki yalnızca önlerindeki mağara duvarını görebiliyorlar. Kafalarını çeviremiyorlar. Bildikleri tek şey mağaranın duvarı.

Mağarada, tutsakların arkasında bir ateş yanıyor ve içeriği loş bir ışıkla dolduruyor. Tutsaklar ve yanan ateş arasında, alçak bir duvarın uzandığı patika var. İnsanlar, insan ve hayvan heykelleri gibi pek çok şey taşıyarak bu yoldan geçiyorlar. İnsanların taşıdığı şeyler, duvarın boyunu aşıyor ve duvar, kuklacıların kulalarını gösterdiği bir perdeye benziyor. Eşya taşıyan insanların bazıları konuşuyor, bazıları ise sessiz kalıyor. Tutsaklar, yalnızca, ateşin yaydığı ışığın önlerindeki duvara yansıttığı gölgeleri görebiliyor. Yoldan geçen insanlar konuşurken, tutsaklar yalnızca mağara duvarlarından yankılanan sesleri duyabiliyorlar ve bu yüzden de gölgelerin konuştuğunu düşünüyorlar. Tutsaklara göre gerçek, duvara yansıyan gölgelerden ibaret.

Bir gün, tutsaklardan biri serbest kalıyor. Ona gölgeleri duvara yansıtan ateşi gösteriyorlar; ancak ışığa alışmamış gözleri için ateş o kadar parlak görünüyor ki tutsak hayretler içinde kalıyor ve kafası karışıyor. Ateşten korkan tutsak arkasını dönüyor ve daha kolay kavrayabildiği eski gerçekliğine, yani duvardaki gölgelere göre geri dönmeye çalışıyor.

Şaşkınlık içinde tir tir titreyen tutsak, zorla dik patikadan yukarı çıkarılıyor ve güneş ışığına doğru çekiliyor. Tutsak dışarı adım attığında güneş ışığının o yakıcı parlaklığıyla karşılaşılıyor. Toprağa değen güneş ışınları tutsağın gözlerini ışıkla o kadar dolduruyor ki tutsak hiçbir şey göremez oluyor.

Kızgın ve üzgün haldeki tutsak kendini güneş ışınlarından korumaya çalışıyor. Bu garip dünya neresi? Bir süre sonra gözleri güneş ışınlarına alışmaya başlayan tutsak güneşin kendisini ve gökyüzündeki yerini görüyor. Güneşin, etrafında görebildiği her şeyin sebebi olduğunu anlamaya çalışıyor.

Etrafına bakıyor ve ilk kez, yeni gerçekliğini görüyor. Bitkileri, hayvanları ve insanları görüyor. Nehirleri, vadileri ve dağları görüyor.

Zincirlerinden kurtulmuş bir halde her şeyi daha net görebilen tutsak, zorla dış dünyaya getirildiği için mutluluk ve minnet duyuyor; ancak içeride kalan ve yalnızca duvardaki gölgeleri bilen diğer tutsaklara acıyor. Geri dönüp dönmeyi düşünüyor.

Başlangıç Sorusu1: Zincirlerinden kurtulmuş tutsak geri dönsün mü dönmessin mi? Neden?

Birinci Öğrenci: Tutsak geri dönmessin, geri döndüğünde gölgeleri gören tutsaklar onun anlattıklarına inanmayacaklar. Çünkü yıllardır mağara duvarında yansıtılan gölgeler onların gerçekliği olmuştur. Bu durumdan çıkabilmek, bir başkasının sözüyle kendi

gerçeklerini bir anda yıkmak kolay değildir. Dolayısıyla mağaranın dışına çıkan tutsağın geri dönmesinin bir anlamı olmayacaktır.

İkinci Öğrenci: Tutsak geri dönsün çünkü mağaranın duvarlarındaki yansımaların gerçek olmadığını anladı. Gerçek dünyanın mağaranın dışında olduğunu anladı. Bilmenin verdiği sorumluluktan hareketle geri dönüp diğer tutsaklara mağaranın dışını anlatması gerekiyor.” (Suvaroğlu, Peker, Antepe, Tavuş, 2022, s.125-133)

İkinci öğrenci, Platon’un idealar/gerçeklik hakkındaki görüşlerini savunmaktadır. Bilme ve bilginin paylaşılması isteği her insanda olan ve olması gereken bir durumdur. Çünkü bireyin arzuladığı bu istekler aynı zamanda doğru bir yaşam için olması gereken isteklerdir. Bu durumda doğru bir birey olma isteğinden kaynaklı olarak insan, yanlış fark ettiğinde toplumun diğer üyelerini de gözlemlediği yanıştan kurtarmak isteyecektir.

“Mağaraya geri dönüp, kendileri görmeseler bile, onlara mağaranın dışındaki dünyayı anlatmaya karar veriyor. Mağaranın dışında, gökyüzünde duran o devasa ateşe kıyasla mağaranın içindeki ateş ne kadar da küçük. Tutsaklara, mağaranın duvarına yansıyan gölgelerin gerçek kaynağını ve mağaranın dışında gördüğü her şeyi açıklamaya çalışıyor. Ancak tutsaklar dışarı çıkıp anlatılan her şeyi kendi gözleriyle görmek yerine ona gülüyorlar. Tutsak, onları serbest bırakmayı ve gidip kendi gözleriyle görmelerine yardımcı olmayı teklif ediyor; ama diğer tutsaklar onun gözlerinin bozulduğunu söylüyorlar. Artık o da konuşan bir gölgeden ibaret.

Başlangıç Sorusu 2: Mağaradaki tutsaklar neden dış dünyayı gören tutsağa inanmıyorlar?

Birinci Öğrenci: Mağaradaki tutsaklar çocukluklarından beri orada bulunuyor. Farklı bir şeyle karşılaşmamışlar. Onun kandırıldığını ve kendilerini de kandıracaklarını düşünüyorlar. Bir kişinin sözüne inanarak onun peşine gitmeyi gülünç buluyorlar.

İkinci Öğrenci: Mağaradaki tutsaklar kendilerini tutsak olarak görmüyorlar. Kendi gözleriyle gördüklerine ve kulaklarıyla duydukları şeylerin doğal olarak gerçek olduğunu düşünüyorlar. Arkadaşıma katılıyorum. Mağaranın dışına çıkan tutsak, kendi gerçekliğini onlara ispatlamadan sadece sözel olarak anlatıyor. Burada da şöyle bir ikilem oluşuyor. Gözümle gördüğüme mi yoksa başkasının anlattığına mı inanacağım? Dolayısıyla tutsaklar mağaranın dışına çıkan tutsağa inanmıyorlar. Hatta bu yüzden onun gözlerinin bozuk olduğunu düşünüyorlar.” (Suvaroğlu, Peker, Antepe, Tavuş, 2022, s.125-133)

İnsan, herhangi bir inanışa inanmak isteyen bir varlıktır. İnanıldığı olgu, durum, kavram insana güven hissi vermektedir. Aynı şekilde inandığı ve güvendiği bir inancı terk etmek de insan için oldukça zor bir durumdur. Fakat insan, bir yandan da merakla sahip ve yeni bilgilere aç bir varlıktır. Bu durumda, uyarıcı ışığında, tutsak yeni keşfettiği

ve inandığı gerçeği hem çevresi ile paylaşmak ister hem de hemen inanmayacaklarını tahmin ederek bu fikri askıya alabilir.

Felsefi Soru: Gerçek ve gerçek olmayan birbirinden ayrılabilir mi, ayrılamaz mı?

Birinci Öğrenci: Gerçek olan ve gerçek olmayan birbirinden ayrılmaz. Örneğin bizim şu anda içinde bulunduğumuz dünyanın gerçek olduğunu nasıl söyleyebiliriz. Belki de biz de Matrix filminde olduğu gibi sanal bir dünyada yaşıyoruz. Buranın dışında başka bir gerçeklik var. Ama bu durum buranın daha az gerçek olduğu anlamına gelmiyor bence. Bedenimizin bir sıvı içinde olması, elektrik sinyalleriyle şu an içinde bulunduğum alanın, kimliğin kısaca yaşantımın gerçek olmadığını söyleyemem.

İkinci Öğrenci: Ben bu düşünceye katılmıyorum. Çünkü yaşadığın deneyimler sanal bir şekilde senin kontrolünün dışında oluşturuluyor. Burada yaşadığın makineler tarafından sana iletilen sinyallerden ibaret. Oysa sen buraya bedeninin bir sıvı içinde olduğunu, beynine elektrik sinyalleri gönderildiğinin farkında değilsin. O yüzden de gerçek olmayan bir sinyal, kurgu dünyasında kendini bilmeden yaşıyorsun. Dolayısıyla Matrix dünyası gerçek değildir.” (Suvaroğlu, Peker, Antepe, Tavuş, 2022, s.125-133)

İnsan aklını kullanarak dış dünyayı idrak edebilir. Bu durumu adlandırma yolu ile sağlamaktadır. Mağaradaki tutsaklar gölgeler ile duydukları sesleri bağdaştırarak her cismi adlandırmaktadırlar. Ancak bu şekilde gördüklerini anlaşılır hale getirmek adına bir anlam yüklerler. Fakat *Mağara Alegorisi*'ndeki asıl mesele tutsakların baktıkları ve anlamlandırdıkları gölgelerin asıl olan gerçekler olmamasıdır. Dolayısıyla tutsaklar gölgeler ile her ne kadar doğru bilgiye ulaşmaya çalışsalar da bu şekilde doğru bilgiye ulaşmaları olanaksız olacaktır (Karagöz, Kodaman, Premovic, 2018, s.11).

Dünyayı yalnızca gölgelerinden ibaret bilen Tutsak serbest kaldıktan sonra asıl dünyaya alışmakta zorluk çekecektir. İlk olarak gördüklerinin gerçek olmadığını ve o zamana kadar görmeye mahkûm olduğu gölgelerin yanılması benimsemekte zorlanacaktır. Çünkü bu zamana kadar yaşadıklarının bir yanılama olduğunun farkına varacak ve gerçekler karşısında toplum içinde yalnızlık hissini yaşayacaktır. Bir zaman sonra gerçek ve yanılama farkını idrak eden tutsak, mağaradaki toplum için üzülecek ve mağaradaki insanları da kurtarmak isteyecektir.

Mağaradakiler, onları kurtarmak isteyen tutsağa inanmazlar. İnsanın alıştığı durum, koşul ve mekândan ayrılması her zaman için çok daha zor bir durum olduğundan insanlara doğruyu anlatmak ve göstermek zordur. Merakının peşinden giden insan, alışkanlıklarından da vazgeçmekte zorluk çekecektir. Başka bir deyişle insanın güneşe

değil de gölgelere bakma isteğinden dolayı her zaman doğru bilgiye ulaşması imkânsız olacaktır.

Sıradaki uyaranda işlenen temel kavram mutluluktur. Ele alınan filozof ise Aristoteles'tir. Bu sebeple ilk olarak Aristoteles'in mutluluk kavramını sonrasında ise soruşturma üzerinden öğrencilerin mutluluk ile ilgili görüşleri ele alarak incelenecektir.

5.4. Aristoteles ve 'Mutluluk' Kavramı

Aristoteles'in ahlak felsefesi konu olduğunda bizlere *Nikomakhos'a Etik* isimli eseri kaynak oluşturacaktır. Öyle ki Aristoteles'te ahlak konusuna değinmek için eserine, "Her şeyin arzulandığı şey." (Aristoteles, 2015, 1094a,5, s.9) Tanımı ile iyi kavramını açıklayarak başlamıştır. Dolayısıyla Aristoteles, ahlak felsefesini iyi kavramını temele alınarak açıklanmaktadır. Ona göre varlıkların hedefi iyi olana ulaşmaktır. Yani her bilgi ve tercih iyiyi arzulamaktadır (Aristoteles, 2015, 1095a,20, s.11). Fakat Aristoteles tüm iyilerin en uç noktası olarak mutluluğu işaret eder. Herkesin iyi bir yaşaması ve iyi durumda olmasını mutluluk olarak tanımlamaktadır (Aristoteles, 2015, 1095a,20, s.11).

Aristoteles, insanı diğer canlılardan ayıran yetinin yalnızca düşünme yetisi ve yalnız insana özgü olanın akıl olduğunu savunmaktadır. Bitkiler yalnızca beslenme; hayvanlar hem beslenme hem de duyumsama; insanlar ise beslenme, duyumsama ve akla sahiptir (Aristoteles, 2019, 414a28, s.101). Aristoteles'e göre insan akli sayesinde kendisi için en iyinin ne olduğunu algılama ve bu doğrultuda hayatını düzenleme kapasitesine sahiptir.

İnsan, diğer insanlarla ortak ve kişisel çıkarları gözetilen varlıktır. Buna bağlı olarak Aristoteles, insanın hem ortak yararı gözetilen hem de topluluk halinde yaşamaya elverişli bir yapısı olduğunu savunmaktadır. İnsanın diğer varlıklarla ilişki kurması aynı zamanda eylemlerde de bulunmasını gerektirmektedir. Aristoteles'in ifadelerine bakacak olursak: 'Kendine yeter bir hayat ifadesiyle, 'toplum halinde hayat' ifadeleri arasında bir çelişki var gibi gözükmektedir. Ancak onun şu sözleri bu çelişkiyi ortadan kaldırmaktadır: "Kendine yeterden kastettiğimiz, kişinin tek başına olması, yalnız bir hayat sürmesi değil, ana-babası, çocukları, karısı, dostları ve yurttaşlarıyla birlikte olmasıdır, çünkü insan yapısı gereği toplumsaldır" (Aristoteles, 2015a, 1097a 10, s.17).

Aristoteles'e göre doğadaki her varlık belli bir amaca dönük olarak değişim ve gelişim gösterir. Yani her insanın içinde nihai amaca ulaşmak için bir potansiyel bulunmaktadır. Bu durumda insanın yaşamı her zaman nihai amaca ulaşma çabası ile geçmektedir. Aristoteles, 'İnsan için iyi olan nedir?' sorusuna, *eudaimonia* cevabını verecektir. *Eudaimonia*, mutluluk anlamına gelmekle birlikte; Aristoteles için *eudaimonia* insan hayatının nihai amacı ya da başka bir ifadeyle *telos* yaşamın sonu olup, insan doğasını veya özünü bütünüyle gerçekleştirilmiş olması halidir. *Eudaimonia*'da duyumsal doğamızın tatmini olmasına rağmen esas önemli olan nokta etkin varlıklar olarak bütünsel doğamızın tatmini veya gerçekleşmesidir. *Eudaimonia* bir kimsenin hayatının tekil anları ya da kısımlarından ziyade bütün hayatının doğru ve iyi şekilde şekillenmesini ifade eder (Cevizci, 2011, 618). Bir başka şeye tercih edilmeyip sadece kendisi için tercih edilene kendisi için amaçtır deriz. En çok da mutluluğun da böyle bir şey olduğunu söyleriz. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* eserinde mutluluğu şu şekilde tanımlamaktadır:

“Mutluluk kendisi amaç ve kendine yeter bir şey olarak görünüyor. Onu hiçbir zaman başka bir şey için değil, hep kendisi için tercih ediyoruz, ama onuru, hazzı, usu ve her erdemi hem kendileri için tercih ediyoruz (çünkü hiçbir yere götürmese bile onların her birini yine tercih ederdik) hem de mutluluk uğruna, onlar aracılığıyla mutlu olacağımızı düşündüğümüz için tercih ediyoruz” (Aristoteles, 2015a, 1097a 5, s.17). “Mutluluğun, kimi erdem, kimi aklı başındalık, kimi bir türlü bilgelik olduğunu, kimi de hazla birlikte ya da haz olmaksızın bunlar ya da bunlardan biri olduğunu düşünüyor; başkaları ise dış iyi koşulları da hesaba katıyor” (Aristoteles, 2015a, 1098b 25, s.20).

Doğal olarak her kişiye özgü şey, onun için en asıl olan 'en hoş' olandır. Dolayısıyla insanın hayattaki işinin ne olduğunu kavrarsak, mutluluğun da ne olduğunu kavrayabiliriz; çünkü Aristoteles'e göre “tek tek bireylere yaptıkları işten, işlevlerinden dolayı iyi diyoruz” (Özcan, 2011, 186).

“Mutluluk, en iyi, en güzel ve en hoş şeydir; bunlar da Delos yazıtında söylendiği gibi birbirinden ayrılmaz: 'En güzel şey en adil olandır, en iyi şey sağlıklı olmak; en hoş şey ise, kişinin arzuladığı şeye kavuşması olur' (Aristoteles, 2015a, 1099a, 25, s.21).”
“Mutluluk Tanrı vergisi olmayıp da erdemler ya da belirli bir öğretim ya da eğitimle gelse bile en Tanrısal şeylerden görülüyor; çünkü erdemce sakat olmayan herkes belirli bir öğretim ve çabayla ona sahip olabilir.” (Aristoteles, 2015a, 1099b 15, s.22).

Mutluluğa ulaşmak için erdemleri hayata geçirmek gerekmektedir. Erdem kişinin eylemlerine bağlı olan ve kişinin pratiğe dönüştürülüp, günlük hayata dahil ettiği kavramdır. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* eserinde şöyle belirtmiştir: “Demek ki

erdemler ne doğal olarak ne doğaya aykırı olarak edinilir; onları edinebilecek bir doğal yapımız vardır, alışkanlık da onları tam olarak geliştirir” (Aristoteles, 2015a, 1103a 25, s.30).

Erdem de erdemsizlik de huy ya da karakter ile alakalıdır. Erdem, kişinin gelişimiyle ulaşılan, kişiyi olgunlaştıran olumlu karakter özellikleri ve olumlu meziyetler anlamındadır. Başka bir deyişle erdem, insanın doğasında hazır bulunan ya da doğuştan sahip olduğu bir meziyet değildir. Bu durum, kişinin hedef ve eylemlerine bağlıdır. Dolayısıyla insanda bir karakter eylemi edinmek üzere bir istidat vardır; cömertlik, ölçülülük gibi karakter erdemleri alışkanlıkla yapa yapa edilen erdemlerdir. Yapmayla, eylemeyle kişi bir karakter, ya da huy edinir. Huy edindikçe de kişi o eylemi giderek daha kolay yapar. Nasıl ki gitar çala çala gitarcı olunuyorsa, “bunun gibi adil şeyler yapa yapa adil insan, ölçülü davranma davranma ölçülü, yiğitçe davranma davranma yiğit insan oluyoruz” (Aristoteles, 2015a, 1103a 30, s.30).

Aristoteles, karakterler ya da huylar insanı tercihe yani eyleme götürür. “Tercih akılla ve düşünmeyle yapılır; nitelik adı bile (*proairesis*) ‘Başka şeylerden önce seçilmesi gerekliliği anlamına geliyor.’” (Aristoteles, 2015a, 1112a 15, s.49) Aristoteles, bu bağlantı sonucunda ortaya çıkan eylemleri sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmadan, Aristoteles’in ahlak görüşündeki ruhun iki bölümüne denk gelen iki tür erdem olduğu çıkartılır. Bunlar: Entelektüel erdemler (akli erdemler) ve karakter erdemleri (ahlaki erdemler) dir. (Aristoteles, 2015a, 1103a 15, s.29)

Entelektüel erdemler, akılla ilgilidir. Bu erdemler aklın doğru davranışından meydana gelirler. Aristoteles, ruhun bizi doğruya ulaştıracağı beş temel unsurun olduğunu belirtiyor. “Ruhun evet ya da hayır derken onlarla doğruya ulaştığı şeylerin sayısı beş: Bunlar sanat, bilgi, akli başındalık, bilgelik ve us” (Aristoteles, 2015a, 1139b 15, s.117). “Düşünce erdemi daha çok eğitimle oluşur ve gelişir, bu nedenle de deneyim ve zaman gerektirir” (Aristoteles, 2015a, 1103a 15, s.29).

Aristoteles, karakter erdemlerini tecrübe ve yaşamla öğrenebileceğimizi savunur. Karakter erdemlerinin bizde doğal olarak bulunmadıklarını ve akli başında insanların akılları tarafından belirlendiğini savunmaktadır. Aristoteles başlıca karakter erdemi olarak ‘*meson* (iki uç arasındaki ortadır)’u örnek gösterir. Yani aşırı uçlardan, aşırılık ve eksiklikten, uzak durmak bizi erdemli olmaya götürecektir. Aristoteles’in ‘*orta*’ öğretisi, karakter erdemlerine özgüdür ve bu özellik erdem ne olduğunu belirtmektedir. Nitelik

Aristoteles'e göre eylemlerimizi nasıl gerçekleştirdiğimiz, huylarımızı da belirlemektedir. Aşırı ve eksik yapılan her eylemin sonucu olumsuz olacaktır. Ölçülülük, yiğitlik ve diğer eylemlerde aşırır veya eksik durumlar ruhu ve bedeni yıpratır. Aristoteles, erdemler sayesinde haz ve acıların oranını ayarlama yetisini kazandığımızı ve hazzardan uzak kalarak ölçülü; ölçülü olarak da onlardan daha da uzak kalmayı amaçlamanın doğru olduğunu belirtmektedir (Aristoteles, 2019, 1103b 25, s.31,32).

5.4.1. 'Geminin Bahçesinde Mutluluğun Peşinde' Soruşturma Örneği

Çalışmamızın bu bölümünde, '*Geminin Bahçesinde Mutluluğun Peşinde*' uyarını ile bir soruşturma gerçekleştirilmiştir. Ana kavramı mutluluk olan uyarının, felsefi alt dalı ahlak felsefesidir. İki tane başlangıç sorusu, bir tane ara geçiş sorusu, kolaylaştırıcı soruları ve bir tane de felsefi soru ile soruşturma gerçekleştirilmiştir. Soruşturma lise grubu öğrencilerine uygulanmıştır. Soruşturma esnasında fikrini daha açık hale getiren veya fikrini geliştiren birçok soruşturan topluluk üyeleri olmuştur.

"Herkes kamaralarına yerleşmiş, gemi yolculuğuna başlamıştı. Cansu gemiyi biraz daha detaylı incelemek için arkadaşlarına seslenince arkadaşları koşarak geldi. Cansu, 'Çok heyecanlıyım, içim kıpır kıpır. Bir an önce gemiyi keşfetmemiz lazım. Neresinde ne var bakalım. Meraktan çatlayacağım' dedi.

Can, 'Ne kadar abarttın, gemi işte!' diyerek omuz silkti.

Olur mu öyle şey. Yeni evimiz uzun bir süre bu gemi olacak. Ben de çok merak ediyorum. Hadi uzatmadan etrafa bakıyalım' dedi Ali.

Deniz, oldukça sessizdi. Arkadaşlarına uyum sağlıyordu ama hiç yorum yapmıyordu. Sadece dinliyordu. Bu durumu fark eden Can, 'Neyin var Deniz? Çok sessizsin. Canımı sıkıran bir şey mi oldu?' diye sordu.

Deniz, 'Hayır, sadece düşünüyorum. Tüm bu olup biteni anlamaya çalışıyorum. Artık birileri bir şeyleri tam olarak açıklasa da bizde rahatlasak.' dedi.

'Arkadaşlar, biraz daha hızlı olun. Bakın burada kocaman bir bahçe var. Ne kadar güzel! Şu muhteşem çiçekleri görüyor musunuz? Mis gibi kokuyorlar. Bu bahçeyi kimin yaptığını biliyorum. İşte kendisi de orada zaten.' Cansu koşarak Selvi teyzenin yanına gitti. 'Bu bahçe harika olmuş. Nasıl yaptın? Çok zor bir iş olmalı bu Selvi teyze. Ne kadar çok kaktüs var.' dedi Cansu.

Selvi teyze kocaman bir kahkaha attı. 'Büyük bir keyifle yaptım, Cansu'cuğum. İnsanın sevdiği bir şeyle uğraşması, onun için merak harcaması harika. İnsana keyif ve mutluluk

veriyor. O zaman yaptığın işin zor taraflarını görmez oluyorsun. Evet, çok fazla kaktüs var. Suyumuzu dikkatli kullanmamız gerekiyor. Kaktüs fazla su isteyen bir çiçek değil. Bunun için bahçemize bol bol kaktüs ektim.’

Poyraz, ‘İnsanın keyifle yapacağı bir şeyi keşfetmesi ne kadar güzel. Benim böyle keyifle yapabildiğim hiçbir şey yok. Neyin beni mutlu edeceğine bir türlü karar veremiyorum.’ dedi.

Deniz, ‘Poyraz bence kendine haksızlık ediyorsun. Seni bir gün bisiklete binerken görmüştüm. Pedalları büyük bir keyifle çevirirken çok mutlu görünüyordun.’ dedi.

‘Senin söylediğin şey başka, ben bir işi yapmak, çalışmak, ne bileyim bir meslek edinmek gibi durumlardan bahsediyorum. Yani ders çalışırken hiç ama hiç mutlu değilim. Sadece yapmış olmak için yapıyorum. Ödevimi yerine getiriyorum.

Poyraz’ın düşüncelerine çok şaşırın Can, ‘Senin bütün derslerin iyi, hatta sınıfın en başarılı öğrencisisin. Bu seni mutlu etmiyor mu? Sanki biraz şımarıkça davranıyorsun. Ben senin yerinde olup o notları alsam ne kadar mutlu olurum.’ dedi.

Deniz, Can’a katılmadığını söyledi. ‘İyi dinlemedin galiba; ‘Ödev olduğu için yapıyorum, bu durum beni mutlu etmiyor.’ diyor. Matematik dersinin ödevlerini yaparken Selvi teyze gibi içim de kıpır kıpır oluyor. Dünya yansa umurumda olmaz. Öyle zevkli ki... aslında belki Poyraz da gayret etse, biraz çabalasa mutlu olabilir.’

‘Nasıl yani, mutlu olmak için çaba mı harcayacak? Mutluluk öğrenilebilen bir şey mi?’ dedi Can.

Çocukların konuşmalarını büyük bir dikkatle dinleyen Selvi teyze, onları yerdeki mindere oturmaya davet etti. Anlatmaya başladı. Çok uzun zaman önce, MÖ. Yüzyıllarda, Atina’da Aristoteles adında bir filozof yaşadığını söyledi. ‘Tıpkı sizin gibi o da mutluluk hakkında düşünmüş, araştırmış, bu konuda bir de kitap yazmış. Bu kitapta mutluluğa ulaşmak için nasıl bir yol izlememiz gerektiğine ilişkin ortak bir yol önermiştir. Herkes kendi aklına dayanarak düşünürse bu yola ulaşabilir demiştir.’

Selvi teyze, çocuklara Aristoteles’in bu düşüncesi hakkında fikirlerini sorunca gözlerini kocaman açmış merakla dinleyen Deniz, ‘Bence bu düşünce çok önemli.’ diye mırıldandı.” (Suvaroğlu, Peker, Antepe, 2022, S.33-38)

Başlangıç Sorusu 1: Aristoteles yaşamın amacının mutluluk olduğunu düşünüyor. Bu fikre katılıyor musunuz katılmıyor musunuz? Neden?

Birinci Öğrenci: Katılıyorum. İnsanın kendi dünyasında yalnızca kendisi var. Dolayısıyla insanın, kendisi için en önemli olan şeyi de mutluluğudur.

İkinci Öğrenci: Katılıyorum. Mutluluk olmadan yaşamı düşündüğümde hayattan zevk almayacağı, neden yaptığını sorgulamadan yapacağı, ‘Bunu neden yapıyorum ve bundan zevk alıyor muyum? Soruları cevapsız kalacak. Bu şekilde boş bir hayat sürdüreceğini düşünüyorum.

Üçüncü Öğrenci: Katılmıyorum. Sadece mutluluk olmamalı hayatın amacı; mutluluğun yanında hüznün de acı da olmalı. Farklı bir deyişle yalnızca iyi değil kötü bir duygu da hayatımızda amaç olarak yer edinebilir.

Birinci ve ikinci öğrenci de Aristoteles’in düşüncesine yakın bir fikir geliştirmişlerdir. Birinci öğrenci, mutluluğun, insanın kendisi için önemli olduğunu düşünür ve birinci öğrencinin bu görüşü, her insanın her durumda mutluluk için gerekli amaç ve araçlarının değişebileceği görüşü ile destekler. İkinci öğrenci, hayatı sorgulamak gerektiğini ve dolayısıyla kişinin neyi, neden yaptığını anlaması gerektiğini düşünmektedir. Çünkü bu durum, bireye mutluluk getirecek ve yaşamının ne yönde seyretmesini istediğini öğrenmiş veya belirlemiş olacaktır. Üçüncü öğrenci ise hem mutluluğun hem de hüznün, acının insanın hayatında amaç olması gerektiği görünüşündedir.

Kolaylaştırıcı: Birinci öğrenci, Aristoteles gibi mutluluğu hayatımıza amaç edineceğimizi, üçüncü öğrenci ise mutluluk ile hüznün, acı gibi duyguları da hayatımızda amaç edinmemiz gerektiğini savundu. Siz hangi fikre katılıyorsunuz? Neden?

Birinci Öğrenci: Hayatta her duyguyu yaşamamız gerek fakat hüznü amaç edinmemek gerekiyor. Mutluluğu amaç edindiğimizde mutlu olacağımız şeyler üzerine yöneliyoruz. Hüznü amaç edindiğimizde ise bize acı veren şeyleri yapmak saçma olacaktır.

İkinci Öğrenci: Mutsuz olmadan mutluluğun değerini anlayabileceğimizi düşünmüyorum. Bir süre sonra mutluluğun sıradanlaşacağını düşünüyorum.

Üçüncü Öğrenci: Bir şeye bir zaman üzüldüğümüzde, o duyguyu içimize attığımızda ve bastırdığımızda bize dönüşü daha sancılı olarak karşımıza çıkacak. Hem o duyguyu o anda, anlık yaşamamız hem de daha sonrasında mutlu olduğumuz durumlarda anlık ve devamında sürdürülebilir mutluluk yaşamamız gerektiğini düşünüyorum.

Başlangıç Sorusu 2: Çaba harcayarak mutlu olmak mümkün müdür? Neden?

Birinci Öğrenci: Bence çaba harcamadan mutlu olamayız. Bir şey için çaba harcamamız gerekiyor ki sonuçta alacağımız mutluluk daha değerli olsun.

İkinci Öğrenci: Ben de arkadaşşıma katılıyorum. İnsan önce kendini mutlu eden şeyleri bilmeli; bu şeylere zaman ve ilgisini ayırıp bu şekilde hareket etmeli.

Üçüncü Öğrenci: Çok zengin olup her şeyi aldıktan sonra; hiçbir şeye çabalayıp her şeyi elde ettikten sonra derin bir üzüntü ve mutsuzluk hali olacağını düşünüyorum.

Dördüncü Öğrenci: Çaba harcamadan mutluluğa ulaşmak anlık bir mutluluktur. Dolayısıyla yaşanan mutluluğun, insana boşluk hissi olarak bir dönüşü olacaktır.

İkinci ve dördüncü öğrencinin görüşleri, Aristoteles'in görüşüne benzerdir. İnsan, mutlu olmak için öncelikle neye, neden mutlu olduğunu araştırmalıdır. Bu durumda ikinci öğrenci ve Aristoteles'in görüşü paraleldir. Her ikisi de mutluluğun amaç ve bu amacın bilinçli bir amaç olması görüşündedir. Dolayısıyla insanın araştırarak, kavrayarak ve bilerek bir mutluluğu amaç edinmesi; bu durumda bilinçli hareket etmesi gerektiğini savunurlar.

Amaç edilen ve ulaşılan mutluluğun devamlı ve sağlam temelli bir mutluluk olması gerektiğini savunan Aristoteles'in görüşünü destekleyen görüş ise dördüncü öğrencinin görüşüdür. Eğer kalıcı bir mutluluk hedefleniyorsa; her bireyin kendine has amacını ve mutluluğunu araştırması ve bulması gerekmektedir. Aksi taktide Aristoteles ve dördüncü öğrencinin belirttiği gibi çabasız ulaşılan mutluluk anlık bir mutluluk olacaktır.

Ara Geçiş Sorusu: Mutluluğun öğrenilmesi mümkün müdür, değil midir? Neden?

Birinci Öğrenci: Mümkündür. Aslında mutluluk herkesin içinde olan bir duygudur. Hüzün ve acı gibi. Fakat birey bir mutluluğa sahip olduğunu fark etmemiş olabilir. Bu sebeple kendini anladıktan sonra mutluluğa ulaşır. Yani mutluluğu öğrenir.

İkinci Öğrenci: Mutluluk kavramı herkes için farklılık gösterir. Dolayısıyla ben mutluluğun ancak öğrenilebilir bir şey olduğunu savunuyorum.

Kolaylaştırıcı: Mutluluğu öğrenmek için ne yapmalıyız?

Birinci Öğrenci: Sevdiğimiz ve bize olumlu bir his uyandıran eylemleri yapmalıyız.

İkinci Öğrenci: İlgimizi çeken ve hoşumuza giden şeyleri yapmalıyız.

Üçüncü Öğrenci: Her zaman bardağın dolu tarafından bakmalıyız.

Öğrenciler, hayatımızın amacının ne olduğunu Aristoteles gibi kişinin kendisinin belirleyeceğini savunmaktadır. Kişiden kişiye değişkenlik gösteren bu durum, belli başlı bir amaç olarak tanımlanamaz. Çünkü her bir bireyin yaşamı, istekleri, ihtiyaçları, amaçları farklı olacağından ulaşmak istedikleri hedefler de farklıdır. Başka bir deyişle herkesin mutluluk tanımı farklıdır. Öğrenciler bu durumu Aristoteles'in görüşü olarak öğrenmeden önce kendi fikirleri olarak da ortaya koymuşlardır.

Kolaylaştırıcı: Aranızdan birisi deseydi ki: 'Mutluluğun öğrenilmesi mümkün değildir.' Sizce bu savunmayı neye dayanarak bunu söylerdi?

Birinci Öğrenci: Belki hiç mutluluk görmemiş veya yaşamamış birisidir.

İkinci Öğrenci: Yaşamamış veya görmemiş olabilir. Fakat içinde mutluluk hissinin olduğunu düşünüyorum. Çabalaması gerekir.

Kolaylaştırıcı: Ne yaparak bu çabayı göstermiş olur?

Birinci Öğrenci: Bir eylemde bulunurken kendisine 'Ben şu an bu durumdan mutluluk mu yoksa hüznü mü duyuyorum? Sorusunu sormalı. Eylem sonucunda mutluluğa mı yoksa hüznü mi ulaşacağını kendisine sormalıdır.

Kolaylaştırıcı: Biri, bir gün hayatınızdan mutluluğu çalsa, nasıl bir hayatınız olurdu?

Birinci Öğrenci: Anlamsız, boş bir hayatım olurdu. İnsan mutsuz olduğunda her şeye karşı isteğini kaybeder.

İkinci Öğrenci: Yaptığımız her şey tatsız ve anlamsız gelir. Çünkü hayata anlam katan şey mutluluktur.

Üçüncü Öğrenci: Mutluluk olmadığında yalnızca diğer olumsuz duygular kalıyor. Bu durumda da insan boşluk hissine kapılabilir, hayatı anlamsız görmeye başlayabilir ve hayattan zevk alamaz hale gelir.

Dördüncü Öğrenci: Sonradan da mutluluk kazanılabilir. Yaşamında değer verdiği ve sevdiği şeylere yönelerek; hayatına yeniden anlam katabilir, mutluluğu kazanabilir. Fakat böyle bir durum da olanaksız ise yeni baştan ona iyi gelen olay ve olguları araştırarak, deneyerek mutluluğun arayışına girmelidir. Kendisini keşfetmelidir.

Birinci, ikinci ve üçüncü öğrenci, mutluluğu yaşamların temelinde ve olmazsa olmaz olarak görürler. Mutluluğa ulaşamayan kimsenin hayatının boş ve anlamsız olduğunu, hayattan zevk alamayacağını düşünürler. Bu durumda her üç öğrenci de Aristoteles gibi bir amacı amaçlamak ve bu amaç peşinde olmanın doğru bir yol olduğunu belirtirler. Bu amacın da pek tabii mutluluk olduğu bilincindedirler.

Dördüncü öğrenci ise diğer öğrencilere karşı, bireyin hayatında deneme yanılma yolunu kullanarak mutluluğu kazanabileceğini düşünür. Bu durumda da Aristoteles, mutluluk düşüncesi gibi her bireyin değişen veya gelişen mutluluk anlayışının olabileceği ve bu durumun zamanla yitmemesi için her zaman diri tutulması gerektiğini savunur.

Felsefi Soru: Mutluluk nedir?

Birinci Öğrenci: Mutluluk zevktir. Bir şeyden zevk alıyorsam; o şeyi yaparken, düşünürken mutlu olurum.

İkinci Öğrenci: Mutluluk herkese göre farklı bir durumdur. Ve değişkendir. İnsanın gülüşünün olmasından ziyade gözlerinin içinin gülmesidir. Yani içsel bir sevinçtir.

Üçüncü Öğrenci: Yaptığımız şeylerden zevk almak mutluluktur.

Dördüncü Öğrenci: Arkadaşların fikirleri hep somut örnekler üzerinedir. Fakat ben mutluluğun yalnızca somut örnekler ile açıklanacağını savunmuyorum. Mutluluk hem somut hem de soyut olarak tanımlanabilir. Sarılma fiili ile sonuçlanan sevgi kavramı da mutluluktur. Yani hem sarılmak hem de sevgi mutluluktur.

Beşinci Öğrenci: Şöyle bir örnek vereceğim. Çok fakir bir insan bir anda zengin olabilir ve mutluluğu fazlasıyla kazandığını düşünebilir. Fakat bu yaşadığı anlık ve orantısız mutluluk insanı mutsuzluğa götürebilir. Dolayısıyla her şeyin ortasını bulmak ve yaşamak insan için asıl olan mutluluktur.

Altıncı Öğrenci: İnsan mutlu olmak için kendisi ve diğer insanlar arasındaki ortayı bulmalıdır. Yani yalnızca kendisini düşünerek bencil bir insan olmamalı aynı zamanda

diğer insanları da düşünerek, empati kurarak aralarındaki orta yolu her zaman bulmalıdır. Bencil ve fedakâr bir insanın ortası bir durumu belirlemeli ve bu yolda hayatını şekillendirmelidir.

Beşinci ve altıncı öğrencinin görüşü, Aristoteles'in 'altın orta' görüşüne karşılık gelmektedir. Öğrenciler empati kavramından yola çıkarak her durumda bir ortanın bulunması gerektiğine ve bu ortanın da kişiye veya duruma bağlı olarak değişkenlik gösterebileceğini düşünmektedir.

Bu soruşturmada çıkan sonuç ise çalışmamızın ulaşacağı amaç olan bir filozofun düşüncesinin herhangi bir bireyin görüşleri ile örtüşmesidir. Bu durumda, soruşturmamızdaki birçok öğrencinin görüşü Aristoteles'in görüşü ile benzerlik gösterir. Bunun yanında daha önce hiç duymadıkları ve vakıf olmadıkları '*altın orta*' gibi kavramları da ismen tanımlamasalar da fikren beyan etmekte.

Sıradaki uyaranda işlenen temel kavram fayda kavramıdır. Ele alınan filozof ise John Stuart Mill'dir. Bu sebeple ilk olarak John Stuart Mill'in faydacılık kavramını sonrasında ise soruşturma üzerinden öğrencilerin fayda ile ilgili görüşleri ele alarak incelenecektir.

5.5. John Stuart Mill ve 'Faydacılık' Kavramı

Çalışmamızın bu bölümünde lise sınıf düzeyi çocuklarına '*Omelas*' uyarını ile soruşturma gerçekleştirilmiştir. İki bölüm, iki başlangıç sorusu ve bir felsefi soru ile soruşturma gerçekleşmiştir. Ana kavramı fayda ahlakı olan uyarının; felsefi alt dalı ahlak felsefesidir. Soruşturma esnasında fikrini daha açık hale getiren veya fikrini geliştiren birçok soruşturan topluluk üyeleri olmuştur.

Uyaranda işlenen temel kavram fayda; ele alınan filozof ise John Stuart Mill'dir. Bu sebeple ilk olarak John Stuart Mill'in faydacılık kavramını sonrasında ise soruşturma üzerinden öğrencilerin faydacılık ile ilgili görüşleri ele alarak incelenecektir.

Faydacılık, Batı ahlak düşüncesinde önemli bir yeri olan bir başlıktır. Temelini Antik Yunan Felsefesinde hazcılık ilkesine dayandırılan faydacılık kavramı, Jeremy Bentham ve John Stuart Mill'in görüşleri ile önem kazanmış ve gelişmiştir. Bir başka deyişle Mill'in görüşlerinin temelleri, Jeremy Bentham'ın görüşlerine dayanmaktadır. John Stuart Mill, kendisinden önce gelen düşünürlerden Bentham'ın yararcılık anlayışını yüzeysel olarak nitelendirerek, Bentham'ın düşüncelerinin üzerine birtakım eklemeler ve düzeltmeler yaparak kendi faydacılık düşüncesini geliştirmiştir.

Jeremy Bentham, *utilitarizmin* kurucusudur. *Utilitarizm* için yarar ahlaki davranış ve eylemin temel ilkesidir. Mill’de Bentham gibi ahlaki görüş olarak *yarar* kavramını ele almaktadır. Fakat Mill, kimi durumlarda Bentham’ın fikirlerinden ayrılmaktadır. Bunlardan birisi, Bentham’ın mutluluğun yalnızca nicelik bakımından değerlendirme görüşüne karşın mutluluğun hem nicelik hem de nitelik bakımından değerlendirilmesi gerektiği görüşüdür. Bir diğer durum ise kendi mutluluğumuzdan, diğer bireylerin mutluluğuna ulaşmayı sağlamaktır. Bu görüş bize Mill’in *yarar* kavramını açıklamasında bir ön hazırlık olmaktadır. Bentham için eylemlerimizi eyleyken asıl önem verdiğimiz kendimizdir. Mill’e göre ise eylemlerimizi eyleyken önem vermemiz gereken nokta yalnızca kendimizi değil; çıkar gözetmeden toplumu da düşünmemizdir (Gökberk, 2011, s.422,423).

Mill çevresindeki faydacılık/yararcılık adına olan görüşlere bir haz alma durumdan ibaret olduğunu savunarak eleştirel bir biçimde yaklaşmıştır. Mill, tüm bu görüşlere karşı çıkararak gerçek mutluluğu getirecek hazların entelektüel hazlar olduğunu ve bu hazların da insanı iyiye yönlendireceğini savunmuştur.

Mill, insanın toplumsal ve entelektüel bir yapıya sahip ve entelektüel, politik, bilimsel ve sanatsal faaliyetlerin insana daha uzun vadede daha kalıcı hazlar vereceğini savunmaktadır. Dolayısıyla insanın mutlu olması için iyiyi kovalaması, belirttiği iyinin de entelektüel iyi olması gerektiğini savunmaktadır (Cevizci, 2021, s.83).

Mill’in ahlak düşüncesinin temelinde haz vardır. Bu durumda ona göre ahlakın temelinde olan haz, fayda veya mutluluk olarak nitelendirilir. Eylemlerin sonucunu ele alarak ahlaki bir eylem olup olmadığını tanımlayan Mill için insanın eylemleri ne ölçüde mutluluk ile sonuçlanırsa o ölçüde doğru; ne ölçüde acı ile sonuçlanırsa o ölçüde yanlış olarak nitelendirilir. Başka bir deyişle, Mill’e göre insan ancak haz ve acı duymakta; iyi ve yararlıyı hedef almaktadır. Bu durumda insan, eylemini mutluluğu göze alarak gerçekleştirdiğinde doğru; mutsuzluğu göze alarak gerçekleştirdiğinde yanlıştır (Gökberk, 2011, s.422).

Mill hem kendisi için hem de toplum için en iyiyi amaçlamasının insana en yüksek mutluluğu sağlayacağını kanıtlamak istemektedir. Eğer iki seçenek arasında bir ayrım yapması gereken durum varsa insana en çok fayda sağlayan seçeneğin seçilmesi gerektiğini savunan Mill, yararcılık ilkesi ile fedakarlığın da insana mutluluk getireceğini belirtmektedir. Ona göre eğer savaşta kendisini feda ederek şehit olan bir kimse,

başkalarına fayda sağlamak amacı ile yapılmamışsa bu eylem gerçek fedakârlık sergileyen bir eylem değildir (Aydın, 2017, s.241).

Fayda ilkesi Mill'e göre hem dışsal hem de içsel olarak bir yaptırım oluşturur. *Vicdan* kavramı faydanın içsel yaptırımıdır. İnsanın kendi vicdanı ile baş başa kalarak mutlu veya mutsuz olacağı durumlar Mill'e göre kişinin faydacılık davranışları ile bağlantılıdır. Bunun yanında dışsal yaptırım da Tanrı, din, çevre ile gerçekleşen yaptırımlardır.

“Tanrı'nın kusursuz iyiliği ve bilgeliğine inanan bir faydacı, Tanrı'nın vahyettiği ahlak değerlerine de zorunlu olarak inanır ve fayda ilkesinin gereklerini azami ölçüde yerine getirmeye çalışır. Ancak faydacı olmayanlar Hristiyanlığın vahyinin, insanın doğruları kendi başına bulmasına olanak sağlayan bir ruhla zihinlere ve kalplere nüfuz etmeyi amaçladığı ve buna uygun tasarlandığını düşünürler; onlara göre Hristiyanlık doğruyu bulan insana ne yapması gerektiğini sadece genel hatlarıyla söyleyip; onu doğruyu saymaya sevk eder; öyleyse, ihtiyaç duyulan şey Tanrı'nın iradesini yorumlayan ve dikkatle uyulması gereken bir ahlak öğretisidir.” (Mill, 2022, s.52,53)

Mill hem içsel hem de dışsal olarak kişinin ahlaki olarak davranmasının eğitim ile mümkün olacağını savunmaktadır. Bu durumda Mill için faydacılık, iki temele dayanmaktadır. Ona göre insanlar bu yaptırımlar ile ancak mutluluğa ulaşırlar. Birincisi insanların hem toplumsal hem de Tanrı katındaki ceza ve ödülü için sergiledikleri eylemlerdir. İkincisi ise insanın içinden gelen vicdani yaptırımdır (Möngü, 2015, s.29).

Bentham'ın görüşüne karşılık; Mill için faydacılık hem niteliksel hem de niceliksel olarak ayırım gözetir. Niceliksel olarak insan hazları ile hayvan hazları hiçbir zaman bir tutulamaz. Hayvanın hazları ile insana daha fazla vaatle bulunulsa dahi insanın gurur ve haysiyeti dolayısıyla bir hayvanlar yer değiştirmek istemez. Mill bu görüşlerini *Faydacılık* eserinde şu şekilde açıklamaktadır: “İnsan, hayvani iştahlardan daha yüce yetileri olan bir varlıktır ve o yetilerini farkına vardığında, onları tatmin etmeyen herhangi bir şeyle mutlu olmaz.” (Mill, 2022, s.35)

Mill'in ayırımına göre niteliksel hazlara değinecek olursak, bu noktada önemli rol oynayan kişinin seçimidir. Mill, her zaman manevi değerlerin maddi değerlerden yüksek olması gerektiği görüşündedir. Başka bir deyişle insanların kendi manevi yönleri ile hazlarına ulaşmaya çalışmaları gerekmektedir. Mill bu görüşlerini *Faydacılık* eserinde şu şekilde açıklamaktadır:

“Memnuniyetsiz olmak, hallinden memnun bir domuz olmaktan iyidir; tatminsiz bir Sokrates olmak, halinden memnun bir aptal olmaktan iyidir. Ve bir aptal ya da bir domuz bundan daha farklı bir görüşe sahip olduğunda bu, meselenin sadece onları ilgilendiren boyutunu düşündükleri için böyledir.” (Mill, 2022, s.38)

Faydacılığın amacı insanın hazzı ulaşması ve bu doğrultuda mutluluğu kazanmasıdır. Fakat belirtilen mutluluk, her daim oluşturulabilecek ve her daim var olabilecek nitelikte değildir. İnsanın mutluluğa ulaşma amacı ile mutluluğa ulaşma şekilleri farklıdır. Fakat sonuç olarak her gerçek mutluluk ancak ve ancak toplumsal olan mutluluktur. Şöyle ki, insanın mutlu olması, özelinde bir durum olmaksızın toplumu ne kadar fazla etkileyerek; topluma ne kadar fazla yarar sağlayarak haz duyulmuş ise aranması gereken mutluluk bu şekildedir.

“Faydacı standart, öznenin kendi en büyük mutluluğundan ziyade, toplumun en büyük mutluluğudur ve asil bir karakterin asaletinden ötürü her zaman daha mutlu olup olmadığı şüpheli olsa da bu asaletin başkalarını daha mutlu ettiği ve dünyanın genel olarak çok şey kazandığı kesindir.” (Mill, 2022, s.40)

Bu durumda Mill’e göre mutluluğa ulaşmak ve faydacı bir ahlak geliştirmenin yolu fedakarlıktan geçmektedir. Zira ona göre, insan toplumsal bir varlık olduğundan dolayı diğer insanlarla beraber bir yaşam sürdürmek insanın isteği değil ihtiyacıdır. İnsanın kimi zaman hazlarından feda etmesi, onu kötü yapacak olan bir durum değildir; Mill’ göre her davranışın sonucu toplumsal yarara çıkması gerektiğinden kimi zaman bir insan kendi isteklerinden ve hazlarından ödün verebilir.

5.5.1. ‘Omelas’ Soruşturma Örneği

“Omelas, distopik bir şehrin insanlarını ve bu insanların baş etmek zorunda oldukları bir vicdani muhasebeyi anlatmaktadır.

Omelas, refahın ve bereketin olduğu, masmavi bir göğe, sık ormanlara, yüce dağlara sahip olan görkemli bir şehirdir. Her yaştan, her meslekten insan oldukça güzel bir hayat sürmektedir ve mutludurlar. Omelas’ta her şey o kadar eksiksiz ve kusursuzdur ki düzeni ve tertibi sağlayacak, sorunları çözecek otoritelere gerek yoktur. Kral, asker, polis, din adamları, merkezi bir yönetim yoktur. Sınıflar, hiyerarşi, ezen, ezilen, sömüren, semiren ya da köle olan yoktur. Ekonomisinin bir borsası veya ürünlerini satacak reklamlar yoktur. Le Guin Omelas’a yaptığı bu güzelliklerden sonra ‘Öyleyse bir şey daha anlatayım sizlere’ diyerek, madalyonun diğer yüzünü, aydınlıkla, coşkuyla, bollukla övdüğü şehrin bu kez karanlık, köhne, pis yanını anlatmaya başlar. Omelas’ta bir binanın bodrumunda, bir oda vardır. Kapısı kilitli, penceresi yok. Odada yerler pislik içindedir.

Omelas şehirde küçük bir çocuk, koşulları oldukça kötü ve tiksinti uyandırıcı bir odada tutulmaktadır. Sadece yaşamını idame ettirecek kadar yiyecek verilmekte, asla bir insan gibi davranılmamaktadır. Durumu içler acısıdır. Kemikleri sayılacak kadar zayıftır. Zekâsı gerilemiştir. Kendi dışkısı ile birlikte yatıp kalktığı kara bir mahzende yaşamaya mecbur bırakılmıştır. Omelas'ın tüm insanları, onun orada olduğunu bilmektedir. Bazıları görmeye gelirken, diğerleri orada olduğunu bilmekle yetinir. Herkes orada olması gerektiğini bilmektedir. Bazıları nedenini anlarken, bazıları da anlamıyor ama hepsi de farkındalar ki mutlulukları, kentlerinin güzelliği, dostluklarının sıcaklığı, çocuklarının sağlığı, alimlerinin bilgeliği, zekalarının ustalığı, hatta hasatlarının bolluğu ve göklerinin berraklığı tümüyle bu çocuğun dayanılmaz sefaletine bağlıdır.

Omelas şehrinin bu mutluluğu, refahı ve sıhhati küçük bir çocuğun karanlık bir mahzende eziyetine bağlıdır. Çocuk kurtarılıp, ona sevgi gösterilip insan gibi davranılırsa, bu refah içindeki hayatları yerle bir olacaktır. Omelas'ın derin dilemmasının (ikilem) özü budur. Eziyet ve sefalet içinde sevgisizce yaşamaya mecbur bırakılan bir çocuğun hayatına karşılık, bir şehrin sonsuz mutluluğu, coşkunuğu, bolluğu ve bereketi... Şehrin çoğunluğu kendi yaşamlarından ödün vermek istemez. Az sayıda da olsa bazı insanlar çocuğun durumunu ve buna bağlı refahı kabul etmezler.

Çoğunluk yaşamlarından ödün vermek istemediği için bu azınlığa şehri terk etmelerini söyler.

Başlangıç Sorusu 1: Küçük kızın durumunu kabullenmeyenler şehri terk etsin mi etmesin mi?

Birinci Öğrenci: Bence şehri terk etsinler. Omelas'ta kalırlarsa yapacakları bir şey yok. Ancak onların vicdanları küçük kızın zindanda eziyet çekerek yaşamasına izin vermiyor. Fakat bu duruma karşı yapacakları bir şey de olmadığına göre kendi vicdanlarını rahatlatmak adına ve böyle bir suçta ortak olmamak için gitsinler.

İkinci Öğrenci: Ben arkadaşşıma katılmıyorum. Oradan gitmek bir çözüm değildir. Bu bir kaçıştır. Kaçmakla sorunlar çözülmez. O kız çocuğu orada kalmaya devam edecektir.

Üçüncü Öğrenci: Bu hikâyenin benzeri bir durumu yaşıyoruz gibi geliyor. Dünyada açlık, kötü koşullar yüzünden işkence dolu bir hayat yaşayan bir sürü çocuk var. Hatta yolda yürürken yanımızdan geçip gidiyorlar. Soğuk havada üstü başı dökük, ayakları çıplak, mendil satıyorlar. Gördüğümüzde üzülüyoruz. Ama sonra hayatımıza hiç yoklarmış gibi mutlu mesut devam ediyoruz. Biz her gün Omelas'ı terk ediyoruz. Sonra tekrar geri dönüyoruz gibi.” (Suvaroğlu, Peker, Antepe, 2022, 162-167)

Öğrencilerin verdikleri cevaplar Mill'in düşünceleri ile hem benzerlik göstermekte hem de Mill'in düşüncelerinden ayrılmaktadır. Birinci öğrenci, mutluluğu amaçlarken iki yaptırımdan birisi olan vicdanı öne sürmektedir. Fakat Mill'den farklı

olarak birinci öğrenci, kendisi için bir vicdan oluşturmaktadır. Başka bir deyişle birinci öğrenci toplumsal değil kişisel düşünmektedir. Fakat üçüncü öğrenci, birinci öğrenciye karşı olarak, vicdanını ortaya koyarak; toplumsal ve dolayısıyla kişisel haz ve mutluluğunu da öne çıkartmaktadır. Şöyle ki, insanların toplumsal olarak düşünmediklerini ve bu durumun olmaması gereken bir durum olduğu görüşündedir.

“2. Bölüm

Küçük kızın durumunu kabul edemeyenler, Omelas’ı bırakıp giderler.

Başlangıç Sorusu 2: Omelas’ı bırakıp gitmek çözüm müdür? Değil midir?

Birinci Öğrenci: Bence kesinlikle bir çözüm değildir. Bence gidenler de kalanlar kadar etik davranış içindeler. Çünkü oradan giderken o kız orada durmaya devam edecektir.

İkinci Öğrenci: Arkadaşıma katılıyorum. Gitmek bir çözüm değildir. Onu oradan kurtarmaları gerekiyor. Mücadele etmeleri gerekiyor. Gerekirse refahlarından vazgeçmeyi göze alacaklar. Kendileri zaten bilinmeze gidiyorlar ama kalanları ikna edip, birlikte o kız çocuğunu oradan çıkarmalıdır.

Üçüncü Öğrenci: Nasıl ikna edilebilir? Kalanların vicdanları bu durumdan rahatsız olmamış. Gayet mutlu ve refah içinde memnun bir şekilde hayatlarına devam ediyorlar. Gitmeleri zindandaki kız için bir çözüm değil ama kendileri için vicdanen bir çözüm olabilir.” (Suvaroğlu, Peker, Antepe, Tavuş, 2022, 162-167)

Birinci ve ikinci öğrenci Mill’in düşüncelerine benzer bir şekilde fikirlerini beyan etmektedirler. Özellikle ikinci öğrenci, ‘*Gerekirse refahlarından vazgeçmeyi göze alacaklar*’ cümlesi ile insanın toplumsal yanını betimlemiştir.

Üçüncü öğrenci ise Mill’in düşüncelerine karşı olarak halkın gitmesinin kendi vicdanları için iyi olacağını savunmaktadır. Fakat faydacı ahlak kurallarında kişi vicdanı ile hareket etmiş olsa bile davranışı toplumsal bir faydaya yönelik bir niyet taşımalıdır. Bu durumda hem kendisi için hem de toplum için fayda sağlamış ve dolayısıyla mutluluğu kazanmış olacaktır.

Felsefi Soru: Çoğunluğun iyiliği ve mutluluğu karşısında azınlığın iyiliği ve mutluluğu önemsiz midir?

Birinci Öğrenci: Bence önemlidir. Her bir insan değerlidir. İnsan sayılara indirgenemez. İnsan belki doğası gereği bencildir. Kendi mutluluğunu ve iyiliğini öncelikle düşünür ama bunu başkasının acı çekmesi koşuluna indirgememelidir. Zaten böyle bir tercih yapılıyorsa artık o durumda ahlaki bir değerden, karardan ya da eylemden bahsedilmesi mümkün değildir.

İkinci Öğrenci: Arkadaşıma katılmıyorum. Çoğunluğun iyiliği için bazen azınlığın iyiliğini feda edebiliriz. Bir kişinin hayatına karşılık 1000 kişinin hayatı mı? Gibi bir seçim durumunda kaldığımızda ne yapacağız? 1000 kişiyi mi feda edeceğiz. Burada daha mantıklı karar almamız gerekiyor.

Üçüncü Öğrenci: Aslında her iki arkadaşımın düşüncesine katılıyorum. Koşullar bazen öyle oluşabilir ki bu durumda etik olmayan tercihler yapabiliriz. Ama o tercihi yaptıktan sonra nasıl bir yaşantımız olacak. Eskisi gibi kaldığımız yerden devam mı edeceğiz. Hayatımız boyunca vicdanımız rahatsız olabilir. İnsan olabilmeyi başarmak oldukça zor. Bunun için mücadele etmeliyiz. Koşullarımızı bencilce hareket etmeden düzenlemeliyiz.” (Suvaroğlu, Peker, Antepe, Tavuş, 2022, 162-167)

Felsefi soruya verilen cevaplardan üçüncü öğrencinin cevabı durumu özetler niteliktedir. İnsanlar mutluluğu hedeflerken ya toplum için ya Tanrı'nın uyguladığı ceza/ödül için ya da vicdanı için hedefler koyar. Bu durumda üçüncü öğrencinin belirtmek istediği durum insanın her nasıl hareket ederse etsin sonucunda nasıl bir hayata kavuşacağıdır. Yani hazlar yoluyla mutluluğa ulaşmış mı? Hazları toplumsal bir fayda sağlamış mı? gibi soruları cevaplandırmak gerekmektedir. Ancak bu durumda Mill'in belirttiği insanın hayatının amacı olan ve istenilen/olması gereken asıl faydacılık ile mutluluğa ulaşılacaktır.

6. SONUÇ

Çocuklar İçin Felsefe (P4C) her yaş grubu bireyin düşünme yetisini geliştirerek doğru düşünmeyi yaşamına dahil etmesini hedefleyen bir eğitim etkinliğidir. Her alanın ve her disiplinin temelinde olan düşünmenin doğru bir biçimde kazanılmasının eğitimle başarılacağı gerçeği düşünme ve eğitim kavramlarının bağdaşması ile sonuçlanmaktadır.

Bu durumda düşünme eğitimi bilgisi verilmeden önce eğitim, eğitim felsefesi, doğru biçimde düşünme ve düşünme becerilerinin nasıl olması gerektiği konuları ele alınmalıdır. Felsefe birçok alanda olduğu gibi eğitim alanının da temelindedir. Başka bir deyişle düşünceyi temele alan eğitim ve felsefe bağlantılı biçimde daha da güçlü sonuçlar elde ederler. Eğitim felsefesi eğitimin amaçlarını, araçlarını ilkelerini ve kavramlarını inceler ve eğitim ile ilgili temel sorunlar üzerinde durur. Felsefe ise düşüncelerimizi kavramlar şeklinde inceleyip tartışabilmemizi sağlar, bu sayede düşüncelerin kavramlar aracılığıyla insandan insana, nesilden nesile eğitim aracılığıyla aktarır.

Kavramlar, her bireyin farkında olarak veya olmayarak, üzerine düşündüğü, incelediği, öğrendiği, kimi zaman içselleştirdiği düşüncelerdir. Kavramlar, felsefe tarihinde düşünürlerin üzerinde çalıştıkları, hatta her bireyin zihninde var olan fakat açıklamalarını veya tanımlarını yapsalar dahi günlük konuşmalar arasında dil ile net bir şekilde belirtmedikleri düşünceler olabilirler. Çocuklar İçin Felsefe (P4C) programı ile her bir bireyin düşüncelerini kavramlarla dile dökebileceğini görebiliriz. Dolayısıyla yapılan her Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturması bizlere soruşturan topluluğun fikrini doğru ve sistemli bir biçimde ifade etmesine olanak tanımaktadır. Tüm bunların yanında bireylerin eleştirel düşünme yolu ile karşısındaki bireyin düşüncesine saygı duyarak, kendisinin veya başkasının fikrini bir süzgeçten geçirerek, başka fikirlere de açık hale gelebilmesini sağlar.

Eğitim yönünden bakıldığında düşünme becerilerinden en önemlisi eleştirel düşünme becerisidir. Eleştirel düşünme, yalnızca felsefe için değil bireyin tüm yaşamına etki etmesi açısından da gerekli olan bir düşünme yöntemidir. P4C eğitimi alan bireylere eleştirel düşünme becerilerini kazandırmak bireyin yaşamının her alanında fayda sağlayacak bir durumdur. Özellikle felsefe ve eleştirel düşünce birliğinin oluşturduğu bu durum, eğitim sisteminin temelini oluşturması gereken bir yapı taşı olmalıdır. Bireylerin yalnızca Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturmalarında değil, fikirlerini beyan ettikleri

tüm alanlarda eleştirel düşünme becerileri geliştirmeleri ve kullanmaları gerekmektedir. Eleştirel düşünme aynı zamanda bireyin, genel bakış açılarını geliştirecek ve iş birliği ile başarılar sağlayacak bir etkinliktir.

Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturmaları ile birey doğru düşünme becerisini kazanmakla birlikte eleştirel düşünme, özenli düşünme, yaratıcı düşünme ve iş birliği düşünme becerilerini de kazanabilir. Bu durumda çalışmamızın da inceleme alanı olarak Çocuklar İçin Felsefe (P4C) yöntemi karşımıza çıkmaktadır. Çünkü sıralanan her bir düşünme yöntemi, Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C) bireye katkılarıdır.

Bu yolu gözeterek Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C) uygulama aşamaları ve uygulama esnasında dikkat edilmesi noktalara değinilmesi gerekmektedir. Öncelikli olarak Çocuklar İçin Felsefe (P4C) uygulamasında olmazsa olmaz birkaç bileşen bulunmaktadır. Bunlar, uyaran, kolaylaştırıcı, soruşturan topluluktur. Doğru bir uyaran ve görevlerini tam anlamı ile yerine getiren bir kolaylaştırıcı ile soruşturan topluluğun düşünmesi, sorgulaması ve ulaşması istenen kavrama yönelmesi mümkün olur. Bunların yanında Sokratik yöntemin de eğitim, düşünme, felsefi düşünme, doğru biçimde düşünme durumlarındaki önemi gözler önüne serilmektedir. Bu duruma günümüzde de önem vererek, müfredatlarımıza Çocuklar İçin Felsefe (P4C) uygulamalarını eklemek gerekmektedir. Bireylerin doğru düşünme becerisini kazanarak eğitim hayatlarına başlamaları; maddi manevi tüm yaşamlarına etki edecektir. Bu sebeple, Çocuklar İçin Felsefe (P4C) birçok psikolog, eğitimci veya düşünür tarafından üzerinde çalışılan bir alandır.

Çalışmamızda da Psikoloji ve Felsefe alanındaki çalışmalarıyla bilinen John Dewey'in eğitim fikirlerine, düşüncenin ve eğitimin önemine ve Çocuklar İçin Felsefe (P4C) hakkındaki savunduğu görüşlere yer verilmiştir. John Dewey, Çocuklar İçin Felsefe (P4C) için başlangıç noktası sayılacak bir konumdadır. John Dewey'i takip ederek birçok psikolog, eğitimci veya düşünür farklı Çocuklar İçin Felsefe (P4C) metotları belirleyerek, Çocuklar İçin Felsefe'nin (P4C) farklı yararlarını tanımlamaktadırlar. Çalışmamızda ayrıca Matthew Lipman'ın, Gareth Matthews'ın ve McCall'ın metotlarına değinilmiştir.

Çalışmamızda, kolaylaştırıcı kimliği ile, yazarın kendi öğrencileri üzerinde uygulamış olduğu Çocuklar İçin Felsefe (P4C) soruşturma örneklerinde, *Düşünce Denizinde Yolculuk* ve *Çocuklar ve Toplular İçin Felsefe* kaynaklarındaki Çocuklar İçin

Felsefe (P4C) soruşturma örneklerinden yararlanılmıştır. Örnekler üzerinden açıklama yapılan bölümlerde, her bir öğrencinin soruşturma sonunda ulaşılması amaçlanan kavram hakkında az çok bilgisinin olduğu görülmüştür. Bilgisi olmasa bile her bireyin düşünmeye elverişli olduğu ve düşünmenin de bir sonu olmadığından, ulaşılması istenilen bir kavrama Sokratik yönteme benzer yöntemler ile ulaşılmasının ocuklar İçin Felsefe (P4C) uygulamalarında mümkün olduğu gözlemlenmiş ve kanıtlanmıştır. Bunların yanında her bir bireyin ocuklar İçin Felsefe (P4C) uygulaması sonucunda bireyin fikrinin geliştiği, değiştiği veya yeni fikirler olduğu gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

Altunsöz, F. (2022). *Çocuklar İçin Felsefe Programının Uygulanmasının Önemi*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Aristoteles. (2015a). *Nikomakhos'a Etik*. (S. Babür, Çev.) Ankara, Bilgesu Yayınları.

Aristoteles, (2015b). *Politika*. (F. Akderin, Çev.) İstanbul, Say Yayınları.

Aristoteles, (2019). *Ruh Üzerine*. (Ö. Aygün-G. Sev, Çev.) İstanbul, Pinhan Yayınları.

Aydın, M. (2017). Faydacılık. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 19; (36), 239-245.

Baudrillard, J. (1998). *Sessiz Yiğınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu*. (O. Adanır, Çev.) İstanbul. Ayrıntı Yayınları.

Boyacı, N. P.-Karadağ, F.-Gülenç, K. (2018). Çocuklar İçin Felsefe / Çocuklarla Felsefe: Felsefi Metotlar, Uygulamalar ve Amaçlar. *Kaygı Dergisi*. (31), 145-173.

Büyükdüvenci, S. (2019). *Eğitim Felsefesine Giriş*. Ankara. Fol Kitap.

Cevizci, A. (2021). *Etik Ahlak Felsefesi*. İstanbul. Say Yayınları.

Cevizci, A. (2011). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara. Say Yayınları.

Cevizci, A. (2014). *Eğitim Felsefesi*. İstanbul, Say Yayınları

Çotuksöken, B, Tepe, H. (2013). *Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi*. Ankara. Türkiye Felsefe Kurumu.

Demiral, S. (2022). Erken Çocukluk Döneminde Felsefe Aracılığıyla Yeni Pedagoji. *Antropoloji*. (43), 50-62.

Dewey, J. (2007). *Deneyim ve Eğitim*. (S. Akıllı, Çev.) Ankara. ODTÜ Yayıncılık.

Dewey, J. (2010). *Okul ve Toplum*. (H. A. Başman, Çev.) Ankara. Pegen Akademi.

Dürüşken, Ç. (2016). *Antikçağ Felsefesi*. İstanbul. Alfa Yayınları.

Erdener, E. (2009). Vygotsky'nin Düşünce ve Dil Gelişimi Üzerine Görüşleri: Piaget'e Eleştirel Bir Bakış. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7; (1), 85-103.

Erdoğan, P. (2018). *Çocuklarla Felsefe Yaklaşımının Düşünsel, Tarih ve Sosyal Temelleri Üzerine Bir İnceleme*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Erkızan, N. Çüçen, K. (2019). *Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefesi Tarihi*. Bursa. Sentez Yayıncılık.

Eroğlu, A. (2017). *John Dewey'de Deneyim ve Sanat*. İstanbul. Hiper Yayın.

Fakioğlu Bağcı H. (2020). *Tecrübe ve Eğitim: Dewey ve Gadamer Arasında Bir Karşılaştırma*. İstanbul. Hiper Yayın.

Freire, P. (2020). *Ezilenlerin Pedagojisi*. (D. Hattatoğlu, E. Özbek, Çev.) İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Gökberk, M. (2011). *Felsefe Tarihi*. İstanbul. Remzi Kitapevi.

Günay, M. (2021). *Eğitim felsefesi*. İstanbul. Çizgi Yayınları.

Heidegger M. (2009). *Düşünmek Ne Demektir?* (R. Şentürk, Çev.) İstanbul. Paradigma Yayınları.

Herakleitos. (2022). *Fragmanlar*. (C. Çevik, Çev.) İstanbul. Türkiye İş Bankası Yayınları.

İnce, A. (2019). *Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul. Bir Yayıncılık.

Karagöz, R., Kodaman, T., Premovic, M. (2018). *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimlerde Akademik Çalışmalar*. Ivpe Yayınevi.

Kenny, A. (2011). *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi Antik Felsefe*. (S. Uslu, Çev.) İstanbul. Küre Yayınları.

Kurt, İ. (2016). *Eğitim Felsefesinin Mahiyeti, Fonksiyonu ve Geleceğine İlişkin Bir İnceleme*. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimler Anabilim Dalı, Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Lipman, M. Sharp, A. Oscanyan, F. (2023). *Felsefe Sınıfta*. (M.Kerem, Çev.) İstanbul. Usturlab.

Lone, J.M. (2021). *Filozof Çocuk*. (G. Arıkan, Çev.) İstanbul. Sola Ünitas.

Lone, J.M., Burroughs. (2023). *Eğitimde Felsefe*. (U. Ersezen, Çev.) İstanbul, Say Yayınları.

Matthews, G.B. (2023). *Felsefe ve Çocuk*. (M. Bülbül, Çev.) İstanbul, Say Yayınları.

McCall, C. C. (2023). *Düşünmeyi Dönüştürmek*. (K. Gülenç-N. Boyacı, Çev.) Ankara. Nobel Yayıncılık.

Mill, J.S. (2022). *Faydacılık*. (B. Özkul, Çev.) İstanbul. İletişim Yayınları.

Möngü, B. (2015). Modern Dünyada Mutluluk: John Stuart Mill'in Faydacı Etiği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19; (1), 23-30.

Özcan, M. (2011). *Aristoteles Felsefesi: Temel Kavramlar ve Görüşler*. Ankara. Bilgesu Yayınları.

Öztürk, A. K. (2022). *Çocuklar İçin Felsefe Programının 10. Sınıf Öğrencilerinde Eleştirel Düşünme Becerisine Etkisi*. Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Eğitim Bilimleri anabilim Dalı, Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Platon. (2010). *Mektuplar*. (F. Akderin, Çev.) İstanbul. Say Yayınları.

Pinkard T. (2010). *Hegel*. (M.B. Albayrak, Çev.) İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sezgin, O. (2019). *Eğitim Kavram ve Kuram*. İstanbul. Kalem Vakfı Yayınları.

Suvaroğlu, A. S., Peker, B., Peker Antepe, N. (2022). *Düşünce Denzinde Yolculuk*. İstanbul. İthaki Çocuk Yayıncılık.

Suvaroğlu, A. S., Peker, B., Peker Antepe, N. Tavuş, Ö. (2022). *Çocuklarla Topluluklarla Felsefe*. Ankara. Mela Yayınları.

Taşdelen, V. (2007). Felsefe Eğitimi: Bir Yaşantının Peşinde. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40; (2), 277-294.

Tozlu, N. (1997). *Eğitim Felsefesi*. İstanbul. Milli Eğitim Basımevi.

Türksoy, N. (2020). *Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Eğitiminin Ortaokul Öğrencilerinin Bilimsel Sorgulamaya Yönelik Görüşlerine ve Eleştirel Düşünme Becerilerinin Gelişimine Katkısı: Bir Karma Yöntem Araştırması*. Alanya Alaaddin

Keykubat Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Matematik ve Fen Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi.

Türkyılmaz, Ç. *Hegel’de Gerçekleşme Kavramı*. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Felsefe Bölümü. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/613114>)

Ünal, Sinem. (2021). *Çocuklarla ve Yetişkinlerle Felsefeye Düşünme
Yöntemlerinin İncelenmesi*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe
Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Yıldırım, A. (2010). *Paulo Freire ve Ivan Illich’in Eğitim Anlayışları Ekseninde
Radikal Eğitim Eleştirisi Üzerine Bir Araştırma*. Kahramanmaraş Sütçü İmam
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans
Tezi